

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

III. SELİM DÖNEMİ ISLAHAT HAREKETLERİNİN
GEMLİK TERSANESİ'NE YANSIMALARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Evren SÜNERİN

BURSA 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....TarihAnabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda
.....700842003.....numaralıEvren SÜNERİN.....'nın hazırladığı
“III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi'ne Yansımaları” konulu
.....Yüksek Lisans..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....(başarılı/başarısız) olduğuna
.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan ABACI
U.Ü. Tarih Anabilim Dalı

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
U.Ü. Tarih Anabilim Dalı

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sadettin EĞRİ
U.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zeynep ABACI
U.Ü. Tarih Anabilim Dalı

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
U.Ü. Tarih Anabilim Dalı

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazarın adı ve soyadı : Evren Sünerin
 Üniversite : Uludağ Üniversitesi
 Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Ana Bilim Dalı : Tarih
 Bilim Dalı :
 Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
 Sayfa Sayısı : x + 120
 Mezuniyet Tarihi :
 Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nurcan ABACI

III. SELİM DÖNEMİ ISLAHAT HAREKETLERİNİN GEMLİK TERSANESİ'NE YANSIMALARI

Bu çalışmanın amacı Nizam-ı Cedid olarak ifade edilen, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin 1789-1807 yılları arasını kapsayan döneminde, bahriyede yapılan yeniliklerin Gemlik Tersanesi'ne etkilerini incelemeye çalışmaktır. Bu maksatla tezin birinci bölümünde Nizam-ı Cedid kavramının içerdiği anlam ve uygulamaları üzerinde durularak, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde neyi ifade ettiği belirtilmek istenmiştir.

İkinci bölümde ise Osmanlı İmparatorluğu denizcilik tarihinden kısa bir şekilde bahsedilerek, III. Selim'le birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan, deniz teknolojisindeki dönüşüm ve ıslahat çalışmaları incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Gemlik Tersanesi'nin tarihine değinilerek, Nizam-ı Cedid döneminde Gemlik Tersanesi'nde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Nizam-ı Cedid
2. Islahat
3. Gemlik Tersanesi
4. Denizcilik
5. Gemi Teknolojisi

ABSTRACT

Name and Surname	: Evren SUNERIN
University	: Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: History
Branch	:
Degree Awarded	: Master
Page Number	: x + 120
Degree Date	:
Supervisor	: Associate Prof. Dr. Nurcan Abacı

REFLECTIONS OF SELİM III'S REFORM MOVEMENTS TO GEMLİK SHIPYARD

The main of this study is to try to examine the effects of innovations which were made in navy during the Nizam-ı Cedid era, which covers the years 1789-1807, on the Gemlik Shipyard. For this purpose on the first part of the thesis the meaning and practices of the Nizam-ı Cedid notion are dwelt on and by this way it is intended to express what it represents in the Ottoman History.

In the second part, the Ottoman Empire naval history is discoursed on briefly and the transformation and reform efforts on the sea technology in the Selim III era are examined.

In the third and the last part, the history of Gemlik Shipyard is mentioned and the developments in the Gemlik Shipyard which are made in Nizam-ı Cedid era are discussed.

Key Words:

1. Nizam-ı Cedid
2. Reform
3. Gemlik Shipyard
4. Navy
5. Ship Technology

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar.....	ix
EKLER.....	x
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

NİZAMI-I CEDİD KAVRAMI VE MUHTEVASI

1. NİZAM-I CEDİD KAVRAMININ ANLAMI.....	3
2. III. SELİM'İN REFORM UYGULAMALARI.....	5
2.1. MALİ, İKTİSADİ VE TİCARİ ANLAMDA NİZAM-I CEDİD.....	5
2.1.1. İrad-ı Cedit Hazinesi.....	7
2.1.2. Hububat Nazırlığı'nın Kuruluşu.....	9
2.1.3 Ticari Alanda III. Selim'in Tasarruf Uygulamaları.....	11
2.2. İDARİ VE SOSYAL ANLAMDA NİZAM-I CEDİD.....	13
2.3. III. SELİM'LE DİPLOMASİDE YAŞANAN DEĞİŞİM.....	16
2.4. ASKERİ ANLAMDA NİZAM-I CEDİD.....	19
2.4.1. Mevcut Askeri Ocaklara Dair Düzenleme.....	20
2.4.1.1. Yeniçeri Ocağı'nın düzenlenmesi.....	20
2.4.1.2. Topçu, Arabacı, Lağımçı, Cebeci ve Humbaracı Ocaklarının Düzenlenmesi.....	21
2.4.2. Nizam-ı Cedit Ordusu'nun Teşekkülü.....	25
2.5. ASKERİ EĞİTİM VE TEKNİK ANLAMDA NİZAM-I CEDİD.....	29

İkinci Bölüm
OSMANLI DENİZCİLİĞİNİN GENEL HATLARI

1. ANADOLU'DA İLK TÜRK DENİZCİLİK FAALİYETLERİ.....	32
2. BEYLİK DÖNEMİ OSMANLI DENİZCİLİĞİ.....	33
3. DONANMADA İMPARATORLUĞUN AYAK SESLERİ.....	35
4. OSMANLI DENİZCİLİĞİNDE BİR DEVİR: KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE BARBAROS HAYRETTİN.....	40
5. OSMANLI DENİZCİLİĞİNDE KALYON DÖNEMİ.....	43
6. III. SELİM DÖNEMİNDE OSMANLI DONANMASINDA MODERNLEŞME ÇALIŞMALARI.....	48
6.1. III. SELİM TAHTA ÇIKTIĞINDA BAHRİYENİN VE 1792 NİZAMNAMESİ.....	48
6.2. 1804 KANUNNAMESİ VE UMUR-I BAHRİYE NEZARETİNİN KURULUŞU.....	52
6.3. GEMİ TEKNOLOJİSİNDE Kİ DEĞİŞİM VE YABANCI UZMANLAR..	54

Üçüncü Bölüm
NİZAM-I CEDİD DÖNEMİNDE GEMLİK TERSANESİ

1. TARİHTE GEMLİK VE GEMLİK TERSANESİ.....	60
1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN ÖNCE GEMLİK.....	60
1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE GEMLİK	61
2. III. SELİM'LE GELEN DEĞİŞİM.....	62
2.1. GEMLİK SAHASININ YENİDEN TERSANE OLUŞU.....	62
2.1.1. Mustafa Tahir Ağa'nın Tersane Eminliği Esnasındaki İnşa Faaliyetleri.....	63
2.1.2. Anavarinli Ahmed Ağa'nın Tersane Eminliği Ve İnşa Faaliyetleri..	63
2.1.3. Canik Muhassılı Osman Ağa'nın Bina Eminliği'ne Atanması.....	65
2.1.4. Mehmed Emin Ağa'nın Gemlik Tersanesi'nde İnşa Faaliyetleri....	69
2.2. NİZAM-I CEDİD DÖNEMİNDE GEMLİK TERSANESİNDE YAPILAN GEMİLER.....	77

2.2.1. Elli Bir Zira Fırkateyn İnşası.....	77
2.2.2. Elli Beş Zira Kalyon İnşası.....	82
2.2.3. Elli Yedi Zira Kalyon İnşası.....	84
2.2.4. Elli Yedi Buçuk Zira Kalyon Ve İki Adet Şalope İnşası.....	87
2.2.5. Elli Dokuz Kalyon İnşası.....	90
SONUÇ.....	93
LÜGATÇE.....	96
KAYNAKLAR.....	97
EKLER.....	104

KISALTMALAR**Kısaltma**

a.g.e.

a.g.m.

bkz.

a.y.

BOA.

C.

C. ADL.

C. AS.

C. BH.

C. BLD.

C. DH.

C. HR.

C. ML.

HH.

çev.

ed.

haz.

İA.

MEB.

s.

ss.

TTK

YKY

Bibliyografik Bilgi

adı geçen eser

adı geçen makale

bakınız

aynı yer

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

cilt

Cevdet Adliye

Cevdet Askeriye

Cevdet Bahriye

Cevdet Belediye

Cevdet Dahiliye

Cevdet Hariciye

Cevdet Maliye

Hatt-ı Hümayun

çeviren

editör

hazırlayan

İslam Ansiklopedisi

Milli Eğitim Basımevi

sayfa

sayfadan sayfaya

Türk Tarih Kurumu

Yapı Kredi Yayınları

TABLolar

Tablo 1 : III. Selim Döneminde Yapılan Gemiler.....	57
Tablo 2 : Anavarinli Ahmed Ağa Tarafından Yapılan Hanın Nitelikleri.....	67
Tablo 3 : Anavarinli Ahmed Ağa Tarafından Yapılan Masrafların Dağılımı....	68
Tablo 4 : Gemlik Tersanesi'nde Mevcut Binalar ve Masrafları.....	70
Tablo 5 : 51 zira Fırkateyn için Kereste Toplanacak Kazalar.....	78
Tablo 6 : 51 zira Fırkateyn için gönderilen malzeme.....	81
Tablo 7 : 55 zira kalyon için verilen para.....	82
Tablo 8 : 55 zira kalyon için Cebehane-i Amire'den verilen ham demir.....	82
Tablo 9 : 55 zira Kalyon için gönderilen malzeme.....	82
Tablo 10 : 57 zira Kalyon için muktezi kereste miktar, bedel ve adetleri.....	84
Tablo 11 : 57,5 zira Kalyon için Numan Bey Döneminde verilen para.....	88
Tablo 12 : 57,5 zira Kalyon için Süleyman Ağa Döneminde verilen para.....	88
Tablo 13 : 57,5 zira Kalyonun yapımı için Marangoz ve Amele Ücreti.....	89
Tablo 14 : 59 zira Kalyonun yapımı için gönderilen para.....	90
Tablo 15 : 59 zira Kalyon için muktezi kereste miktar, bedel ve adetleri.....	91

EKLER

EK 1 : III. Selim döneminde Fransız ölçülerine göre dökülen toplar.....	105
EK 2 : Eski usül top arabası.....	106
EK 3 : Mustafa Hoca tarafından yapılmış olan bir firkateyn.....	107
EK 4 : Ahmet Kaptan tarafından yaptırılmış olan bir muharebe hattı gemisi (vaisseau de ligne).....	108
EK 5 : Gemlik.....	109
EK 6 : Gemlik.....	110
EK 7 : XVI. Louis tarafından Şehzade Selim'e gönderilen mektup.....	111
EK 8 : Gemlik'te Numan Bey'in yaptırdığı kalyonun denize indirildiği ve levazımın gönderildiğine dair Hat-tı Hümayun (HH. No:4578).....	112
EK 9 : Gemlik'te yapılacak firkateyn için kereste gönderilmesi (C.BH. No: 7626).....	113
EK 10 : Gemlik'te inşa olunan kalyon, demirhane ve han masraflarına dair tahrir (C.BH. No: 10446)	114
EK 11 : Gemlik'te Mustafa Ağa tarafından kalyon yapılması ve tersane için bazı arazi istimlakı, endesehane, demirhane vs. ait inşa defteri (C.BH. No:10447)	117
EK 12 :Gemlik'te yapılmakta olan kanyon için muktezi çivilerin yapımı için tershaneden demirci başı gönderilmesi (C.BH. No: 970).....	119

GİRİŞ

Kelime anlamı düzeltme veya iyileştirme olan ıslahat, özellikle XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlıların üzerinde uzun mesailer harcadıkları bir mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır. 1699'da Haçlı koalisyonuna karşı ardi ardına alınan yenilgiler sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması'yla birlikte gelen büyük toprak kaybı ve bu toprak kayıplarının XVIII. yüzyıl boyunca devam etmesi Osmanlıların zihninde ıslahat meselesinin bu denli yer işgal etmesinin en önemli sebebi olarak görünmektedir.

XVII. yüzyılda savaş sürelerinin uzamasıyla birlikte hem daha çok maddi kaynağın, hem de daha fazla insan gücünün seferber edilmesi zarureti bir yandan Osmanlı maliyesini dar boğaza sokarken diğer yandan da niceliği artan askeri gücün niteliğinde bir azalmaya da sebep olmuştur. Avrupa'daki askeri teknolojide meydana gelen değişimin de bir süre takip edilememesi savaş kayıplarının temel sebebi olarak görülmüş ve ıslahat çalışmaları genelde bu alan üzerinde yoğunlaşmıştır.

Gerçekten de XVIII. yüzyıl ıslahatçıları Osmanlı ordusunu muasır bir hale getirmek için bir emek sarf etmişlerdir. Ancak çoğu zaman ayaklanmalarla kesilen bu ıslahat çalışmaları tam anlamıyla bir süreklilik içerisinde gerçekleştirilememiştir. Bu ıslahat çalışmalarında takip edilen metot devletin kadim kanunlarına yönelilerek mevcut ocakların düzene kavuşturulması ve yine bu ocaklara Avrupa ordularında kullanılan "modern" teknolojinin ve talim esasının kabul ettirilmesi hususunda olmuştur. Bu noktada yabancı uzmanlardan da yararlanan Osmanlı İmparatorluğu askeri mühendishaneler de açarak ihtiyaç duyduğu kalifiye personeli yetiştirmek istemiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru belki de en ciddi ıslahat çalışması dönemin reformcu padişahı III. Selim tarafından gerçekleştirilmek istenmiştir. Mali, idari, sosyal, askeri ve diplomasi alanlarına yayılan ıslahat programı çerçevesinde muhtelif nazırlıklar ve yeni hazineler kurulmuş, mevcut ocakların dışında Avrupa usulünde talimli bir ordu yetiştirilmeye çalışılmış, ilk defa daimi elçilikler açılmıştır. Ancak tüm bunların yanında eski kurumların tasfiye edilmemesi, bu reform uygulamalarını gelenek ve yenilik arasına sıkıştırmıştır¹. Dolayısıyla genel anlamda eskinin yerine yeniyi değil eskinin yanına yeniyi

¹ Kitabında III. Selim ve ıslahatlarını konu alan Stanford Shaw III. Selim'i eski ve yeni arasında tanımlamış ve kitabının başlığı olarak da **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim yönetiminde Osmanlı**

getiren bir geçiş dönemi süreci karşımıza çıkmıştır. Bu süreç i ayaklanmaları sonrasında çıkan Kabakçı Mustafa isyanıyla sona ermiştir.

III. Selim Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahat çalışmalarının Gemlik Tersanesi'ne etkilerini incelemeye çalıştığımız tezimizin ilk bölümünde ise III. Selim'le birlikte yapılan ve Nizam-ı Cedid adıyla anılan ıslahat çalışmalarının neler olduğunu ifade etmek istedik. Bunu yaparken Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet'inden, dönemin önde gelen şahıslarından Mahmud Raif Efendi'nin Nizam-ı Cedid'e dair eserinden ve bu dönem üzerine araştırma barındıran telif ve tetkik eserlerden yararlanmaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Osmanlı denizcilik tarihi ve bazı teknoloji değişimleri ile birlikte III. Selim öncesinde ve Nizam-ı Cedid döneminde yapılmak istenen ıslahat çalışmaları hakkında bilgiler vererek Osmanlı bahriyesinin durumunu göz önüne sermeyi amaçladık. Başta değerli hocalarımızdan İdris Bostan olmak üzere Palmira Brummett, Tuncay Zorlu, Yusuf Alperen Aydın, John Pryor, Andrew Hess, J. F. Guilmartin ve Cipolla gibi yazarların eserlerinden faydalanmak istedik.

Tezimizin nc bölümünde ise Gemlik'in ve Gemlik Tersanesi'nin Osmanlı ncesi ve Osmanlı döneminde kısa bir şekilde durumundan bahsederek III. Selim döneminde burada yaşanan gelişmeleri Nizam-ı Cedid ıslahatları çerçevesinde yansıtmaya çalıştık. Bu blmde özellikle ve yoğun olarak Başkanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Bahriye ve Hat-tı Hümayun kayıtlarından yararlandık. Ancak maalesef bazı belgelere aşırı derecede tahrip olmalarından ötürü ulaşma imknımız olmadı.

Tüm bu yüksek lisans tez süreci boyunca benden hiçbir desteği esirgemeyen aileme, Osmanlıca metinlerin çevirisinde yardımda bulunan Yılmaz Karaca'ya teşekkürü bir borç bilir, zamanından ve bilgisinden istifade etmeme izin veren Doç. Dr. Nurcan Abacı'ya teşekkürlerimi arz ederim.

İmparatorluğu olarak seçmiştir. Bkz. Stanford Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, ev. Hr Güldü. Kapı yayınları, İstanbul, 2008. Yine Erik Jan Zürcher kitabında III. Selim ve dönemini incelerken III. Selim'i gelenek ve bid'at arasında tanımlamıştır. Bkz. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 25. b., ev. Yasemin Soner, İletifim Yayınları, İstanbul, 2010.

BİRİNCİBÖLÜM

NİZAM-I CEDİD KAVRAMI VE MUHTEVASI

1. NİZAM-I CEDİD KAVRAMI'NIN ANLAMLI

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 1789-1807 yılları arasını kapsayan, Sultan III. Selim'in payitahtlığı esnasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı manada ileri bir düzen kurmak hususundaki ıslahat teşebbüs ve hareketleri için kullanılan Nizam-ı Cedid tabiri, aynı zamanda bu maksatla meydana getirilip de, Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askere verilen addır².

“Nizam-ı Cedid” terim olarak ilk defa Fazıl Mustafa Paşa tarafından imparatorluğa verilen iç düzen için sarf olunmuştur³. Daha sonra İbrahim Müteferrika tarafından hazırlanan ve I. Mahmud'a sunulan “Usul-i Hikem Fi Nizam'ül Ümem” adlı risalede Avrupa'daki yeni askerlik kuruluşları (nizamları, ordonnance) ve bu kuruluşların gerektirdiği silah değişikliklerini, taktik ve strateji yenilikleri anlatılırken “Nizam-ı Cedid” terimi kullanılmıştır⁴.

1789'da Fransız İhtilali'ni müteakip Fransa'da kurulan yeni yönetim için de Nizam-ı Cedid diye bahsedilirken, 1791 yılında III. Selim tarafından fevkalade elçi olarak Viyana'ya gönderilen Ebubekir Ratıp Efendi de mevcut idare şeklinden bahsederken, bu yönetim şeklini Nizam-ı Cedid olarak nitelendirmiştir⁵. Şu halde III. Selim'e kadar olan dönemde ve III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid kavramı hem siyasi hem de askeri anlamda karşımıza çıkmaktadır.

Şehzadeliğinden itibaren Avrupa'ya duyduğu ilgi ve alaka aşikâr olan⁶ III. Selim padişah olduktan sonra, ıslahat programını uygulayabilmek ve devleti iyi idare edebilmek için kendisine şehzadelik zamanından beri sadakatleri ile tanınanlardan bir kadro

² M. Gökbilgin, “Nizam-ı Cedid”, **İA**, MEB, C. 9, İstanbul, 1988, s. 309

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, 8. b., TTK, Ankara, 2007, s. 61

⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul, 2008, s. 54

⁵ Karal, a.g.e. a.y.

⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Selim III'ün Veliht iken Fransa Kralı Lüi XVI ile Muhabereleleri”, **Belleten**, II, Ankara, 1938, ss. 191-246

oluşturmuştur⁷. Ancak tahta geçtikten sonra üç yıl güç bir savaşı (1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları) sürdürmek zorunda kaldığından önemli bir reform hareketine girişememiştir⁸. Avusturya ile imzalanan barış anlaşmasının hemen ardından (Ziştovi 1791) Ebubekir Ratıp Efendi'yi⁹ elçi olarak Viyana'ya gönderen¹⁰ III. Selim, ıslahatlar için örnek alınan Avrupa'yı daha yakından tanımak istemiştir.

Kaldığı yedi buçuk ay süre zarfı boyunca Avusturya ordusu ve kurumlarını inceleyen Ebubekir Ratıp Efendi, İstanbul'a döndüğünde dört yüz doksan sayfadan oluşan, Osmanlı Devleti tarihinde Avrupa'nın teşkilatı ile ilgili olarak askeri, mali ve idari açıdan mahallinde yapılmış, en esaslı ve mufassal tetkiki layiha olarak III. Selim'e sunmuştur¹¹. Ebubekir Efendi'nin layihasında üzerinde önemle durduğu konular şunlar olmuştur:

1. Askerin çok düzenli ve disiplinli olması
2. Hazinesinin zengin, tertipli ve daima dolu bulunması
3. Vezirler ve sair büyük devlet adamlarıyla, memurların doğru, işbilir ve sadık kimseler olmaları
4. Halkın huzur, refah ve himayesi temin edilmiş bulunması
5. Bu cihetler sağlandıktan sonra, bazı devletlerle ittifak ve yardımlaşmaların sağlanması¹².

Ebubekir Ratıp Efendi'nin bu layihası, yapılması düşünülen ıslahatlar için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Islahatı şekillendiren bir diğer kaynak ise savaş bittikten sonra ordu henüz Silistre'deyken, padişahın devlet ricalinden yazılmasını istediği, devletin düzenine dair ıslahat layihaları olmuştur¹³.

Tüm bunlar çerçevesinde, 1792 ve 1793'te topluca Nizam-ı Cedid adıyla bilinen bir dizi yeni düzenleme ve talimat yürürlüğe konulmuştur. Bunlar içinde eyalet yönetimi,

⁷ A. Cevat Eren, "Selim III.", İ.A, MEB, C. 10, İstanbul, 1980, s. 442

⁸ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 317

⁹ Ebubekir Ratıp Efendi hakkında daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi", **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010, ss. 345-369

¹⁰ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1350

¹¹ Faruk Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, 4. b., TTK, Ankara, 2008, s. 158

¹² Enver Ziya Karal, **III. Selim'in Hat-tı Hümayunları**, 2.b., TTK, Ankara, 1988, s. 32

¹³ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1407, Bu dönemde yirmisi yerli ikisi yabancılardan olmak üzere toplam yirmi iki ıslahat layihası sunulmuştur. Layihalar için bkz. Engin Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010. Ayrıca Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1409-1449

eyaletlerin vergilendirilmesi, hububat ticaretinin kontrolü ve diğer idari-mali konuları içeren yeni düzenlemeler yer almıştır. Ne var ki en önemlisi Avrupa'dakilere benzer şekilde eğitilen ve donatılan yeni yaya asker birliklerinin kurulmasını mümkün kılan düzenlemeler olmuştur¹⁴.

Bu düzenlemeler ile merkezi devlet örgütü gücünün, hem dış hem de iç düşmanlara (yarı bağımsız âyanlara) karşı artırılması hedeflenmiştir¹⁵. Şimdi yapılan bu düzenlemeler ve yenileşme çalışmaları incelenmeye çalışılacaktır.

2. III. SELİM'İN REFORM UYGULAMALARI

2.1 MALİ İKTİSADİ VE TİCARİ ANLAMDA NİZAM-I CEDİD

III. Selim tahta çıktığında Osmanlı Devleti Habsburg Avusturya'sı ve Rusya ile iki cephede savaşmaktaydı. 1787 yılında Rusya'ya Kırım'ı almak temel maksadıyla açılan savaş 1788 yılında Avusturya'nın da savaşa girmesiyle iki cepheli bir hal almış ve Osmanlı askeri harcamalarında büyük bir artışa sebep olmuştu. Bu savaşlar 1791 yılında Avusturya ile yapılan Zıştovi (Szistow/ Swischtow) ve 1792'de Rusya ile yapılan Yaş anlaşmalarıyla sona erecek, iktisadi ve mali anlamda yapılmak istenilen ıslahatlar ancak bu savaşların sona ermesinden sonra gerçekleştirilmeye çalışılacaktı. Bu ıslahat çalışmalarına geçmeden önce kısaca Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik ve mali durumuna göz gezdirmekte fayda var.

Osmanlı Devleti'nin klasik mali sistem ve dengesi çeşitli sarsıntı ve yıpranmalara rağmen XVII. yüzyılın ikinci yarısına dek ayakta kalabilmişti. Fakat 1645'te başlayan Girit savaşıyla birlikte, savaşların niteliği açısından yepyeni bir döneme girilmiş: Artık uzun ve masraflı savaşlar dönemi başlamıştı. Nitekim 1645'de başlayan Girit savaşı 25 yıl sürmüştü ve ancak 1669'da sonuçlanmıştı. 1663'de Osmanlı-Avusturya savaşı, 1672-76 yılları arasındaki Osmanlı-Lehistan savaşları, 1678-81 yılları arasında Ruslarla yapılan savaşlar ve nihayet 1683 yılında Avusturya ile yeniden başlayan ve Rusya, Lehistan, Venedik'in

¹⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 3. b., çev. B. Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009, s. 82

¹⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 25. b., çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44, Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 29

katılmasıyla iyice büyüdüktan sonra 1699'da Karlofça Anlaşması'yla sonuçlanan bu savaşla birlikte Osmanlı mali sistemindeki aksaklık iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Gerçekten de XVII. yüzyılın birinci yarısından itibaren Osmanlı maliyecileri daha önce hiç karşılaşmadıkları bir tarzda kronik “ bütçe “ açıklarıyla karşılaşmaya başlamışlardı¹⁶.

Mevcut mali aksaklıkları gidermek için Osmanlı maliyecileri muhtelif çözüm yolları uygulamaya çalışmışlar (para taşıması, iç hazineden borçlanma, iç borçlanma vb.) ancak bu uygulamaların yeterli olmamasından ötürü 1695 yılında yeni bir metot ortaya koymuşlardır. Devlet mukataalarının işletme ve tasarruf hakları özel şahıslara -bu şahısların yaşam süreleri temel alınarak (kayd-ı hayat) satılmaya başlanmıştır¹⁷. Malikâne usulü denen bu sistem tımar, has ve zeamet topraklarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ancak malikâne sistemi Osmanlı maliyesine umulan hareketlenmeyi getirememiş olacak ki 1775 yılında bir iç borçlanma türü olarak yorumlanan esham usulü¹⁸, yani devletin kendi eminleri aracılığıyla işlettiği mukataa karlarının paylar (sehim) halinde satışa çıkarılması, söz konusu olmuştur. Ancak gerek malikâne gerekse esham usulü uzun vadede devlet hazinesinin zararına işlemiş ve çözülmeye başlamış olan toprak sistemini büsbütün alt üst etmiştir.

1787-1792 yılları arasında süren savaş döneminde de III. Selim öncelikle geleneksel metotlara başvurarak mevcut mali sıkıntının üstesinden gelmek istemiştir. Bunlar I. Abdülhamid döneminde de denenmiş uygulamalardır¹⁹. Bu uygulamalardan öncelikle müsadere usulü denenmiş, daha sonra ülke zenginlerinin devlete borç vererek, ya da ianede bulunarak hazineye katkı sağlamalarının yolları aranmaya başlanmıştır²⁰. Bu iç borçlanma teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasının ardından, yine I. Abdülhamid zamanında teşebbüs olduğu gibi önce Hollandalılardan daha sonra ise İspanyollardan borç alma yoluna gidilmiş ancak bu girişimler de sonuç vermemiştir²¹.

Savaşa devam etmek isteyen Osmanlı Devleti, savaşa devam etmesinin yolunu açacak parayı temin etmekte güçlük çekmekteydi. Bu sebeple Fas Hâkimi'ne ve Cezayir

¹⁶ Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 32

¹⁷ Malikâne sistemi ve yarattığı bunalım hakkında ayrıca bkz. Cezar, a.g.e. ss. 32-53

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler**, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 217

¹⁹ Niyazi Berkes, a.g.e. s. 102

²⁰ Cezar, a.g.e. s. 136

²¹ Cevap olarak İspanya elçisi Bab-ı Ali'ye bir yazı gönderdi. Yazılan şu idi: “ İspanya Devleti tarafsız olmasından ötürü başka devletlere yardımdan çekinir “. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 2, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1107

ile Tunus ocaklarına yapılan yoklamalardan, karşılık olarak akçe yerine “özür dileriz“ yazan bir kâğıt ile umutsuz bir cevap gelmişti.²² Böylece para tedarikinin bir yolu bulunamayıp, daha önceleri de defaten uygulanmış bir yönteme başvurulmuştu “para tağşişi”. Şeyhülislam tarafından bir fetva çıkartılarak, devlet ricalinin ve halkın elinde bulunan altın ve gümüş toplatılmış, darphaneye teslim edilerek sikke basılmıştı²³.

Osmanlı Devleti'nin savaştan sonra başlayacağı ıslahat çalışmaları için geçersizliği ispat edilmiş bu yöntemlerin dışında bir maddi kaynak oluşturma zarureti aşikârdı. Nitekim hem yeni oluşturulacak askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılamak, hem olası bir savaş durumunda devlete kaynak sağlamak, hem de mevcut mali sistemin aksayan yönlerini düzenlemek maksadıyla kurulan İrad-ı Cedid Hazinesi, bahsedilen yönleriyle Osmanlı Devleti iktisadi tarihinde yeni bir düşünce ve uygulama çabasını ifade etmektedir.

2.1.1 İrad-ı Cedid Hazinesi

İrad-ı Cedid Hazinesi ve defterdarlığı 1 Mart 1793'de hazinenin kuruluş gerekçesini, yükleneceği görevleri, kendisine tahsis olunan gelir kaynaklarını, diğer mali kurumlarla ilişkilerini ve hazine işleri için idareci ve memur olmak üzere kimlerin istihdam olunup, ne gibi görevler üstleneceklerini belirten bir kanunname ile kurulmuştur²⁴.

Yeni hazinenin kurulmasıyla birlikte kurulan hazine defterdarlığı, talimli asker nazırlığı ile birleştirilmiş ve bir süredir atıl bir vaziyette bulunan Şıkk-ı Sâni Defterdarlığı olarak düzenlenmiştir. Bu görevin başına da eskiden Sadr-ı Âli kethüdası olan Mustafa Reşid Efendi getirilmiştir²⁵. Böylelikle hem yeni hazineden, hem de yeni oluşturulacak talimli askerden sorumlu olan Mustafa Reşid Efendi'ye Şıkk-Sâni'lik mansıbı verilerek, yeni nazırlığın protokolde önde gelen bir yeri olması temin edilmiştir²⁶.

²² Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1108

²³ Padişah, büyük vezirler, ulema-yı âlân, rical ve sair kimseler bütün altın ve gümüş evanilerini getirip bahaları darphaneden verildi. Anadolu ve Rumeli taraflarında olan vilayetler valilerine, hâkimlere evamir-i âliyye yayınlanıp, kadın takıları ve silahlardan maadâ altın ve gümüş evani kullanılması şer'an yasak olduğuna dair Şeyhülislam tarafından verilen fetva-yı şerifede nedeni bildirilip Padişah iradesinin hükmü ilan olundu. Cevdet Paşa, a.g.e. a.y.

²⁴ Cezar, a.g.e. s. 155, Ayrıca kanunname metni için bkz. BOA. C. ML. No: 23134

²⁵ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1457

²⁶ Kemal Beydilli - İlhan Şahin, **Mahmud Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri**, TTK, Ankara, 2001, s. 43

Kanunname İrad-ı Cedid Hazinesi'nin gelir kaynakları belirlenirken, öncelikle devletin yıllardır zarar ettiği malikâne usulüne yönlendirilmiş, mahlûle çıkan malikâne mukataalarının, yeniden satışa çıkarılmayarak İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından tutulmasına karar verilmiştir²⁷. Hazinesin önemli bir gelir kalemi de, yine devleti malikâne usulü gibi zarara uğratan eshamın, malikâne mukataalarında olduğu gibi mahlûle çıkması durumunda, hazine tarafından tutularak, satışa çıkarılmamasıyla sağlanmıştır²⁸.

İrad-ı Cedid Hazinesi'nin bir diğer gelir kalemi tımar ve zeamet gelirlerinden oluşmuştur. Tımar ve zeametleri düzenlemek maksadıyla 1791-92 yılında bir kanunname yayınlanmış ve bu kanunname yıllık geliri beş yüz gurusun altında olan tımar ve zeamet toprakları, beş yüz gurusu tamamlanacak şekilde yeniden düzenlenmek istenmiştir²⁹. Ancak bu hükmün pratikte anlam taşıması için tımarların gerçek hâsılatlarının bilinmesi gerekli olduğundan, yıllık gerçek hâsılat düzeylerinin bilinebilmesi için mahlûl olacak dirliklerin İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından bir yıllık bir süreyle zabt ve idare olunması kuralı getirilmiştir. Bu geçici sürenin hâsılatı "Mabeyn mahsulü" (ara mahsul) adıyla İrad-ı Cedid Hazinesi'ne girmiştir³⁰.

Zecriye vergisi de yapılan düzenlemeden sonra İrad-ı Cedid Hazinesi'nin gelir kaynakları arasına katılmıştır. Yeni düzenlemeyle reaya arasında alınıp satılan şarabın her kıyyesinden ikişer para, arak ve sair emsali müskiratın her kıyyesinden dörder para vergi (resm-i zecriye) alınmasına karar verilmiştir.

Daha önce bir vergi kaynağı olarak kullanılmayan yapağı ve kıl gibi maddelerden de vergi alınması düşünülmüş, mevcut keçi ve koyunların her birinden bir para yapağı ve kıl resmi alınarak İrad-ı Cedid Hazinesi'ne gelir kaydedilmiştir.

İmparatorlukta hâsıl olan pamuğun mukataa vergisi, aslında her kıyyesi bir akça olduğundan, bu mukataalar birkaç kişinin elinde "malikâne" olarak bulunduğundan ve bunlar da, mahsulü tek elden zabt ve bütün ülkenin tahsilâtını idareye yetiştiremediklerinden, büyük gelir getirmesi icap eden bu kaynaktan yeterince istifade edilememiştir. Bu sebeple mukataa sahiplerinin rızaları alınarak, mukataalar İrad-ı Cedid

²⁷ Yıllık kârı on keseden fazla olan Miri ve Haremeyn mukataaların İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından tutulması devlet ricalinin tepkisini çekmiş, bu uygulama otuz kese olarak değiştirilmiştir. Ancak bir buçuk yıllık bir uygulamadan sonra, İrad-ı Cedid Defterdarı'nın takriri üzerine bu rakam yirmi kese olarak belirlenmiştir. (1795), Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1454-1535

²⁸ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 44

²⁹ Kanunname için bkz. Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1400-1402

³⁰ Cezar, a.g.e. ss. 177-178

Hazinesi tarafından zabt olunmuş ve pamuğun kıyyesi başına bir para, pamuk ipliğinin kıyyesinden ise iki para vergi tahsil olunmak üzere yeni bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. Böylelikle bir gelir kaynağı daha İrad-ı Cedid Hazinesi'ne eklenmiştir.

Son olarak Anadolu'da elde edilen Mazı'nın her kıyyesine bir para ve Rumeli'nden hâsıl olan İstifidye'nin (kuş üzümü) her kıyyesine ikişer para vergi konulmuş ve İrad-ı Cedid Hazinesi'ne gelir oluşturulmuştur³¹.

İrad-ı Cedid Hazinesi'nin gelirlerinden sonra giderlerinden de bahsetmek gerekirse, bu giderlerin başında malikâne mukataalarının ve eshamın İrad-ı Cedid Hazinesi'nce zabt olunmasından ötürü, Hazine-i Âmire'ye ve Darphane'ye ödemek zorunda olduğu muaccele meblağları gelmiştir. Hazine-i Âmire'nin gelirlerini bir anda düşürmemek maksadıyla yapılan bu uygulamada, İrad-ı Cedid Hazinesi'nin zabt olunmuş her bir miri mukataa için Hazine-i Âmire'ye, yine zabt olunmuş her bir haremeyn mukataa için Darphane'ye bir kereye mahsus olmak üzere, yıllık karın beş katı, zabt olunmuş her bir esham için yıllık karın üç katı kadar bir muaccele bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca eshamın kişiler arası alım satımı yasaklandıktan sonra, kendi rızasıyla eshamını gelip satanlara (bedel-i ferağ) kişinin kendi elindeki sehminin yıllık faizinin beş katı bir miktarın ödenmesine karar verilmiştir³². Yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun masrafları, tersane ve gedüklü masrafları, inşa ve imar giderleri ve çıkan ayaklanmalar ile savaşlar için yapılan harcamalar İrad-ı Cedid Hazinesi'nin diğer gider kalemlerini oluşturmuşlardır.

2.1.2 Hububat Nazırlığı'nın Kuruluşu

Köklü bir iktisat teşebbüsü de İstanbul'un un ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır³³. Tatarcık Abdullah Molla Efendi'nin layihasında üzerinde durduğu üzere³⁴, İstanbul'da büyük sayıda nüfus toplandıkça, bu kadar kimseye zahire yetiştirmek mümkün olmuyordu. Devlet vükelası ve emin adamları, devletin düzenine dair olan bu meseleye ayıracak vakit bulamıyorlardı. Bu sebeple İstanbul'un ihtiyacı olan zahire temini işi tüccarlara havale edilmişti. Ancak şehrin nüfusunun günden güne artması sebebiyle,

³¹ Beydilli - Şahin, a.g.e. ss. 44-45

³² Cezar, a.g.e. ss. 192-200

³³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, 8.b., TTK, Ankara, 2007, s. 72

³⁴ Ayrıca Şerif Efendi de layihasında mubayaa usulüyle zahire toplanması meselesi üzerinde durarak, bu işin kaldırılmasının şart olduğunu ileri sürmüş, on bin kese ile yapılacak iş için reayadan kırk-elli bin kese akçenin çıktığını belirtmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Engin Çağman, a.g.e. ss. 11-21

tüccarların getirdikleri zahire kış aylarına kadar yetmiyor ve özellikle kış aylarında büyük zahire kıtlıkları çekiliyordu³⁵. Üstelik taşradan İstanbul'a zahire taşımada yapılan usulsüzlükler neticesinde, İstanbul'a ulaşan zahirenin de niteliğini düşmekteydi. Böylelikle zahire meselesi hem İstanbul'un hem de taşranın sorunu haline gelmeye başlamıştı³⁶.

Bu sorunun çözümü için zahire toplamak, İstanbul'da saklamak ve dağıtmak işi tüccarların elinden alınarak devlete intikal ettirilmiştir³⁷. Yaz aylarında rayici üzerinden satın alınan zahire yeni yapılan ambarlarda depolanmış, bunun için hazineden yirmi beş bin kese akçe ayrılarak, gerekli zahirenin her sene vaktinde satın alınması ve depolanması temin edilmiştir³⁸. Bu görevi ifa etmek için Hububat Nezareti ve müstakil bir hazine kurulmuş, bu nezaretin başına da hazineden de sorumlu olarak Şıkkı Salis unvanıyla Ebubekir Ratıp Efendi getirilmiştir(4 Kasım 1793)³⁹.

Hububat Nezareti'nin kuruluşunu ve devletin büyük şehirlerine kahve teminine yönelik uygulamalarını III. Selim'in en somut ve başarılı ekonomik programı olarak ifade eden Stanford Shaw; savaş sırasında başlayan ve sonrasında dönem dönem baş gösteren kıtlıkların halktaki hoşnutsuzluğun en büyük nedeni olduğunu ve Nizam-ı Cedid karşıtlarının muhalefeti körüklemek amacıyla kullanabilecekleri müthiş bir koz haline geldiğini belirtir⁴⁰.

³⁵ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 45

³⁶ Miri tarafından mubayaacılar her kile buğday için yirmi para veriliyordu. Reaya fukarası ise üç dört kat bahasıyla satın almak zorundaydı. Ayrıca çoğu uzak yerlerden naklediliyorlardı. Yalnız nakil ücreti miri tarafından verilen paranın iki misli olurdu. Mubayaacılar da kendi uydurmaları olan "başlı kileler" ile ölçerek on kileyi altı-yedi kileye getirirler, ziyadesinin akçasını reyadan alırlardı. Böyle zulüm ve eziyet ettiklerinden başka reyadan aldıkları katışıksız buğdaya saman, arpa, karamuk karıştırmak gibi çeşitli hilelerden sonra gemilere yükleyip İstanbul'a gönderirlerdi. Gemi reisleriyle gemicilerde yolda yükün birazını satın, bir miktar saman da onlar karıştırırlardı. Ayrıca ağırlık çeksin diye üzerine su döküp fena duruma sokarlardı. Bu karışık ve kötü, rutubetli zahire miri ambarlara konulunca kısa sürede taaffün edip kokarlardı. İşte bu zahire fırıncılara taksim edilirdi. Cevdet Paşa, a.g.e, s. 1484

³⁷ Enver Ziya Karal, **III. Selim'in Hat-tı Hümayunları**, 2. b., TTK, Ankara, 1988, s. 139

³⁸ Beydilli - Şahin, a.y.

³⁹ Cevdet Paşa, a.g.e, s. 1486, Şık-kı Salis Defterdarı unvanı, Tersane-i Amire Hazinesi'nin ve Umur-ı Bahriye Nezareti'nin kurulmasından sonra bu mansıba verilmiş, Hububat Nazırı Şık-kı Rabi Defterdarı unvanı taşımıştır. Ayrıca Hububat Nezareti ile ilgili olarak bkz. BOA. HH. No: 2999, 3665, 5035, 5045, 12539, 12540, 14508/A

⁴⁰ Stanford Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 237

2.1.3 Ticari Alanda Düzenlemeler ve III. Selim'in Tasarruf Uygulamaları

Osmanlı Devleti yaptığı bazı düzenlemelerle mevcut kaynakların daha etkin kullanımını sağlamaya çalışırken, bir diğer taraftan bir takım tasarruf uygulamalarıyla “aşırı” tüketimin önüne geçmek istemiştir. Özellikle sosyal açıdan da anlam ihtiva eden kılık kıyafet hususunda yapılan düzenlemeler, bir taraftan tasarruf mahiyetinde olurken diğer yönüyle geleneksel Osmanlı yapısının muhafazasını sağlamaya çalışması bakımından da hayli dikkat çekicidir.

İlk zamanlardan beri hem devlet katında hem de tebaa arasında uygulanan kılık kıyafet düzenlemeleri, sosyal hareketliliğin önemli birer göstergesi olmuştur. Osmanlı'da kıyafet; devlet görevlileri içindeki, devlet görevlileriyle yönetilen sınıflar arasındaki ve yönetilen sınıflar içindeki farkları göstermiş, sınırları çizmiştir⁴¹. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde bu sınırların giderek daha az belirgin hale gelmesinin Osmanlılarda yarattığı hoşnutsuzluk, bu konuda düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir⁴².

Nitekim 1790'larda yapılan düzenlemeler, aşırı bir hızla elden kayıp gitmekte olan statükoyu –ahlakı, toplumsal disiplin ve düzeni- vazederek, çok dar, çok iddialı, çok parlak, çok abartılı ya da yanlış renkteki kadın ve erkek giysilerinin giyilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. 1792'de kadınların üstlerine aldıkları feracelerin neredeyse şeffaf olduğu söylenerek, bunların giyilmesinin yasaklanması istenmiştir⁴³. Padişah tarafından yazılan hat-tı hümayunlarda meselenin hem toplumsal hem de israfa varan yönleri üzerinde durulmuştur.

⁴¹ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, 5.b., çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 214

⁴² Epey zamandan beri devlet işleri önem verilmediği için nasıl sarsıldıysa, kıyafet işlerinde de herkes işgal ettiği şerefli durum ve yere göre birbirinden ayrılmayacak hale gelmişti. Büyük vezirlere özel olan çok değerli olan samur nafesi ve donluk ve rızayı salları, elmas yüzük, hançer, işlemeli saatleri kademe ve esnaf gibileri kullanıyordu. Elmaslı hançeri olmayan adamını efendileri aşağı görürdü. Herkes gücü yetsin yetmesin, adı geçen kıyafet ve süslere heves etmekle halktan çoğu kimse iflas derecesine varıp bu şekilde ise birçok kimselerin rüşvet ve hırsızlık yoluna sapmasına sebep olmuştu. Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1375.

⁴³ Quataert, a.g.e. s. 218. III. Selim'in konuyla ilgili Hat-tı Hümayunlarında mevcut durumdan rahatsızlığını dile getirerek derhal düzenlenmesini istemiştir. "... ve esnaf makulesi ve askeri taifenin libas ve etvar-ı mahsusaları olmakla birbirinden fark ve temyiz için her sınıf kendi kıyafetleriyle gezüp ba'delyevm esnaf çuha dikişli kavuk giymeyüp ve pırpır kıyafetinde olmayup cümlesi mutad-ı kadim üzere şehirli kıyafetine girsünler pırpır kıyafeti ancak dergâh-ı âli kullarım kisvesi olmakla anlar sair halktan mümtaz olmaları lazımdır ve iydi şerif yakın olmak hasebiyle halkı masariften muhafaza için bu nizamın tamam vaktidir." Ayrıca kadınların kıyafetleri ile ilgili olarak da " Hem karılar gayet fena kıyafetlerle geziyorlar. Hotozları uzun yakaları uzun hem pek açık renk giyiyorlar. Yasak edesin. Nerede böyle görürsen birkaçının hotozunu ve yakasını kesesin." Karal, a.g.e. ss. 101-102

Devlet ricalindeki lüks tüketim de tasarruf kapsamına dâhil edilmiştir. Özellikle moda kapsamı içinde Hindistan ve Frengistan kumaşından yapılan kıyafetlerin ülke parasının yurt dışına çıkmasına sebep olduğu belirtilerek, Osmanlı Devleti'nde hizmet görenler ve divanda mansıp sahibi olan kimselerin, erkân kürkü giyenler hariç, Hint kumaşından kıyafetler giymesi yasaklanmıştır. Görev değişikliklerinde ve her yıl ramazan aylarında Enderun-u Hümayun'a verilen bayramlıklar ve hediyeler, büyük mansıplardan verilen rikâbiye ve sadrazama verilen caizeler kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra eyaletler, valilikler ve değişen mansıpların caizelerinin de güç yeterince verilmesi için indirim yapılmıştır⁴⁴.

III. Selim döneminde ticaret alanında da devletin uğradığı kayıpların önüne geçmek için düzenlemelere gidilmiştir. Bunlardan biri "Tercümanlar Sorunu"dur. İstanbul'da beratlı tüccarlar olduğu gibi taşrada da elçilerin maiyetlerinde beratlı tercümanlar mevcuttu ve bunlar vergilerden muaf tutulmuştu. İşte Osmanlı tebaasının bir kısmı, vergi muafiyetinden faydalanmak için yabancı devletlerin hizmetine konsolos veya elçi tercümanı diye kaydolmaya başlamıştır⁴⁵. Hatta yabancı konsolosluklardan alınan beratlarla iş gören tüccar sayısı öyle artmıştır ki Halep konsolosu yanında beratlı altı tercüman bulunması kurallar gereği bu sayı bin beş yüze ulaşmıştır. Yapılan araştırma sonucundaysa altı kişinin dışında her birinin Halep'te tüccar olduğu anlaşılmıştır⁴⁶.

Yabancı devletlere verilen bir takirle ahitname hükümleri hatırlatılarak mutaddan fazla tercüman almamaları bildirilmiş, tercüman beratına sahip kimselerin hüviyetleri araştırılarak, gerçekten tercüman olmayanların beratları ellerinden alınmıştır⁴⁷. Ayrıca yabancı tüccarların anlaşmalarla öngörülen ithalat ve ihracat vergilerinin en azından yüzde üçünü sağlamak ve rüşvet karşılığında yasal oranların çok altında vergi alan bir takım vergi gümrük memurlarının yolsuzluklarını önlemek için çaba gösterilmiştir.⁴⁸

1793 yılında yapılan bir başka düzenlemeyle zengin devlet ricalinden bazı kaptanların şirket kurması usulü konulmuş, devletin deniz ticaret filosu artırılmaya çalışılmıştır. 1794 yılında deniz ticareti de düzenlenerek Osmanlı Devleti limanlarından ilk

⁴⁴ Cevdet Paşa, a.g.e. a.y.

⁴⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, 8. b., TTK, Ankara, 2007, s. 72

⁴⁶ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1515

⁴⁷ Enver Ziya Karal, **III. Selim'in Hat-ı Hümayunları**, 2. b., TTK, Ankara, 1988, s. 142

⁴⁸ Shaw, a.g.e. s. 240

önce Osmanlı Devleti gemilerinin, daha sonra reaya gemilerinin ve sonra da müstemem taifesi gemilerinin yük almak üzere yanaşmaları kaidesi getirilmiştir⁴⁹.

2.2 İDARİ VE SOSYAL ANLAMDA NİZAM-I CEDİD

Osmanlı Devleti merkezi yönetiminin, taşra üzerindeki denetiminde çözülme başladıktan sonra, yerel güç odakları giderek buldukları mahallerde iktidarı paylaşacak bir etkinliğe kavuşmaya başlamışlardır. Osmanlı tarihinde karşımıza “âyan” olarak çıkan bu yerel seçkin grubu, XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı idari ve siyasal yapısı içerisinde oldukça etkili bir role sahip olmuştur.

Bütün bu sürecin başlangıcını XVII. yüzyılın başına kadar götürmek mümkün görünmektedir. Gerçekten de XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın tamamı Osmanlı merkezi idaresinden mali taleplerin arttığı bir dönem olmuştur. Bunun sonrasında, merkez üzerindeki sorumlulukların daha büyük bir kısmını taşra yöneticilerine yükleme eğilimine girilmiş; bu nedenle gelir ihtiyacı büyüyen taşra yöneticilerinin cevabı da “eyaletlerinin” ahalisine özel vergiler getirmek olmuştur⁵⁰.

1695 yılındaysa, sınırlı sayıda yerel âyana yükselme fırsatı veren mültezimlik, köylüleri ve zanaatkârları genellikle büyük zarara uğrattığı için, hemen hemen ortadan kalkmış olan tımar sistemiyle iltizam sisteminin belirli özelliklerini birleştiren bir iltizam usulü (malikâne sistemi) geliştirilmiştir. Malikâne usulü devlet adına vergi toplama işlemini, devlet görgüsüne sahip kişilerin ellerine bırakmış (kullar), devletle ilişkileri olan belli kişilerin kendilerine taşrada bir siyasal taban oluşturmasına imkân vermiştir⁵¹.

Genel olarak bakıldığında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, taşradaki siyasal güç, faaliyetlerinde başkentten daha özerk görünmektedir. Hemen her yerde, çoğu insanın gündelik yaşamında merkezi devletin önemi gözle görülür bir şekilde azalırken, yerel âyan ailelerinin artmış, imparatorluğun çok geniş bölgeleri taşra âyan ailelerinin siyasal egemenliği altına girmiştir⁵². XVIII. yüzyıl süre zarfı boyunca siyasal ve ekonomik

⁴⁹ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1513

⁵⁰ Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914**, C. 2, 2. b., çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 690

⁵¹ Faroqhi, a.g.e. ss. 691-92

⁵² Örneğin Karaosmanoğlu, Çapanoğlu ve Canikli Paşa Alioğlu, aileleri sırasıyla Batı, Orta ve Kuzeydoğu Anadolu'nun ekonomik ve siyasal işlerine egemendiler. Balkan topraklarında, Tepedenli Ali Paşa Epir'e

egemenliklerini geliştiren âyanlar için merkezdeki zaaf, 1768-1774 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus savaşından sonra birdenbire çok aşikâr bir hal almıştır. Bu yüzyılda yaşanan karışıklıklar ve kötü yönetim doruk noktasına ise, ironik bir şekilde, hanedanın ilk gerçek reformcusu Sultan III. Selim'in hükümdarlığı sırasında ulaşmıştır⁵³.

Merkezi otoriteyi taşrada yeniden tesis etmeyi amaçlayan III. Selim, öncelikle toprak sistemini düzenlemeye girişmişti. Bu amaçla uygulamaya konulan yöntemlerden biri daha önce bahsedildiği üzere Malikâne usulünün tasfiyesine yönelik olan uygulamalar olmuştu. Miri toprakların bir süredir kontrolünün merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilememesinin ortaya çıkardığı boşluk, bu toprakların yeniden devletleştirilmesiyle halledilmeye çalışılmıştı. Bu yöntemlerden bir diğeri ise 1787-1792 yılları arasında savaş sürecinin de açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi bozulan tımar sisteminin ihyasına yönelik olmuştur.

1792 yılında, disiplinsel yönüyle dikkat çeken Tımar ve Zeamet Kanunnamesi, temel anlamda I. Abdülhamid döneminde yapılan kanunname⁵⁴ esas alınarak hazırlanmıştı. Alaybeylerinin liyakat sahibi dürüst ve ehliyetli kimselerden seçilmelerine, sıklıkla görevden azledilmemelerine karar verilmiş, azledilmek üzere cürümü sabit olanların ise ibret olması için idam edilmeleri hükmü getirilmişti. Kanunname aynı zamanda bir yıl içerisinde yapılan yoklamalarda görev yerinde bulunmayan alaybeylerinin görevden azledilmeleri, her üç yılda bir de bir yoklamacı tayiniyle yoklamaların sürekli hale getirilmesi esasa bağlanmıştı. Savaş sırasında kendilerine devlet tarafından fermanla izin çıkmadıkça vali buyruldu ile memleketlerine dönmeleri yasaklanmıştı. Bu emre uymayanların ise idam edilecekleri ifade edilmişti⁵⁵. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin uzun bir süredir yararlanamadığı tımar sistemi canlandırılmak istenmişti. Ancak bu uygulamalar âyanı taşrada gücünü azaltmadığı gibi, yürütülen politikadaki kararsızlık aksine daha da güçlenmelerine sebep olmuştu.

hükmeder, Vidinli Osman Pasvanoğlu Aşağı Tuna'nın Belgrad'tan denize kadar olan bölgesini denetimi altında tutardı. Arap eyaletlerinde ise, XVIII. yüzyıl boyunca (1704-1831), Bağdat'a Büyük Süleyman Paşa'nın ailesi, Musul'a celili ailesi hükmederken Mısır'a Ali Bey gibi nüfuzlu kişiler egemen oldu. Quataert, a.g.e. s. 85

⁵³ Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914**, C. 2, 2. b., çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayınları, İstanbul, 2006, s. 781

⁵⁴ Berkes, a.g.e. s. 106

⁵⁵ Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1401-1402

Bu dönemde toprak sistemini düzenleme çalışmalarının dışında yine idari kapsam içine alınabilecek bir dizi reform uygulamasından bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri “Der Beyan-ı Nizam-ı Hal ve Vüzera-yı Nizam ve Mirmiran-ı Kiram” adıyla bir vüzera kanunnamesi hazırlanmasıdır. Bu kanunnameyle Anadolu ve Rumeli eyaletleri yirmi üçe düşürülerek⁵⁶ vezir sayısı da yirmi üçe indirilmiştir. Vezirlerin ehliyet ve liyakat sahibi olanlar arasından seçilmeleri, vezirliğe atanan şahsın “muayyen bir caize” dışında kendisinden hediye veyahut ve sair bir paranın alınmaması, vezirlerin görev aldıkları eyaletlerde en az üç, en çok beş yıl kalmaları, bu süreden önce azledilir veya başka bir göreve atanırlarsa yeniden caize vermemeleri; beş senenin sonunda halk vezirden memnun ise vezirin memuriyetine devam etmesi, savaş hali dışında vezirlerin nakledilmesi hususunda gerek vakit, gerekse masraf durumu göz önünde bulundurularak Anadolu’dan Rumeli’ye ve Rumeli’nden Anadolu’ya vezir nakledilmemesi, tayinlerinin yakın yerlere yapılması kararlaştırılmıştır⁵⁷.

Ayrıca taşrada adaletli ve disiplinli bir yönetimin gösterilmesini isteyen III. Selim, Anadolu ve Rumeli’nin her tarafına adalet emirleri göndererek, fukara hakkında zulüm yapılmamasını, işlerin adaletle görülmesini, reayaya merhametli davranılmasını istemiştir. Yine taşrada hukuk işleriyle meşgul olan kadıların, liyakat sahibi olarak atanması, kadıların görev yerlerine giderek kanunnamelerin dışında davranmamaları hususunda emir ve irade buyurmuştur⁵⁸.

Bu dönemde, sosyal alanda da disiplini sağlamak adına düzenlemelerde bulunulmuştur. Taşrada ağır vergi yükünden kaçmak için topraklarını terk eden reyanın İstanbul’a göç etmesi İstanbul’un güvenliğini tehdit eder bir hale geldiği belirtilerek, Divan-ı Hümayun hocegânlarından, nezaretçi maiyetinde bir teşkilat kurulmuştur. Bunlar dükkânları, medreseleri ve zaviyeleri, bekâr odalarını ve evleri dolaşarak, taşradan gelenleri deftere geçirmiş, deftere geçirilmiş olanlar arasından kefil gösterebilenler İstanbul’da bırakılmış, diğerleri gümrük eminleri aracılığı ile memleketlerine

⁵⁶ Anadolu Eyaletleri: Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Zor (Şehrızor), Halep, Karaman, Rakka (Rıkka), Diyarbakir, Adana, Sayda, Musul, Anadolu, Trabzon, Erzurum, Çıldır, Van, Kars, Maraş, Sivas, Cidde, Trablusşam (Suriye trablusu), Girit; Rumeli Eyaletleri: Rumeli, Silistre, Bosna, Mora ve Eyalet-i Cezayir. Karal, a.g.e. s. 117

⁵⁷ Karal, a.g.e. ss. 117-118, BOA. C.DH. No: 3761. İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988, s. 195, Shaw, a.g.e. ss. 227-229. Ayrıca Shaw valilerin güçlerinin ve saygınlıklarının artırılması olarak gördüğü bu düzenlemelerin, taşrada ayanlara karşı mücadeleye yönelik olduğunu ifade eder.

⁵⁸ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 2, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1105,

gönderilmişlerdir. Ayrıca bundan sonra denetlemelerin altı ayda bir yapılmasına karar verilmiştir⁵⁹.

Sosyal hayata yönelik düzenlemeler arasında Müslüman ahaliye yönelik içki yasakları da gelmektedir. Nitekim Hıristiyanlar için İstanbul'da üç adet meyhane bırakılarak diğer meyhanelerin kapatılması istenmiş⁶⁰, Müslümanların ise içki tüketimi yasaklanmıştır⁶¹.

İstanbul'da çıkan yangınların kontrolünü sağlamak amacıyla Beyazıt, Süleymaniye, Osmaniye, Laleli Camileri ile Bahçe kapıda bulunan Valide Cami avlularına daima su ile dolu olmak üzere birer havuz yapılmıştır⁶².

2.3 III. SELİM İLE DİPLOMASI'DE YAŞANAN DEĞİŞİM

Nizam-ı Cedid döneminde yapılan ıslahat çalışmalarının belki de en etkili ve yenilikçi olanı diplomasi alanında uygulamaya konulanlardır. Gerek daimi elçiliklerin açılması, gerekse Osmanlı dış politikasında yaşanan dönüşüm göz önünde bulundurulursa bahsini ettiğimiz yeniliğin ve etkinliğin önemi net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

XVIII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı ülkelere elçi göndermenin bir ihtiyaç dâhilinde gerçekleştiği ve bu gönderilen sefirlerin veya sefaret heyetlerinin geçici mahiyette oldukları görülmektedir. Buna karşılık Avrupa devletleri XV. yüzyıldan başlayarak Osmanlı başkentinde daimi elçiler veya maslahatgüzarlar bulundurmuşlardır⁶³. Osmanlı İmparatorluğu ise, daimi yabancı elçilikler kurulana kadar, Avrupa'yla ilgili haberleri iki kaynaktan almaktaydı. Bunlardan birincisi Eflak ve Boğdan Beylikleriydi; bunların Avrupa başkentlerinde adamları bulunmaktaydı ve bu kişiler Avrupa'daki haberleri Eflak ve Boğdan beylerine gönderirler, onlar da Bâb-ı Âli'ye yazarlardı. İkinci kaynak ise Bâb-ı Âli'nin Divan-ı Hümayun tercümanlarıydı⁶⁴.

⁵⁹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1373, BOA. C.DH. No: 9045

⁶⁰ BOA. HH. No: 9020

⁶¹ BOA. C.BLD. No: 4438, C.DH. No: 3920, 10877, HH. No: 10845

⁶² BOA. C.BLD. No: 2563. 1795 yılında İstanbul, Balık pazarı dışarısında, Hasır İskelesi'nde çıkan yangında bu havuzlar epeyce işe yaramıştı. Ancak rüzgârla yayılan yangının tulumlarla önü alınamamış ve on bir saat süren yangın oldukça tahribat vermişti. Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1532

⁶³ Venedik 1454, Lehistan 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612, Faruk Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, 4. b., TTK, Ankara, 2008, s. 14

⁶⁴ Karal, a.g.e. s. 166

Hiç kuşku yok ki Avrupa ülkeleri hakkında ve Avrupa ile meseleler üzerine dolaysız ve daha güvenilir bilgi edinme, ayrıca Osmanlı Devleti'ni Batılı devletlerin yerleşik uygulamalarıyla aynı çizgiye getirme niyetinin sonucu olarak 1792 yılında III. Selim başlıca Avrupa başkentlerinde düzenli ve yerleşik Osmanlı elçilikleri açma kararı almıştır⁶⁵. Böylelikle ilk defa Avrupa devletleri arasında geçerli ola diplomatik kural ve ilkeler Bâb-ı Âli tarafından benimsenmiştir⁶⁶.

Alınan karar⁶⁷ üzerine İngiltere'nin İstanbul'da bulunan elçisi⁶⁸ Sir Robert Ainslie ile görüşülüp, kararlaştırılarak eski kalyonlar kâtibi Yusuf Ağâh Efendi 1793 yılı Temmuz ayında Londra elçisi olarak görevlendirilmiştir⁶⁹. Böylelikle ilk daimi Osmanlı elçiliği Londra'da kurulmuştur⁷⁰. Yusuf Ağâh Efendi ve maiyeti kara yoluyla 14 Ekim 1793'te Londra'ya hareket etmiş, 21Aralık 1793 günü Londra'ya ulaşmışlardır⁷¹. İngiliz kral ve kraliçesine verilmek üzere hazırlanan hediyeler ise deniz yoluyla gönderilmiştir⁷².

Londra'da kaldığı süre zarfı boyunca gerek İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki münasebetleri düzenleyen, gerek İngiltere hakkında bilgi edinmeye çalışan Yusuf Ağâh Efendi'nin önemli bir vazifesi de, Osmanlı Devleti hizmetinde istihdam edilecek olan Avrupalı uzmanların tespit edilmesi ve bunların Bâb-ı Âli'nin isteği doğrultusunda veya kendi inisiyatifinde Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi meselesi olmuştur⁷³. Yusuf Ağâh

⁶⁵ Bernard Lewis, a.g.e. s. 86

⁶⁶ Alaaddin Yalçınkaya, "Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 685

⁶⁷ "Devlet-i Âliye'nin dahi düvel-i fehime-i Avrupa nezdinde birer ikamet elçisi bulundurması derece-i vucubede görülmekle düvel-i merkume nezdinde birer elçi gönderilüb ve üç sene müddet tekmilinde anlar celb ve iade ve yerlerine başkaları irsal ile minval-i meşhur üzere hem umur-ı sefaret idare ittirmek ve hem de bu tarikle ahval-i düvele vakıf bazı zatlar yetiştirilmek üzere nizam-ı saire sırasında sefaret usulüne hüsn-i rabita virilmek"

⁶⁸ Mehmed Raşid Efendi ve Tatarcık Abdullah Molla Efendi'nin yaptığı bu görüşme ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1623-1625

⁶⁹ Yusuf Ağâh Efendi'nin maiyetine, Serkâtibi olarak Mektebi-i Sadr-ı Âli halifelerinden Mahmud Raif Efendi, Ateşe olarak Derviş Ağa, ayrıca iki tercüman ve bir de zımnî kişizadelerinden bir kişi görevlendirilmiştir. Yusuf Ağâh Efendi'ye 15.000 guruş yolluk ve yılda 50.000 guruş maaş, Mahmud Raif Efendi'ye 4.000 guruş yolluk ve yılda 8.000 guruş maaş, Derviş Ağa'ya 2.000 guruş yolluk ve 3.000 guruş maaş, Birinci tercümana 3.000 guruş yolluk ve yılda 8.000 guruş maaş, ikinci tercümana 2.500 guruş yolluk ve 6.000 yılda guruş maaş ve zimmet sahibi olan maiyet memuruna 1.500 guruş yolluk ve yılda 2.500 guruş maaş tahsis edilmiş ve verilmiştir. Cevdet Paşa, a.g.e., s.1480, BOA. HH. No: 12382, 13387, C.HR. No: 4714

⁷⁰ Shaw, III. Selim'in Fransa'ya yakınlığından ötürü ilk elçiliğin Paris'e açılmasının düşünüldüğünü, ancak Fransa'nın yeni rejiminin Avrupa'da gayri meşru ilan edilmesi sebebiyle bu düşünceden vazgeçtiğini belirtir. Bkz. Shaw, a.g.e. s. 253

⁷¹ BOA. C.HR. No: 4250

⁷² BOA. HH. No: 40832/B

⁷³ Yalçınkaya, a.g.e. s. 689

Efendi'nin üç senelik görev süresi tamamlandıktan sonra yerine, süvari mukabelesi payesiyle, İsmail Ferruh Efendi görevlendirilmiştir (Aralık 1796)⁷⁴.

Osmanlı Devleti'nde yabancı ikamet elçiliklerinin açılmaya başlamasıyla beraber, imparatorlukta ikamet edecek elçiler için de prosedür değişikliğine gidilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ikamet edecek olan yabancı devlet elçilerinin Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan itibaren İstanbul'a ve dönüşlerinde sınıra kadar yaptığı masraflar (tayinat) Osmanlı Devleti tarafından karşılanmaktaydı. Ancak diğer ülkelerde benzeri olmayan bu tür bir uygulama Osmanlı Devleti'nin içine girdiği yeni dış politikasının (mütekabiliyet) bir gereği olarak kaldırılmıştır⁷⁵.

Londra'ya gönderilen Yusuf Agâh Efendi'den sonra, Berlin'e ikamet elçisi olarak Seyyid Ali Efendi, Viyana'ya ise İbrahim Akif Efendi görevlendirilmiştir (1795). Ancak Seyyid Ali Efendi'nin Paris ikamet elçisi olarak değiştirilmesiyle yerine Berlin elçisi olarak Ali Aziz Efendi tayin edilmiştir (1796)⁷⁶. Böylelikle Bâb-ı Âli tarihinde ilk defa Petersburg haricinde tüm Avrupa başkentlerinde temsil edilmeye ve bununla birlikte Avrupa'daki koşullar ve gelişmeler hakkında düzenli olarak rapor almaya başlamıştır⁷⁷.

Diğer görevlerinin yanı sıra bu elçiler görev yaptıkları ülkelerdeki kurumları iyice incelemeleri ve "imparatorluk hizmetkârlarının işine yarayacak dil, her türlü bilgi ve bilimsel gelişmeyi" öğrenmeleri konusunda da tembihlenmişlerdi⁷⁸. Mevcut bilgilere bakılırsa bu elçilerin etkileri oldukça sınırlı kalmıştı. Mesleklerinde hiç deneyimleri yoktu ve Avrupa diplomasi oyununu sıfırdan öğrenmek zorunda kalmışlardı. Ama Avrupa'ya giden bu "ilk modern" Osmanlı diplomatları Avrupa karşısında ne kadar beceriksiz kalmış olurlarsa olsunlar, onlar ve onların bir kuşak sonraki ardılları, Osmanlı toplumunda Avrupa'daki yaşamın temsilcileri olarak kesinlikle etkili olmuşlardı⁷⁹.

Şu halde Avrupa devletleri ile olan ilişkilerde devletlerarası hukukun benimsenmesi ve Avrupa'nın önemli merkezlerinde (başkentlerinde) daimi ikamet elçiliklerinin açılması, Avrupalı devletlerle olan ilişkilerde mütekabiliyet esasına uyulması ve tayinat usulünün

⁷⁴ BOA. C.HR. No: 2463

⁷⁵ Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1513-1514

⁷⁶ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1626, BOA. HH. No: 10689

⁷⁷ Shaw, a.g.e. s. 255

⁷⁸ Lewis, a.g.e. s. 87, Karal, a.g.e. s. 79

⁷⁹ Zürcher, a.g.e. s. 47

kaldırılması, dış ilişkilerde güçler dengesinin göz önüne alınmasıyla⁸⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomasi tarihinde yeni bir döneme girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim tarihçilerin de üzerinde sıklıkla durdukları XIX. yüzyıla yayılan muvazene (denge) politikası bu yeni dış ilişkilerin bir uygulamasıdır.

2.4 ASKERİ ANLAMDA NİZAM-I CEDİD

Nizam-ı Cedid kavramının iki anlam ihtiva ettiğini daha önce belirtmişti. Bundan önceki bölümlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif alanlarında yapılan düzenlemelere ve yeniliklere değinmeye çalışmıştır. Bu bölümde ise Nizam-ı Cedid'in ikinci ve dar anlamı üzerinde durulacaktır. Bu konuda, 1789-1807 yılları arasında yapılan askeri düzenlemeler ve kurulan yeni talimli ordu olarak iki ana başlık belirlemek mümkün. Gerçekten de bir taraftan mevcut askeri ocaklarının eksiklerini gidermeye ve bu şekilde askeri ocaklara bir düzen vermeye çalışan Osmanlılar, bir diğer taraftan “zımnî” olarak Avrupa usulünde yeni bir ordu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yönüyle Nizam-ı Cedid, eski ve yeni arasında, eskinin yerine yeniyi değil, eskinin yanına yeniyi getiren bir geçiş döneminin özeti mahiyetindedir.

III. Selim'in devletin ileri gelenlerinden istediği layihalarda üzerinde en çok durulan mesele askeri alan olmuştu. Ancak ıslahat layihalarında yapılması gereken askeri düzenlemeler ile ilgili olarak bir oydaşma sağlanamamıştı. Layiha yazarlarının bir kısmı mevcut ocakların mümkün olduğu kadar düzeltilmesini savunurken, bir kısım layiha yazarı da Nizam-ı Cedid adıyla bilinen eski asker sınıfı türünden yeni bir asker tertibini layihalarında vazetmişti⁸¹. Üstelik eski askeri ocakların düzenlenmesini isteyenler de, yeni bir ordunun kurulmasını talep edenler de kendi aralarında ihtilaf halindeydiler. Cevdet Paşa bu durumu “bu kadar muhtelif fikirlerin birleştiği noktayı bulmak asıl istenen hükmün yerine getirilmesinden daha zor olmuştu” diyerek ifade eder⁸².

III. Selim'in girişimlerini gözden geçirdiğimiz zamansa orta bir yol tuttuğu görülmektedir⁸³. Bu orta yolu Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut ocaklarından kapıkulu

⁸⁰ Alaaddin Yalçınkaya, “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, **Türkler**, ed. Kemal Çiçek-Celal Güzel-Salim Koca, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 620-650.

⁸¹ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1408

⁸² Cevdet Paşa, a.g.e. a.y.

⁸³ Berkes, a.g.e. s. 92

piyade sınıfının kanunlarının düzenlenmesiyle disiplin altında tutulmaları ve talime tabi olmalarını içeren uygulamaların yanı sıra, Levent Çiftliği'nde yeni bir ordunun kurulması olarak tanımlamak mümkündür.

2.4.1 Mevcut Askeri Ocaklara Dair Düzenlemeler

2.4.1.1 Yeniçeri Ocağı'nın Düzenlenmesi

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı⁸⁴ kuruluşundan beri diğer askeri ocakların üstünde tutulan ve saygınlığı olan bir askeri kurum olmuştur⁸⁵. Yeniçeriler, Hıristiyan tebaadan toplanan çocukların, acemi kışlalarında eğitiminden sonra, yeniçeri ortalarına alınmasıyla oluşturulmuşlardır. Hepsini bekâr olan yeniçerilerin kışlalarda kalması sağlanıp, düzenli ve sürekli asker olarak yetiştirilmişlerdir. Ancak zaman içinde ocağın kanunnamesinin dışına çıkılarak devşirme usulü terk edilmiş, Müslümanlardan da yeniçeri kaydına izin verilmiştir. Yeniçerilere evlenme ve evlenenlerin de kışlalardan dışarı çıkma hakkının tanınmasıyla ocağın yapısı iyice bozulmaya başlamıştır.

Sıklıkla meydana gelen seferlerde gönüllü yeniçeri yazımı (tashih be-dergâh) söz konusu hale gelmiş, yeniçeri ortalarına askerlikle ilgisi olmayan kimseler de bu yolla girmeye başlamıştır. Nihayet yeniçerilerin ticaretle meşgul olmaya başlamaları veyahut zaten esnaf olan kimselerin yeniçeri esamisine sahip olmaları ocağı kuruluş amacından uzaklaştırmıştır. Namuslu kimseler dahi yeniçerilerin zulmüne uğradıkça bu mezalimden korunmak için yeniçeri sınıfına girmişlerdir⁸⁶.

XVIII. yüzyıl'da bu ocağın kendinde gelişen değişiklikler, devletin zatiyatından sayılan bu gücü, devletin karşısı olan bir güç haline getirmiş, mali bunalım koşulları altında yeniçerilik devlet kulluğu olmaktan çıkmış, bir sınıf, siyasal güç kazanan bir parti haline gelmiştir. Bir yandan toplumun fakirleşen kitleleri yeniçerileşirken, öte yandan yeniçeriler kasap, hamal, kayıkçı, tellak, manav, kahvecigibi Osmanlı yazarlarının ayaktakımı işi olarak küçümsediği işlere yayılmışlar, ekonomik gelişme olmadığından, bu büyük

⁸⁴ Yeniçeri ocağıyla ilgili daha fazla bilgi için ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C. 1, Ankara, 1988, ss. 146-611

⁸⁵ Beydilli-Şahin, a.g.e. s.46

⁸⁶ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 4, İstanbul, 1994, s. 1940

kitlelerin iş gücü üretimde kullanılmadığı gibi, ocak da askerlik gücü açısından hazine için masraflı bir kurum haline dönüşmüştü⁸⁷.

Her ne kadar bozulan ocak yapısı ve bunun ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olarak yeniçeriler Osmanlı Devleti içinde tehlikeli bir siyasi muhalife dönüşmüşlerse de âyanların artan gücü ve yabancı ülkelerin tehdidi karşısında yine de bir merkezi askeri teşkilat bulundurma zarureti ve hatta bu askeri ocağı kaldırmak için destek bir askeri gücün bulunmaması ocağın kaldırılmasının önünde önemli engelleri teşkil etmişti⁸⁸. Nitekim bu sebeplerle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması yerine düzenlemesine karar verilmişti.

Yeniçeri Ocağı'nda yapılması planlanan düzenlemelere uygun olarak, yeniçeri sayısı yarı yarıya indirilmiş (30.000 kişi), yeniçerilere yeni Avrupa tipi silahlar verilmeye çalışılmış ve her ortaya da eğitmen olarak sekiz eğitilmiş tüfekli er verilmiştir. Yeniçerilere bu yeni metotları kabul ettirmek amacıyla eski borçları ödenmiş, aylıkları yükseltilip zamanında ödenmeye başlanmıştır.⁸⁹

Yeniçerilere talim zorunlu tutularak, talim günlerinde, ocak başkâtibi ve altı nefer ocak yazıcısının hazır bulunması; her talim gününde nöbetleşe olarak dörder ortanın talime gelmeleri hususunda karara varılmıştır. Talim günü olarak da biri yeni inşa edilmiş olan talimhanede, biri de Sadâbâd'da olmak üzere, her sene ilkbahar başlangıcından sonbahar'ın bitimine kadar, haftada iki talim günü belirlenmiştir. Tüm yeniçerilerin mevcudu esami defterlerine kaydedilmiştir⁹⁰.

2.4.1.2 Topçu, Arabacı, Lağımçı, Cebeci ve Humbaracı Ocakları'nın Düzenlenmesi

Top dökmek ve muharebede top kullanmak üzere iki kısım olarak teşekkül eden Topçu Ocağı, Kapıkulu Ocakları'nın piyade sınıfına dâhildi. Gerek topun atış kısmında, gerek top imalinde istihdam edilecek kimseler ise Acemi Ocağı'ndan alınmaktaydı⁹¹.

⁸⁷ Berkes, a.g.e. s. 77

⁸⁸ Yeniçerilerin durumu ve Nizam-ı Cedid ordusu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Koca Sekbanbaşı Layihası, Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1941-1951

⁸⁹ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 1, 3. b., çev. Mehmet Harmanlı, E Yayınları, İstanbul, 2008, s. 319

⁹⁰ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 46

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, C. 2, 3. b., TTK, Ankara, 1988, ss. 35-37

Topçu Ocağı ve Osmanlı topçuluğu Fatih Sultan Mehmed zamanında geliştirilmeye başlanmış ve XVI. yüzyıl itibariyle en yüksek seviyesine ulaşmıştı⁹². Ancak bu dönemden sonra topçuluğun Avrupa’da giderek gelişmesine karşılık, Osmanlı Devleti ordusundaki topçuluğun bu gelişmeye karşılık verememesi sonucunda, gerek III. Mustafa, gerekse I. Abdülhamid dönemlerinde Topçu Ocağı’nın ıslahı için çalışmalarda bulunulmuştur. Özellikle Baron de Tott’un ağır toplar yerine hafif toplar döktürmesi ve Sadâbâd Sarayı yakınlarında iki yüz elli subay ve erden mürettep süratçi topçu birliğini kurması⁹³ ve Hasköy’de yeni bir top dökümhanesi yaptırması⁹⁴ bu alandaki ıslahat çalışmalarının önemli birer göstergesidir.

III. Selim döneminde de bu ocağın ıslahı çalışmalarına devam edilmiştir. Mevcut ocaklar arasında padişahın en çok üzerinde durduğu ocak olan Topçu Ocağı’nda yapılan düzenlemelerle, III. Selim’in Osmanlı Devleti’nde modern topçuluğun temelini atan kişi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁹⁵. Nitekim bir süredir gerekli mesleki bilgiden mahrum ve talim esasını terk etmiş olan topçuların, bu düzensizliğini ortadan kaldırmak amacıyla III. Selim bir kanunname hazırlamış ve Fransa İsveç ve İngiltere’den mühendisler ve işçiler getirilerek Tophane ıslah edilmiş ve Fransız ölçülerine uygun topların dökümüne başlanmıştır⁹⁶.

26 Şubat 1792 tarihinde çıkarılan Topçu Kanunnamesi’yle, Topçu Ocağı’na da bir tuğ verilerek, Cebeci Ocağı seviyesine çıkarılmış⁹⁷, devletin önde gelen ricalinden mutemed, şöhret ve vakar sahibi bir zat (Mustafa Reşid Paşa) bu ocağın idaresine memur edilerek, nazır tayin edilmiştir. Topçu Ocağı’ndaki ulufe dağıtımı ve kitabet işlerini görmek üzere yanına bir kâtip verilmiştir. Yeni ortalar oluşturulmuş ve bütün ortalara, her bir top cinsinden belirli sayıda sağlanmıştı. Yine bütün ortalara, zabitan ve karakullukçu dışında, bir top ustası, bir yamak ve sekiz topçu olmak üzere on kişi tayin edilmiştir⁹⁸.

⁹² Genel Kurmay Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C. 3, Kısım 5, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 170

⁹³ Mustafa Kaçar, “Osmanlı Devleti’ne Modern Topçuluğun Girişi: Sürat Topçuları Ocağı”, **Osmanlı Özel Sayısı**, Sayı: 31, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, s. 648

⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sadrazam Halil Hamid Paşa”, **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010, s. 137

⁹⁵ M. Ali Öztöpcü, “Nizam-ı Cedid ile Osmanlı Topçuluğu’na Getirilen Yenilikler”, **Askeri Tarih Bülteni**, 12/22, 1987, s. 89

⁹⁶ Karal, a.g.e. s.47. BOA. C.AS. No: 2575, 29442, HH. No: 3669

⁹⁷ Genel Kurmay Başkanlığı, a.y.

⁹⁸ Beydilli-Şahin, a.g.e. s. 49

Böylelikle mevcut yirmi üç olan orta sayısı, iki orta daha ilave edilerek, yirmi beşe çıkarılmış, ortaların top sayıları da artırılmıştır⁹⁹.

Cuma ve salı günlerinin dışında her gün mevcut ortaların erleri ve subaylarının, beşer ortalık gruplar halinde ve çeşitli toplarıyla birlikte talim mahallinde bulunmaları ve dönüşümlü olarak talim yapmaları, ocak nazırının, ağasının, kâtibi ve kethüdasının da dönüşümlü olarak bu talimleri takip ve çalışmalara nezaret etmeleri zorunlu tutulmuştur. Talimler için Tophane Kışlası tamamen yıkılarak, yeniden inşa edilmiş ve genişletilmiş, her gün talim ve eğitim yapılacak meydanlar oluşturulmuştur¹⁰⁰.

Topçuların yamağı gibi bir durumda bulunan Arabacı Ocağı da Topçu Ocağı'na benzer bir kanunnameyle düzenlenmiştir. Topçu Ocağı'nda olduğu gibi ocağın yönetimi nazır ve ocak ağasının sorumluluğuna verilmiş, Topçu Ocağı Nazırı'nın aynı zamanda Arabacı Ocağı Nazırı olmasına karar verilmiştir¹⁰¹. Yine Hoceğân-ı Divan-ı Hümayun'dan bir kişi Arabacılar Ocağı kâtibi olarak atanmış, her bir top ve cephaneye arabasına bir halife ile beş nefer verilmiştir. Her iki ocağın gördüğü işlerin birbirini oldukça ilgilendirmesi sebebiyle de Tophane'de bulunan Topçular kışlasının yanına Arabacılar kışlası inşa edilmiştir. Salı ve cuma dışındaki günlerde talim yapan Topçu Ocağı'nın toplarını talim mahalline götürmekle mükellef olan arabacı subay ve neferatının nöbetçi olmadıkları günlerde kışlada kalıp, gerektiğinde top nakli, araba tamiri, beygirlerin bakımı gibi işlerle uğraşmaları ön görülmüştür. Arabacı Ocağı'nın malzemeleri ile ilgili işlerin yürütülmesi için her bir ortaya bir usta marangoz, bir çilingir, bir saraç ve bir nalbant tayin edilmiştir¹⁰².

Osmanlı İmparatorluğu'nda Cebeci Ocağı silah yapan, tamir eden, barutları ıslah eden ve harp levazımını tedarik edip hazırlayan sınıflardan teşekkül edilmişti¹⁰³. Cebeci Ocağı mensubu ve neferatı cephaneye mühimmatının imar ve ıslahı dışında, yeniçeriler gibi, ihtiyaç duyulduğunda metrise girip savaşmak için tertiplenmişlerdi. Bu sebeple cebecilere de talim zorunlu tutularak, yeniçeri askeri gibi haftada iki defa harp sanatını talim edip öğrenmeleri hususunda düzenlemeler yapılmıştır¹⁰⁴.

⁹⁹ Karal, a.g.e. s. 48

¹⁰⁰ Beydilli - Şahin, a.g.e. a.y.

¹⁰¹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1458

¹⁰² Beydilli - Şahin, a.g.e. ss. 50-51

¹⁰³ Uzunçarşılı, a.g.e. 8

¹⁰⁴ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 47

Düzenlemeye tabi tutulan ocaklardan bir tanesi de Humbaracı Ocağı'dır. Demir veya tunçtan, içine patlayıcı madde koyabilmek amacıyla, içi boş ve yuvarlak şekilde yapılmış bir savaş silahı olan humbaraları ve ateşli silahları kullanan humbaracıların esas kısmı tımarlı sipahiydiler; devlet merkezinde bulunmayan bu kısım, kalelerde hizmet vermekteydi. Humbaracıların tımarları da kaleleri civarında bulunmaktaydı¹⁰⁵. Tımar ve zeamet sahibi humbaracıların dışında bir de İstanbul'da yevmiyeli olarak bulunan humbaracılar da vardı. Zaman içinde humbaracı tımar ve zeametlerinin çoğu bu işte bilgisi olmayan kimselerin eline geçmiş ve mesleğini layığıyla yerine getiren humbaracılar bulunamaz olmuştu¹⁰⁶.

1792 yılında hazırlanan Humbaracı Kanunnamesi ile humbaracılar zamanın gereksinmelerine uygun düzen verilmeye çalışılmıştır¹⁰⁷. Yeni kanun mucibince ilkbahar da yoklamaları yapılması için mart ayından yevmiyeli ve tımarlı bütün humbaracı neferatının İstanbul'da olmaları istenmiştir¹⁰⁸.Yapılan yoklamada mevcut olmayan humbaracıların yevmiyelerinin hazineye devredilmesine ve bu kimselerin Humbaracı Ocağı'ndan çıkarılmasına, mevcut olanlarınsa kanunun belirttiği hükümlere göre meslek bilgisinden sınava tabi tutulmalarına, başarılı olamayanların bir buçuk yıllık özel bir eğitimin neticesinde yeniden sınava sokulmalarına bu sınavdan da başarısız olmaları durumunda Humbaracı Ocağı'ndan atılmalarına karar verilmiştir¹⁰⁹.

İstanbul Sütlüce'de her bir humbaracı subayı ve neferatı için müstakil mekânları, mutfak ve ahırları olan bir kışla, hemen yanına bir cami, humbara imalathaneleri ve bir mühendishane inşa edilmiş, ayrıca bunlara, savaş levazımının imali için yeterli sayıda izabe ocakları, mühimmatın muhafazası için mahzen bulunan bir humbarahane yapılmıştır. Devlet ricalinden önde gelen bir kişi (Atıf Efendi) buraya Humbaracı Ocağı Nazırı sıfatıyla tayin olmuştur. Yine bir kâtip, bir kethüda ve bir de humbaracıbaşı atanmıştır. Humbaracıların da nöbetleşe talim yapmaları ve salı ile cuma günleri hariç mühendishaneye gelmeleri, mühendishanede öğrenilen bilgilerin ise uygulamalı olarak talimhanede tatbikine çalışılmıştır¹¹⁰.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, a.g.e. ss. 117-118

¹⁰⁶ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 52

¹⁰⁷ Genel Kurmay Başkanlığı, a.g.e. s. 174

¹⁰⁸ BOA. C. AS. No: 11278, 11973

¹⁰⁹ Karal, a.g.e. s. 45

¹¹⁰ Beydilli - Şahin, a.g.e. a.y. BOA. C.AS. No: 5864

Yer altından yollar açarak fitil ve barutla özellikle kuşatılan kalelerin duvarlarını yıkan veya lağım atarak tahrip eden lağımıcılar, XVII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamış ve gittikçe liyakat ve ehliyet sahibi olmayan kişilerle Lağımıcı Ocağı dolmaya başlamıştır¹¹¹. Bu sebeple sair ocaklar için söz konusu düzenleme meselesi Lağımıcı Ocağı için de geçerli olmuş ve Lağımıcı Ocağı için de bir kanunname hazırlanmıştır.

Lağımıcı Ocağı için hazırlanan kanunnamede, humbaracılar gibi tımar ve zeamet sahibi olan lağımıcıların, yevmiyeli lağımıcılarla birlikte yoklamalarının yapılması için İstanbul'da olmaları istenmiştir. Lağımıcılar için de humbaracılar için uygulanması düşünülen sınav usulü geçerli tutulmuş, sınavı ilkinde veyahut ikincisinde geçemeyenlerin Lağımıcı Ocağı ile ilişkilerinin kesilmesine karar verilmiştir. Lağımıcılar için, İstanbul'da kalmaları ve sürekli eğitimle ilgilenmeleri gerektiğinden, humbaracılar için inşa edilen kışlanın içinde, her biri yüz yirmi beş kişilik, iki ayrı koğuş yapılmıştır¹¹².

Lağımıcılar iki sınıfa ayrılmış, birinci sınıf lağım bağlamak tekniğine dair gerekli bilgileri edinmek ve talimini yapmakla; ikinci sınıf köprü, batarya ve kale inşa etmek, metris almak gibi alanlarda eğitim görmek ve talim yapmakla sorumlu tutulmuştur. Humbaracı Ocağı Nazırı'nın aynı zamanda Lağımıcı Ocağı Nazırı, humbaracı kâtibinin aynı şekilde lağımıcı kâtibisi olması uygun görülmüş, bir ocak ağası atanmış ve bir de kethüda nasb olunmuştur¹¹³.

2.4.2 Nizam-ı Cedid Ordusu'nun Teşekkülü

Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların bitmesinden hemen sonra III. Selim ve Islahat ekibinin üzerinde özellikle durduğu konunun, kurulması düşünülen Avrupa tarzında eğitim görmüş ve donatılmış ordu olduğundan bahsedilmişti. Islahat layihelerindeki muhtelif fikirlerin değerlendirilmesinden sonra mevcut ocakların dışında yeni bir ordunun kurulmasına karar verilmişti. Avrupa tarzında yetiştirilmek istenen ordunun masraflarını karşılamak maksadıyla İrad-ı Cedid Hazinesi kurulmuş, mali bir fon oluşturulmak istenmişti.

¹¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 131

¹¹² Genel Kurmay Başkanlığı, a.g.e. s. 177

¹¹³ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 53

1791 yılının sonlarına doğru, Sadrazam Koca Yusuf Paşa Ruslara karşı hala cepheleyken, harekât sırasında ele geçirdiği az sayıdaki Rus firarisini kendi kapı halkı ile bir araya toplamış ve ele geçirilen Rus silahları ile Avrupa usulü talimler ve manevralar yaptırmaya başlamıştı¹¹⁴. Savaş bittikten sonra ordu İstanbul'a dönünce, III. Selim bu kuvvetlerin gösterilerini seyretmeye gitmiş, ateş güçlerini gördükten sonra, bu birliğin – Yusuf Paşa'nın layihasında teşkilini teklif ettiği- yeni ordunun çekirdeği olmasını kararlaştırmıştı¹¹⁵.

1792 Mart'ının sonunda İngiltere elçisi sadrazama gayri resmi olarak birkaç tüfek ile süngü vermiş ve hükümetinden bu tür yardımlar sağlamak için izin istemişti. Yeni orduya asker temin etmek içinse önce İstanbul sokaklarından yüz Türk, gönüllü olarak orduya kaydedilmişti. Sadrazam tarafından getirilen ve 1787-92 savaşında ordudan kaçıp İstanbul'a gelen Alman ve Rus devşirmeler, yeni ordunun subayları ve talim ustaları olmuşlardı¹¹⁶.

1792 Ağustos'unda oluşturulmak istenen yeni orduya kışla yapımı için, yeniçerilerin, sipahilerin, halkın ve İstanbul şehir hayatının merkezinden uzakta, Levent Çiftliği'nde çalışmalarına başlanmıştı¹¹⁷. Ordu'nun ihtiyaçlarını karşılamak üzere müstakil bir hazinenin kurulmasından sonra (1 Mart 1793), 1794 yılında, iki yüz subay ve er silâhına alınıp, Levent Çiftliği'nde hazırlanan baraka ve talim yerlerine yerleştirildi¹¹⁸.

Nizam-ı Cedid askerleri için hazırlanan kanunnamenin¹¹⁹ 18 Eylül 1794 yılında ilan edilmesiyle birlikte ocak resmen kurulmuş oldu. Nizam-ı Cedid Ocağı Kanunnamesi yayınlandığında ocakta mevcut olan subay sayısı yirmi, er sayısı ise dört yüz kırk sekize ulaşmıştı.¹²⁰ Devletin kadim askeri kanunlarından ve ocaklarından ayrı olmaması için, oluşturulan bu yeni askerler Bostaniyân-ı Hassa Ocağı'na bağlı sayılarak, Bostâni Tüfenkçisi Ocağı olarak adlandırılmışlardı.

¹¹⁴ Stanford Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 169

¹¹⁵ Sipahi Çataltepe, **19. Yüzyılın Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 97. BOA. HH. No: 7037. Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1464

¹¹⁶ Shaw, a.g.e. s. 170

¹¹⁷ Stanford Shaw, "Osmanlı Devleti'nde Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri", **Genel Türk Tarihi**, ed. H. Celal Güzel-Ali Birinci, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 128

¹¹⁸ Çataltepe, a.g.e. s. 99

¹¹⁹ Kanunname için bkz. Beydilli - Şahin a.g.e. s.60, Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1465

¹²⁰ Sipahi Çataltepe, "III. Selim Devri Askeri Islahatı ve Nizam-ı Cedid Ordusu", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 243

Kanunnameyle birlikte yeni kurulan ocağın başına devlet ricalinin önde gelenlerinden bir kişinin nazır olarak tayin edilmesine, yine Dergâh-ı Âli kapucubaşlarından asker zabt ü rabtına muktedir bir kişinin de ağa tayin edilmesine karar verilmişti. Ocağın tüm işlerinin nazır ve ağanın marifeti ve ittifakı ile hallolunacağı belirtilmiş, bin altı yüz iki neferat ve zabitanadan ibaret olacak bu Nizam-ı Cedid askeri, bir Orta olarak kabul edilmiş ve bu da ayrıca on iki bölüğe ayrılmıştı¹²¹. Ayrıca Nizam-ı Cedid askerlerine, Fransız ordusunda kullanılan mavi bere ve kırmızı ceketten bir üniforma giydirilmişti¹²².

Kanunnameye ulaşılmaması hedeflenen Nizam-ı Cedid askeri sayısı on iki bin olarak belirlense de¹²³ öncelikle Levent Çiftliği'nde yetiştirilmesi düşünülen bin altı yüz iki askerin masraflarının tespit edilmesinden sonra, buradan daha fazla asker için gerekli harcamalar tahmin edilip, gelirleri de hesaplandıktan sonra asker tertibine gidilmesine karar verilmişti. Taşranın uygun yerlerinde kurulması düşünülen yeni ortaların, Levent Çiftliği'nden gönderilecek öğretmenlerle, bin altı yüz iki kişilik tam ve sekiz yüz bir kişilik yarım ortaldan müteşekkil olması düşünülmüştü¹²⁴.

Osmanlı İmparatorluğu bir yandan yeni ordunun oluşturulması meselesi, bir yandan ayaklanmalarla uğraşırken, beklenmedik bir gelişme yaşanmıştı. Bu gelişme Osmanlı Devleti'nin yıllarıdır dost telakki ettiği Fransa'nın General Bonaparte'ın önderliğinde İskenderiye'yi (2 Temmuz 1798) ve Kahire'yi işgal ederek Mısır'ı almasıydı (22 Temmuz 1798). Bu gelişmeler neticesinde Fransa'ya savaş açan Osmanlı İmparatorluğu Rusya ve İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamıştı¹²⁵.

Nizam-ı Cedid ordusunun asıl ön plana çıktığı yer ise Akka önünde Fransız ordusuna karşı olmuştu. Nitekim Mısır'ı aldıktan sonra Suriye'ye yönelen Fransız ordusuna karşı, Cezzar Ahmed Paşa'nın komutasında İstanbul'dan gönderilmiş olan Nizam-ı Cedid askeri de bulunmaktaydı¹²⁶. Nizam-ı Cedid ordusunun burada gösterdiği başarılar neticesinde Levent Çiftliği'nde ikinci bir ortanın kurulmasına karar verilmiştir

¹²¹ Beydilli - Şahin, a.g.e. a.y.

¹²² Berkes, a.g.e. s. 98

¹²³ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1465

¹²⁴ Genel Kurmay Başkanlığı, a.g.e. s. 161

¹²⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ankara, 2007, ss. 25-37

¹²⁶ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, ss. 76-77 Osmanlı-Fransa savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1938.

(1799). Yeni kurulan ortaları idare etmek için binbaşılık ile ocak ağalığı arasında yıllık altı bin guruş maaş ile bir kethüda tayin olunmuştur¹²⁷.

Levent Çiftliği'nde kurulan iki ortanın yeterli sayıya ulaşmasından sonra üçüncü bir orta Üsküdar'da, Levent Çiftliği'ndeki Bostancı Tüfenkçileri'ne bağlı olarak kurulmuştur (1801)¹²⁸. Üsküdar'da kurulan bu ortanın erleri için, Kavak Saray-ı Hümayun'u içinde bulunan Mehmed Paşa Köşkü kışla binası olarak kullanılmıştır. Üsküdar Ortası'na asker sağlayabilmek için bazı eyalet ve kazalar doğrudan doğruya bu ocağa bağlanmıştır¹²⁹. Ayrıca ocağa katılma, yüksek maaşların yanı sıra, askerlerin ailelerine de vergi muafiyeti tanınmak suretiyle çekici hale getirilmeye çalışılmıştır¹³⁰.

Nizam-ı Cedid Ocağı'nın belirgin bir özelliği de İstanbul dışında Anadolu'da da 1803 yılından itibaren benzer nitelikte ortaların kurulmuş olmasıdır. Tımar sisteminin bozulması ve taşrada tımarlı sipahilerin etkinliğinin kalmamış olması, böyle bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştı¹³¹. 1803 yılında yayınlanan bir talimnameyle, Anadolu askerinin Üsküdar Ocağı'na gidip gelmesinin zorluk yarattığı belirtilerek Anadolu'da da kışlalar yapıp, ortalar açılmasına başlanmıştır¹³². Anadolu'da özellikle Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa¹³³ ve Çaparoğlu Süleyman Paşa'nın çabalarıyla asker toplanmasına ve yetiştirilmesine uğraşılmıştı¹³⁴.

III. Selim'in Nizam-ı Cedid'i Balkanlar ve Rumeli'nde yayma çabası ise, sultanın denetimi altındaki bu türden herhangi bir gücün kaçınılmaz olarak kendilerinin giderek özerkleşen düzenlerini zayıflatacağından endişe eden ve kendi askeri kuvvetlerini kuran âyanlar tarafından başarısızlığa uğratılmıştır¹³⁵. Önce Tekirdağ'da sonra Edirne'de çıkan ayaklanmalar ve bu ayaklanmaları bastırmada gösterilen kararsızlık, İstanbul'daki Nizam-ı

¹²⁷ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1750

¹²⁸ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1783

¹²⁹ Çataltepe, a.g.e. s. 148, Üsküdar Ortasına bağlanan eyalet ve kazalar şöyledir; Niğde, Beyşehir, Kütahya, Bolu, Viranşehir, Kayseri, Ankara, Kastamonu, Akşehir ve Aydın. Daha fazla bilgi için bkz. Çataltepe, a.g.e. ss. 149-158

¹³⁰ Shaw, a.g.e. s. 176

¹³¹ Musa Çadırcı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", **Türkler**, ed. H. Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 516

¹³² Çataltepe, a.g.m. s. 245 Anadolu'da açılan ortalar şunlardır: Ankara (1804), Bolu (1804-05), Kayseri (1806), Kastamonu (1805), Kütahya (1803), Kırşehir (1805), Amasya, Sivas (1806), Aydın, Çankırı (1803), Çorum (1806), Aksaray (1805), Menteşe (Sancak merkezi Muğla) (1805), Seydişehir (1804), Niğde, Hamid, Manisa, İçel, Karaman.

¹³³ Kadı Abdurrahman Paşa ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010

¹³⁴ Enver Ziya Karal, **III. Selim'in Hat-ı Hümayunları**, 5. b., TTK, Ankara, 1988, ss. 53-56

¹³⁵ Shaw, a.g.m. s. 129

Cedid karşıtı devlet ricalinin kışkırtmaları, Nizam-ı Cedid karşıtlığını kuvvetlendirmiş, Kabakçı Mustafa önderliğindeki boğaz yamaklarının isyanıyla Nizam-ı Cedid ilga edilmiş, bu olaylardan bir süre sonra III. Selim tahttan indirilmiştir.

2.5 ASKERİ EĞİTİM VE TEKNİK ANLAMDA NİZAM-I CEDİD

XVIII. yüzyılın özellikle ikinci yarısında ordunun modernleşmesi hususunda yoğun mesailer harcayan Osmanlılar, modern bir ordunun teşekkülünde modern bir askeri eğitim neticesinde yetiştirilecek personelin önemini farkındaydılar ve bu personelin yetiştirilmesine yönelik okullaşmayı da başlatmışlardı. Gerçekten de öncelikle III. Mustafa döneminde açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun (1775) ve ardından I. Abdülhamid dönemi Sadrazamı Halil Hamid Paşa'nın gösterdiği gayretler, nihayet III. Selim döneminde Mühendishane-i Berri Hümayun'un açılmasıyla (1795) bu süreç devam etmiştir.

Avrupa usulünde bir ordu kurma konusunda mühendishanelerin Avrupa askeri ve teknik bilgisinin aktarılması bakımından önemini anlamış olan III. Selim, daha önce tersanede kurulmuş olan gibi¹³⁶ bir kara mühendishanesinin kurulmasına karar vermiştir. Bu sayede kara, topçu ve istihkâm subayları ile askeri mühendisler yetiştirilmesi amaçlanmıştır¹³⁷.

Mühendishane'ye inşaat yeri olarak Hasköy'deki Humbaracı ve Lağımçı Ocakları kışlasının cebehane yakınlarında bulunan iki bin beş yüz zira genişliğindeki boş arsa düşünülmüştür. 1797 yılında inşaat tamamlanmış, kadroları tersane mühendishanesinde bulunan yedi kara mühendisinin de buraya nakledilmesiyle imparatorlukta kara mühendislik eğitimi tek bir yerde toplanmıştır¹³⁸. Kara Mühendishanesi'nin de yapımıyla tersane çevresinde büyük bir askeri eğitim sitesi oluşmuştur¹³⁹.

III. Selim'in bu okullardaki en büyük dayanağı Fransız desteği olmuştur. Öğretmen ve eğitimci olarak Fransız subayları görev yapıyordu, Fransızca bütün öğrenciler için mecburi dil olarak belirlenmişti; dikkat çekicidir ki, bir takım Grande Encyclopédie'nin de

¹³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 3. b., TTK, Ankara, 1988, s. 528

¹³⁷ Mehmet Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", **Osmanlılar**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 1999, s. 283

¹³⁸ Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishanelerin Kuruluşu", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 689

¹³⁹ Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar" **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 1999, s. 239

içinde bulunduğu, çoğunluğu Fransızca, dört yüze yakın Avrupa kaynaklı eserden oluşan bir kütüphane de kurulmuştu¹⁴⁰.

Bu kütüphaneyi oluşturan kitapların basılması için bir müddettir atıl olan Müteferrika matbaasından faydalanılmış, daha sonra mühendishanenin açılmasıyla beraber mühendishanede bir matbaa tertip ettirilerek kitapların basımına burada devam edilmiştir¹⁴¹. 1802 yılında, mühendishane matbaasına, umuma yönelik ve teknik kitaplar basmak üzere, Üsküdar'da ek bir bina ve yeni teçhizat tahsis edilmiştir¹⁴².

Osmanlı mühendishaneleri yalnız askeri eğitim alanında değil, Avrupa kültürünün bu kanal aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na girmesi bakımından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Fransızca öğrenmiş ve büyük bir istekle her çeşit yeni moda düşüncüyü yabancı öğretmenleriyle tartışmaya başlayan bu öğrenciler,¹⁴³ öğrendikleri Fransızcayla ders kitabı dışında pek çok şey okuyabiliyorlardı ve bu kitapların bir kısmı kendi kütüphanelerinde mevcuttu¹⁴⁴.

Yeni bir ordu teşekkülü ve askeri eğitim konusunda yapılan çalışmaların yanı sıra askeri teknolojide de bazı düzenlemeler yapılması düşünülmüştür. Zira oluşturulan yeni ordunun ve eğitilmiş subayların, yine Avrupa usulünde yapılmış yeni silahlarla donatılması zaruridir. III. Selim'in teknik alandaki ilk girişimleri ise, topçu ocağı ve talimgâhının yanında bulunan tophanenin modernizasyonu üzerinde yoğunlaşmıştır. Tophane ve kışlaların yakınındaki ev ve dükkânlar yeni kışla ve fabrikalara yer açmak için istimlak edilmiş, eski binalar yenilenmiş, İngiltere ve Fransa'dan yeni makineler ithal edilmiştir¹⁴⁵. Ayrıca tophanedeki fırınlar geliştirilip çevik ve hareketli topların dökümüne öncelik verilmiştir¹⁴⁶.

Bu topların dökümü için Fransa, İsveç ve İngiltere'den top ve gülle döküm mühendis ve ustaları getirilmiş, getirilen mühendis ve mütehasıs işçilerin ekseriyetini Fransızlar teşkil ettiği için, Fransız topların ebatları kabul edilerek dört, sekiz, on iki

¹⁴⁰ Lewis, a.g.e. s. 83

¹⁴¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, 8.b., TTK, Ankara, 2007, ss. 68-69

¹⁴² Shaw, a.g.e. s. 249

¹⁴³ Zürcher, a.g.e. s. 46

¹⁴⁴ Lewis, a.g.e. s. 85

¹⁴⁵ Shaw, a.g.e. s. 187

¹⁴⁶ Salim Aydüz, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK, Ankara, 2006, ss. 90-91

santimetrelik sahra topları döktürülmüştür. Top kundakları da Fransız ustaların nezareti altında Fransız top kundakları biçiminde yapılmıştır¹⁴⁷.

Barut üretimi de III. Selim döneminde düzenlemeye tabi tutulmuştur. İstanbul, Selanik ve Gelibolu'da mevcut üç baruthane ile idare edilen barut üretimi, Mahmud Raif'in ifadesiyle İmparatorluğun ihtiyacının yarısını dahi karşılayamayacağı gibi aynı zamanda deniz kara ve savaşlarında kullanılan bu barutun ya hiç kullanılmayacak ya da atılan mermiyi menzilin yarısına kadar bile eristiremeyecek kalitesizlikteydi¹⁴⁸.

Barut üretiminin daha kaliteli ve yeterli hale gelmesi için önce üç baruthane birleştirilmiş ve yine devlet ricalinden önde gelen bir kişi (Defterdar Mehmed Şerif Efendi) Baruthane Nazırı olarak atanmıştır. İtibarını yitirmiş olan İstanbul Baruthanesi tamir edilmiş ve genişletilmiştir¹⁴⁹. Barut üretiminde mahir ustalar ve son teknolojiye uygun çarklar imal edebilecek mühendisler görevlendirilmiştir. Hayvan gücüyle döndürüldüğü için eşit aralıklarla vuruşlar yapamayan çarklar, hammaddeyi (güherçile) eşit bir şekilde ezemediğinden, bunlar yerine su ile döndürülebilen ve hammaddenin eşit bir şekilde ezilmesini sağlayan çarklar yapılmıştır. Bu çarkların yapımı için Küçük Çekmece yakınlarındaki Azadlu Köyü'nde akarsu bulunduğundan, bu köyde yeni bir Baruthane ve kargir havuzlar inşa edilmiştir¹⁵⁰.

Tüm bunların yanında, güherçile alış fiyatının iki katına çıkarılması, barut imalatında çalışan işçilere ve ustalara eski ücretlerinin iki-üç katında artışlarla ödemelerde bulunulması, tedarik edilen yabancı mühendislere ve barut ustalarına birer, ikişer kese akçe bağlanması, gerekli malzemeler ve kullanılan odun için piyasa değeri üzerinden alımlar yapılması gibi tedbirler de alınmıştır¹⁵¹.

Son olarak kara ordusunda olduğu gibi donanmada da bir yenilenme dönemi içine giren Osmanlıların denizcilik alanındaki yenileşme çabaları ise; tersanenin düzenlenmesinden donanmanın yenilenmesine, eğitilmiş asker yetiştirilmesinden Bahriye Nezareti'nin kurulmasına kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Şimdi Osmanlı denizcilik tarihindeki gelişmeleri de izleyerek, III. Selim'le birlikte Osmanlı denizciliğindeki ıslahat çalışmalarına değinilmeye çalışacaktır.

¹⁴⁷ Enver Ziya Karal, **III. Selim'in Hat-ı Hümayunları**, 5. b., TTK, Ankara, 1988, ss. 60-61

¹⁴⁸ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 47

¹⁴⁹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, İstanbul, 1994, s. 1512

¹⁵⁰ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1590

¹⁵¹ Beydilli - Şahin, a.g.e. s. 48

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DENİZCİLİĞİNİN GENEL HATLARI

1. ANADOLU'DA İLK TÜRK DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

Türklerin denizle münasebetleri Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan çok daha öncelere kadar uzanmaktadır. Bu münasebetlerin gelişmesinde şüphesiz Türklerin Anadolu'ya yerleşerek burayı yurt edinmelerinin önemli ölçüde katkısı olmuştur. Nitekim Anadolu fatihlerinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah Bizans'ın elinde bulunan İznik'i ve çevresini fethederek, Türkleri Marmara kıyılarına ulaştırmış, hatta Üsküdar ve Kadıköy'e doğru ilerleyerek Anadolu kıyılarında gümrük daireleri kurup, boğazdan gelip geçen gemilerden vergi almaya başlamıştır¹⁵².

Süleyman Şah'ın yerine vekil olarak bıraktığı Ebu'l Kasım Bey ise Bizans'ı düşürmek, Marmara kıyılarını ve adaları ele geçirebilmek için güçlü bir deniz gücüne ihtiyaç duyarak, Bizans'ın elinde bulunan Gemlik kasabasını fethetmiş ve burada ilk Türk tersanesini kurmayı başarmıştır¹⁵³. Ancak buradaki girişim kısa sürede yapılmakta olan gemilerin Bizans tarafından yakılmasıyla sona ermiştir¹⁵⁴ (1086).

Anadolu'da hızla ilerleyen Türk fetihleri sonucunda Sinop (1084) ve Alanya (1084-85) gibi önemli liman kentlerinin alınmasıyla buralarda tersaneler kuran Selçuklular Akdeniz'i güvenlik altına almışlar, Karadeniz'de de Kırım'a kadar süren seferler düzenlemişlerdir¹⁵⁵. Yine bu tarihlerde Efes şehri ve Ege sahilleri Tanrıvermiş Bey'in; İzmir ve havalisi ile adalardan bir kısmı Emir Çaka Bey'in hâkimiyeti altındaydı¹⁵⁶. Çaka Bey İzmir'de, kalifiye personeli Bizanslılardan, savaşçıları ise Türklerden oluşan çekdiri tipi ilk Türk donanmasını inşa ettirmiş ve bu donanmayla da Urla, Foça, Midilli, Rodos, Sakız ve Sisam'ı fethetmiştir. Doğu Ege adalarının fethi üzerine Bizans tarafından

¹⁵² Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 24

¹⁵³ Ali İhsan Gencer, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara, 1999, s. 569

¹⁵⁴ Anna Komnena, **Alexiad**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, ss. 198-199

¹⁵⁵ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 13

¹⁵⁶ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu**, TTK, Ankara, 2001, s. 3

gönderilen donanmayla karşılaşan ve Bizans'ı mağlup eden (koyun adaları muharebesi 1090) Çaka Bey aynı zamanda Bizans'a karşı ilk deniz zaferini de kazandırmıştır¹⁵⁷.

2. BEYLİK DÖNEMİ OSMANLI DENİZCİLİĞİ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra, XIII. yüzyıl sonlarında, Batı Anadolu'da kurulan Türkmen beylikleri hafif donanmalarıyla başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere, Doğu Akdeniz'deki Latin egemenliği altında bulunan adalar için büyük bir tehlike oluşturmaya başlamışlardır. Bu deniz gazileri Ege Denizi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir dönem açtıkları gibi, bir süre sonra Osmanlı egemenliği altına girerek Osmanlı deniz gücünün çekirdeğini meydana getirmişlerdir¹⁵⁸. Anadolu Selçuklu Devleti'nin denizcilik geleneğini sürdüren bu beyliklerin arasında Aydınogulları'nın başını çektiği bir kısım beylikler, uç beyliklerine benzer bir gaza ve fetih politikası takip etmişlerdir. Özellikle Aydınoglu Umur Bey Çaka Bey'den iki yüzyıl sonra Türk denizciliğini Ege sahillerinde yeniden başlatmıştır¹⁵⁹.

Batı Anadolu'da bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti ise bir donanmaya sahip olma ihtiyacını Karasi Beyliği'ni kendi sınırları içine katınca (1347-48) ilk defa ciddi olarak hissetmiştir. Orhan Bey zamanında –Rumeli'ne geçiş sürecinde- Osmanlı donanması, büyük ölçüde Karasi Beyliği'nin donanmasına dayalı olarak tedrici bir şekilde büyümüştür¹⁶⁰. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Karamürsel'de ve Karasi Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra Aydıncık'da (Edincik) birer tersane kurulmuş, daha sonra İzmit'in Bizans'tan alınmasıyla da İzmit tersanesi teşkil edilmiştir¹⁶¹. Bu tersaneler sayesinde Osmanlı deniz kuvvetlerinin ilk nüvesi oluşmuştur. Hatta Karamürsel Bey'in kendi icadı olan ve onun adıyla anılan çekdiri tipi küçük geminin, yüz yıllarca Osmanlı denizlerinde kullanılması ilk gayretlerin önemli ölçüde kalıcı olduğunu göstermektedir¹⁶².

¹⁵⁷ Mustafa Daş, “Türklerin Bizans ve Venedik’le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI-XIV. Yüzyıllar)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 50

¹⁵⁸ Halil İnalçık, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 31

¹⁵⁹ Gencer, a.g.m. s. 570

¹⁶⁰ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınları, İstanbul, 2007, s. 3

¹⁶¹ Gencer, a.g.e, s. 7

¹⁶² İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 14

Osmanlı denizciliği için bir diğer önemli nokta da hiç şüphe yok ki Gelibolu'nun fethidir. Gelibolu Osmanlıların sadece Balkanlara açıldığı ilk kapı olmayıp aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin denizlere çıkışının ilk noktası olmuştur. Akdeniz'e ve Marmara'ya yönelen ilk Osmanlı donanmaları burada hazırlanmış, Anadolu'dan Rumeli'ne geçişlerde tek güvenli noktayı teşkil eden Gelibolu sayesinde boğazın güvenliğini de sağlamak mümkün hale gelmiştir. XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı donanmasını kumanda eden kapudan-ı deryalar Gelibolu sancak beyi olarak görev yapmışlardır¹⁶³.

Gelibolu'nun bu stratejik önemini fark eden I. Bayezid burada bir tersane inşa ettirmiştir (1390). Tersanenin yapımından sonra İzmit, Kocaeli, Karamürsel ve Edincik tersanelerindeki savaş gemileri buraya getirilmiş, limanla birlikte yapılan gemi inşa tezgâhları, malzeme muhafaza depoları, gemilerin su ihtiyacını temin etmek için sahile yakın çeşmeleri, peksimed fırınları ve baruthanesiyle Gelibolu Tersanesi Osmanlı Devleti'nde tam teşekküllü bir devlet tersanesi halini almıştır¹⁶⁴.

XIV. yüzyıl'ın son yarısından itibaren donanma faaliyetleri artırılmış ise de Osmanlı deniz gücü henüz Venedik Ceneviz gibi büyük filolara sahip devletlerle herhangi bir karşılaşmayı göze alacak durumda değildir¹⁶⁵. Her ne kadar I. Bayezid döneminde Menteşe, Saruhan, Aydınogulları beylikleri alınıp¹⁶⁶, bunların ve yerel Rum ahalisinin birikiminden faydalanılmışsa da gerek I. Bayezid zamanında (İstanbul'un muhasarası esnasında Saruca paşayla Cenevizlilere karşı kazanılan zaferi dışarıda tutarsak) gerçekleşen deniz savaşında (Rodos savaşı) Venedik ve Ceneviz donanmasına karşı alınan mağlubiyet, gerekse I. Mehmed zamanında Çalı Bey'le Venediklilere karşı girişilen deniz mücadelelerindeki başarısızlık bunu ifade eder gibidir.

Son olarak belirtmek gerek ki Osmanlı denizciliği üzerinde İtalyan şehir devletlerinden olan ve denizlerdeki ticareti ve hâkimiyeti elinde tutan Venedik ve Ceneviz gibi iki büyük devletin deniz teknolojisi ve personel takviyesi bakımından önemli etkisi

¹⁶³ İdris Bostan, "İlk Osmanlı Üssü: Gelibolu", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 73-81

¹⁶⁴ İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 33

¹⁶⁵ Gencer, a.g.e, s. 5

¹⁶⁶ Aydınogulları, Menteşeoğulları ve Karasi beyliklerini aldıktan hemen sonra, I. Bayezid, korsanlara yeni bir düzenleme getirdi ve Ege Denizi'nde bunu yeni bir Türk akıncılığı dalgası izledi. Aynı zamanda korsanlar ve korsan gemilerinin de katıldığı bir Osmanlı donanması kurulmaya başlandı. Bu donanma 1453'e kadar faaliyetini sürdürdü. John Pryor, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş**, çev. Füsun- Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 171

olmuştur. Osmanlı Beylik dönemi donanmasının bir özelliği de Selçuklular ve Anadolu Beylikleri'nde olduğu gibi, savaş donanması olmaktan çok, birer akın donanması hüviyetinde olmasıdır¹⁶⁷. Osmanlı donanmasının akın donanması hüviyetinden çıkıp tedricen deniz aşırı fetihler için hazırlanmaya başlaması Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşecektir.

3. DONANMADA İMPARATORLUĞUN AYAK SESLERİ

Fatih Sultan Mehmed dönemindeki Osmanlı denizcilik faaliyetlerinin iki majör amaca yönelik olduğundan bahsedebilir. Bunlardan ilki şüphesiz 1453'te İstanbul'un alınmasıyla sonuçlanacak olan İstanbul'un fethine yönelik donanmada görülen hareketlilik ki İstanbul'a deniz yoluyla gelebilecek yardımların önünü kesmeyi hedefler. İkinci olarak yeni başkenti korumaya yönelik uygulamalardır ki Karadeniz'de kontrolün sağlanıp, onun bir iç deniz haline getirilmesi ve Ege adalarının fethedilmesiyle Ege'deki Venedik nüfuzunun kırılması, bu ikinci amaca yönelik alt uygulamalardır.

Öncelikle İstanbul'un daha önceki kuşatmalarının sonuçsuzluğunu denizden İstanbul'a gelecek yardımların önlenememesi olarak tespit eden II. Mehmed, Gelibolu'daki gemi inşa faaliyetlerine hız vermiştir. Gelibolu Tersanesi'ni yeniden tahkim ettirdiği gibi Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey de burada ve İzmit'te eski gemileri tamir ettirmiştir¹⁶⁸. 1395 yılında Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu Anadolu Hisarı'nın karşısına 1452'de Rumeli hisarını yaptıran II. Mehmed böylelikle boğazın kontrolünü elinde tutmak istemiştir¹⁶⁹. Nitekim İstanbul'un fethine yönelik gerek karadan gerekse denizden gerçekleştirilen hummalı çalışmalar 1453 yılının 29 Mayıs'ında sonuç vermiş ve İstanbul düşmüştür.

İstanbul'un alınmasından sonra iki koldan ilerleyen Osmanlı fetihlerinin Karadeniz kolu 1460 yılında Amasra'nın kuşatılmasıyla başlamış ve 1461 yılında Sinop, Trabzon'un (Rize, Giresun) alınmasından sonra Karadeniz'in kuzey kıyılarına kadar ulaşarak nihayet 1475'te Kefe ve Menkup kalesinin alınmasıyla Kırım Hanlığı Osmanlı tabiiyetine girmiştir

¹⁶⁷ Bostan, a.g.e. s. 16

¹⁶⁸ İdris Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 85

¹⁶⁹ Viladimir Mirmiroğlu, **Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları**, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1946, s. 11

(1475-77). Böylece Kili ve Akkirman hariç bütün Karadeniz’de hâkimiyet kurulmuştur. Kırım’ın fethi doğu ticaret yollarının Osmanlıların eline geçmesini sağladığı gibi, Karadeniz’in bir Türk gölü haline gelmesi için atılan ilk ve önemli bir adımdır¹⁷⁰. Karadeniz fetihleri esnasında Osmanlı donanması denizden kara ordusuna destek vermiştir.

Osmanlı fetihlerinin Ege kolu ise temel anlamda Ege adalarını kontrol altına almaya yöneliktir. Nitekim bu amaca uygun olarak Taşoz, Limni, Semadirek, Eğriboz, İmroz, Midilli, Tenedos alınmıştır¹⁷¹. Fatih Sultan Mehmed, 1452’de İstanbul Boğazı’nı kontrol altına alması gibi, 1463’te de Çanakkale Boğazı’nın iki yakasına iki kale yaptırarak (Kala’i Sultaniye ve Kilid-i Bahr/Kilitbahir) Çanakkale Boğazı’nı denetim altına almış, Bozcaada’yı tahkim ederek, İstanbul ve boğazları koruyan savunma sistemini güçlendirmiş, Anadolu ve Rumeli arasındaki iletişimi güvence altına almıştır. Donanmayı da 1470’lerde otuzdan doksan iki kadırgaya çıkarmıştır¹⁷².

1480 yılında gerçekleşen önemli bir gelişmede de Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Otranto’ya gelerek karaya asker çıkarması ve burayı on beş ay süre zarfında egemenliği altında tutmuş olmasıdır. Yine aynı yıl Mesih Paşa komutasında bir başka donanma da Rodos’a yönelmiş, ancak kuşatma başarısızla sonuçlanmıştır. Osmanlıların aynı sene içinde hem İtalya hem de Rodos üzerine iki önemli deniz seferi düzenleyebilmiş olması, Osmanlı deniz gücünün artarak bir deniz imparatorluğu olma yolunda ilerlediğinin göstergesidir¹⁷³. Bu ilerleyiş Fatih Sultan Mehmed’in halefi II. Bayezid zamanında da artarak devam edecektir.

Osmanlı Devleti’nin Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz’de yükselişi ve Türk denizciliğinin cihanşümul bir gelişme istikameti almaya başladığı devir II. Bayezid dönemi olmuştur¹⁷⁴. II. Bayezid 1484’de Karadeniz’e bir donanma göndermiş kendisi de karadan giderek¹⁷⁵ Boğdan üzerine bir sefer düzenlemiş ve Kili, Akkirman kalelerini alarak Fatih zamanında başlatılan Karadeniz’in hâkimiyeti hususunda önemli bir adım daha atmıştır.

II. Bayezid döneminin 1495-1512 yılları arasını kapsayan dilimi ise, Cem Sultan’ın ölümünden sonra (1495), İmparatorluk sınırlarının denizlerde de genişlediği ve bir Doğu

¹⁷⁰ Bostan, a.g.m. s. 92

¹⁷¹ Mirmiroğlu, a.g.e. ss. 86-91

¹⁷² Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2007, s. 31

¹⁷³ Bostan, a.g.m. ss. 94-95

¹⁷⁴ Gencer, a.g.m. s. 571

¹⁷⁵ Kâtip Çelebi, **Tuhfetü’l-Kibar Fi Esfari’l-Bihar**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 35

Akdeniz egemenlik alanının oluşturulmaya başlandığı süreci içine almaktadır¹⁷⁶. Doğu Akdeniz’de oluşmaya başlayan egemenlik alanı ile Osmanlı Devleti ve Doğu Akdeniz ticaretini “ hegemonyası “ altında bulunduran Venedik’in kaçınılmaz çatışması, 1489 yılında Kıbrıs’ı işgal ederek daha yakın bir tehdit oluşturan Venedik’e savaş ilanı ile sıcak savaşa dönüşmüştür. Avrupa politikasında eskisi kadar ihtiyatlı olmayan II. Bayezid Venedik’le ittifak halinde olan Macaristan ve Sırbistan’a da saldırmıştır¹⁷⁷. Yine 1495’te devrin büyük denizcilerinden Kemal Reis’i devlet hizmetine alarak Türk denizcilik tarihinde “Büyük Türk Donanma Kaptanları“ çağını başlatmıştır¹⁷⁸.

Venedik üzerine açılan savaşta İnebahtı seferi (1499) esnasında Davud Paşa’nın emrindeki üç yüz gemiden oluşan Osmanlı donanmasında iki adet göke de bulunmaktadır. İnebahtı halincinde yapılan savaşta Venedik’e karşı üstünlük sağlayan Osmanlı donanması baharda Moton ve Koron’a saldırmıştır¹⁷⁹. Temmuz’un 19’unda Moton önüne gelen Türk donanmasının yüz on kadirga, yüz fusta, top taşıyan on beş pilondaria, küçükü büyüklü yirmi gemi, iki ağır kadirga ve daha pek çok gemiden oluştuğunu söyleyen, Moton kuşatması esnasında şehirde bulunan Macer Andrea gördüğü manzara karşısında sanki bütün denizin yelkenlerle kaplandığını ifade eder¹⁸⁰. Şehrin hem karadan hem denizden kuşatılmasıyla 1500 yılında şehir alınmış ve 1502 yılında Osmanlı Devleti’nin galibiyetiyle sonuçlanan savaş Doğu Akdeniz’de değişen güç dengesinin bir yansıması olmuştur. Bu değişen güç dengesinin Osmanlılar lehine ilerlemesindeyse, Osmanlıların giderek daha etkin bir şekilde kullandıkları deniz gücünün büyük etkisi vardır.

1502 yılı sonrası yaşanan gelişmelerdeyse dönemin bir diğer büyük deniz gücü olan Portekiz ve Osmanlı devletini karşı karşıya getirecek bazı olaylar yaşanmıştır. Hint Okyanusu’nda giderek güç kazanan Portekizliler Müslümanların kutsal toprakları olan Mekke ve Medine’yi tehdit etmeye başlamışlar, Memlûklular da yaşanan bu gelişmeler karşısında uzun yıllardır düşman addettikleri Osmanlılardan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Osmanlılar mukaddes şehirlerin kontrolüne sahip olmak ve Memlûkluların doğu ticaretinden sağladıkları gümrük gelirlerini elde etme nihai amacıyla Memlûklulara,

¹⁷⁶ İdris Bostan, “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 111

¹⁷⁷ İnalçık, a.g.e. s. 36

¹⁷⁸ Gencer, a.g.e. s. 10

¹⁷⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e. ss. 36-37

¹⁸⁰ Fernando Fernandez Lanza, “1500’de Türklerin Moton’nu Kuşatması ve İşgali”, **Türkler ve Deniz**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 213

Portekizliler karşısında kullanmaları için denizci ve tedarik malzemesinden oluşan yardımlarda bulunmuşlardır¹⁸¹.

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarını kapsayan bir diğer önemli gelişme de Osmanlı denizciliğinde deniz korsanlığı döneminin başlamasıdır. Denizlerde görülmeye başlayan korsanlar, aslında Osmanlı kara ordusundaki gazi akıncılar gibi sadece gaza ruhu, ganimet arzusuyla hareket ederek, karadaki benzerleri gibi düzenli bir teşkilata sahip olmuşlardır¹⁸². Bu bakımdan haydut olarak nitelendirilebilecek Batı korsanlarından daha farklı bir yapıya sahiptiler¹⁸³.

XVI. yüzyıl başlarında “dünya“ hâkimiyetine giden yolda deniz gücünden yararlanmaya kesin olarak karar veren Osmanlılar, II. Mehmed döneminde mütevazı bir şekilde başlanan Osmanlı deniz gücünü II. Bayezid zamanında geliştirmiş, I. Selim döneminde de artırmış ve kullanmışlardır¹⁸⁴.

Babasının muasırlaştırıldığı ordu ve donanmayı kullanan ve geliştiren Yavuz Sultan Selim’in, her ne kadar kara ordusunun başında elde ettiği başarılar daha ön plandaysa da, Osmanlı deniz tarihinde de öne çıkan icraatlarından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki bir zamanlar Bizans’ın da tersane olarak kullandığı, Kasımpaşa Deresi yakınlarındaki Hasköy denilen sahada Fatih Sultan Mehmed’in inşa ettirmiş olduğu tersaneyi Galata’ya kadar genişletmesi ve Haliç Tersanesi’ni kurması, ikincisiyse Suriye ve Mısır’ın alınmasından sonra ticaret ve hac yoluyla kutsal yerlerin emniyetini ve Kızıldeniz’in kontrolünün sağlanması için Suveys’te tersanenin faaliyete geçirilmesidir¹⁸⁵.

Osmanlı donanmasının gelişmesi için gemi inşasına önem veren II. Bayezid devrindeki birkaç ilave istisna edilecek olursa, Yavuz Sultan Selim’in saltanatına kadar tersanede büyük bir değişiklik yapılmamıştır. Karadaki galibiyetleri yanında, denizde de güçlü olmayı isteyen I. Selim, Veziriazamı Piri Mehmed Paşa’nın gayretleriyle tersane ve donanma işlerine önem vermiş, üç yüz göz bulunması tasarlanan ve Galata’dan Kâğıthane deresine kadar olan yerde Cafer Kapudan’ın nezaretinde başlayan tersane inşası, 1515

¹⁸¹ Palmira Brummett, **Osmanlı Denizgücü**, çev. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 159-160

¹⁸² İdris Bostan, **Adriyatik’te Korsanlık**, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 21

¹⁸³ İngilizcede Corsair ve Pirate terimlerinde de benzer farklılıklar bulunmaktadır. Birincilerin devletle ilişkileri bulunmakta, ikinciler ise kendi başlarına çalışmaktadır. İlhan Tekeli, “Deniz Teknolojisinin Gelişimi ve 16. Yüzyılda Akdeniz Mekânı’nın Siyasal ve Ekonomik Örgütlenmesi”, **Halil İnalçık Armağanı**, C. 2, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s. 73

¹⁸⁴ Brummett, a.g.e. s. 136

¹⁸⁵ Gencer, a.g.m. s. 573

yılında tamamlanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar donanmanın inşai ve idari merkez üssü görevini yürütecek olan Galata (Haliç, İstanbul) tersanesi kurulmuştur¹⁸⁶.

1514 Çaldıran ve 1516 Mercidabık savaşlarında kazanılan zaferlerden sonra ordusunu Mısır'a yönelten Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır'ı alarak önemli ticaret yollarını ve Müslüman dünyasının hamiliğini Osmanlılara geçirmiştir. Nitekim bir süredir Kızıldeniz'de ve Hint Okyanusu'nda Müslüman tüccar gemilerini ve hac yolunu tehdit eden Portekizlilere karşı mücadele veren Memluk devletinin ortadan kalkmasından sonra bu görevi ifa etmek Osmanlılar tarafından yerine getirilecektir.

İlk tehlike 1517 Şubat'ında gerçekleşmiş ve otuz yedi gemiden oluşan Portekiz donanması daha önce de Osmanlı hizmetinde bulunmuş olan Selman Reis tarafından Cidde'de püskürtülmüştür. Bu aynı zamanda Atlantik özellikleri taşıyan bir deniz gücüyle, Akdeniz yöntemleriyle ortaya konmuş bir deniz gücünün karşılaşmasıdır¹⁸⁷. Portekizlilerle Hint Okyanusu'nda savaşmaya hazırlanan Yavuz Sultan Selim ise bu amaçla, halen Cidde'de yatan eski Memluk filosuna ek olarak, Suveyş'te yeni ve güçlü bir filonun inşasını emretmiştir¹⁸⁸. 1519 yılında, Portekizlilere karşı otuz kadırgalık bir donanma gücünün hazırlanmasına memur edilen Selman Reis, İstanbul'a gitmiş ve üç bin savaşçı ve gemi malzemeleriyle İskenderiye'ye dönmüştür¹⁸⁹.

Yavuz Sultan Selim saltanatının son dönemindeyse, daha önce Fatih Sultan Mehmed devrinde de fethi düşünülmüş ancak gerçekleştirilememiş olan Rodos'un alınması dönemin vezirleri tarafından padişaha arz edilmiş, ancak yeterli barut ve iâşe olmamasından ötürü I. Selim bu seferden vazgeçmiştir¹⁹⁰. Rodos'un alınması Osmanlı denizciliğinde zirveyi ifade eden Kanuni Sultan Süleyman zamanında gerçekleşecektir.

¹⁸⁶ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, 2. b., TTK, Ankara, 2003, ss. 3-4

¹⁸⁷ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint Okyanusu'na Açılması", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1 Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 203

¹⁸⁸ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1, 2. b., çev. Halil Berktaş, Eren Yaynevi, İstanbul, 2009, s. 382

¹⁸⁹ Özbaran, a.g.m. s. 204

¹⁹⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 41

4. OSMANLI DENİZCİLİĞİNDE BİR DEVİR: KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE BARBAROS HAYREDDİN

Osmanlı denizciliğinin ve deniz gücünün zirveye ulaştığı Kanuni Sultan Süleyman devri Osmanlıların Akdeniz’de egemenliğini giderek yoğun bir şekilde hissettirdiği bir döneme işaret eder. Daha önce bahsedildiği üzere Fatih Sultan Mehmed döneminde imparatorluk donanmasının temelleri atılmış, II. Bayezid dönemindeyse deniz gücü gerek gemi yapımında belirgin artış, gerekse donanmanın etkin kullanımıyla geliştirilmişti. I. Selim devrindeyse Mısır’ın alınmasından sonra kutsal toprakların koruyucusu haline gelmesiyle birlikte Kızıldeniz ve Hint Okyanusu’nda Osmanlı ve Portekiz karşı karşıya gelmişti. Yine bu dönemde hac yolunu ve Akdeniz ticaretini tehdit eden bir merkez konumunda bulunan Rodos’un fethi düşünülmüş, ancak iyi tahkim edilmiş olan adanın alınması uzun süren bir muhasara dönemi gerektirdiğinden ve yeterli zahire ve mühimmat olmaması sebebiyle bu düşünceden vazgeçilmişti.

Yavuz Sultan Selim’in ölümünden sonra 1520 yılında Osmanlı Devleti’nin başına geçen I. Süleyman iki yıl süren bir hazırlık aşamasından sonra, 1522 yılının temmuz sonunda, kara ordusu ve donanmasıyla Rodos Adası’nı kuşatmıştır. Beş ay süren kuşatma ve çatışma döneminin ardından nihayet Rodos 26 Aralık 1522 yılında alınmıştır. Rodos Seferi’nde yüz otuz sekiz savaş ve üç yüz elli taşıma gemisinden oluşan Osmanlı donanmasına yirmi beş gemiden oluşan Mısır filosu da destek vermiştir¹⁹¹.

Öte yandan XVI. yüzyılın başlarından itibaren etkisini iyice gösteren Türk korsanlarının Kuzey Afrika sınırlarını yurt belleyip, bu karargahlardan İspanya topraklarına dahil bulunan Sicilya, Napoli, Korsika, Sardunya, Balear adaları ve hatta İber yarımadası üzerinde bulunan, başını Valencia sahillerinin çektiği, şehir ve köylerin olduğu bölgelere düzenledikleri saldırılar neticesinde İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu denizlerde de sınır komşusu olmuştur¹⁹².

1532 yılında, II. Bayezid döneminde fethedilen Koron’un¹⁹³, İspanyollar tarafından alınması üzerine, Koron’u yeniden Osmanlı topraklarına katmak amacıyla düzenlenen

¹⁹¹ Erdinç Sancar, **21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 149

¹⁹² Özlem Kumrular, “İspanyol ve İtalyan Arşiv Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros’un 1534 Seferi”, **Türkler ve Deniz**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 187

¹⁹³ V. Carlos’un 1532’de, Mora sahilindeki Osmanlı limanı Koron’a sefer düzenlemesini emretmesiyle, İberya-Afrika sınır tarihi yeni bir evreye girmiştir. Habsburgların Osmanlı topraklarına yaptığı bu saldırı aynı

seferle, karada “dünya” hâkimiyeti mücadelesi veren iki imparatorluğun bu mücadelesini denizlere taşımıştır. Koron seferi aynı zamanda Osmanlı hâkimiyetini henüz kabul etmiş bulunan Kapudan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa yönetimindeki Osmanlı donanmasının ilk seferidir.

Asıl adı Hızır olan Barbaros Hayreddin Paşa, Ece Ovası’nda bir sipahinin oğlu olan Yakup’un dört oğlundan biriydi. II. Mehmed’in Midilli’yi fethetmesinden sonra gönüllü yazılarak adada kalan Yakup’un dört oğlundan her biri denizcilikle uğraşmaktaydı¹⁹⁴. Ancak Barbaros Hayreddin’in Osmanlı donanması hizmetine girmesi, denizcilikle ilgili bir eyaletin teşkiliyle beylerbeyliğine ve donanma komutanlığına getirilmesi (1534) son derece önemli bir hadisedir¹⁹⁵. Daha önce de bahsedildiği üzere Osmanlı donanmasına başına geçecek kimseler, Gelibolu sancak beyi sıfatıyla bu görevi üstlenmekteydiler. Barbaros Hayreddin’in bu göreve getirilmesinden sonra ise, Cezayir-i Bahri Sefid eyaleti teşkil edilmiş ve bundan sonra Kapudan-ı Deryalar Cezayir-i Bahri Sefid Beylerbeyi olarak bu göreve gelmişlerdir. Bu eyalet Cezayir-i Garp’tan bağımsız olarak Gelibolu ve bir takım Ege adalarını kapsayacak şekilde meydana getirilmiştir¹⁹⁶.

1534 yılını İstanbul’da hazırlıklarla geçiren Barbaros Hayreddin Paşa tersanede altmış bir parça kadirga ve başarda hazırlatarak, toplam 84 parça gemiyle, bölgedeki düzensizliğe son vermek ve İspanyol nüfuzunu kırmak için Tunus üzerine sefere çıkmış, İtalya kıyılarını yağmalayan Barbaros Hayreddin, Tunus’u ele geçirmişse de, 1535’te bölge kaybedilmiştir¹⁹⁷.

1536 Eylül’ünde Pulya seferi, 1537 yılında Korfu ve ikinci adalar seferi Barbaros’un güneybatı Ege’deki adaları ele geçirmesiyle Osmanlı ve Venedik arasındaki ilişkileri geçici olarak sekteye uğratmıştır. Nitekim 1538’de Venedikliler Andrea Doria yönetimindeki imparatorluk donanmasına katılmışlar. Ancak Venedik, İspanya, Portekiz, Malta ve Papalık’tan oluşan donanmayı yenen Osmanlılar Preveze savaşından zaferle

zamanda ilk Viyana kuşatmasında (1529) Almanların kararlı direnişi ile birleşince Osmanlı kurmaylarını o seneki Balkan seferinden vazgeçmek zorunda bırakmıştır. Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar**, çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106

¹⁹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 44

¹⁹⁵ İdris Bostan, “Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 144

¹⁹⁶ İdris Bostan, “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin Kuruluşu (1534)”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 47-59

¹⁹⁷ Kâtip Çelebi, a.g.e. ss. 62-64

çıkışlardır¹⁹⁸. 1538 yılında tek mücadele alanı Orta Akdeniz değildi. Nitekim 1538 senesi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yetmiş dört gemiye ulaşabilen, aralarında çok sayıda başarda, kadirga ve mühimmat gemisinin bulunduğu ve üç bin savaşıyla yirmi bin kadar kişiyi ve büyük topları taşıyan donanma gücüyle Hindistan'da Diu'ya sefer düzenlediği senedir¹⁹⁹.

1546'da Barbaros Hayreddin'in ölümünden sonra, Barbaros'un denizlerdeki fütühatçı politikasını devam ettiren, Sokullu Mehmet ve Sinan Paşa'nın Kapudan-ı Deryalıği esnasında da denizlerdeki mücadeleler devam etmiş, 1552 yılında Piri Reis'in önderliğinde Hürmüz'ü kuşatmış, ancak kale alınamamıştır. 1551 yılında Trablusgarp²⁰⁰, 1558'de Cerbe alınmış, 1560 yılında asıl hedefi Trablus olan Gian Andrea Doria (Andrea Doria'nın yeğeni) yönetimindeki elli dört kadirga, beş kalyon, yirmi dokuz yelkenli gemi ve otuz beş değişik küçük gemiden oluşan donanma Cerbe adasına saldırmıştır. Piyale Paşa'nın emrinde bulunan Osmanlı donanmasının karşı saldırısı üzerine ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmıştır²⁰¹. 1565 yılında Malta kuşatılmışsa da alınamamıştır²⁰².

Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nde deniz coğrafyacılığında da önemli bir aşama kaydedilmiştir. Osmanlı donanmasının Hint ve Atlas Okyanusu'na ulaşmaları dolayısıyla, Hint seferleri neticesinde iki Türk amirali deniz coğrafyası hususunda eserler vermişlerdir ki bunlardan biri Piri Reis, ötekisi de Seydi Ali Reistir²⁰³.

II. Selim devrindeyse en önemli iki gelişme Kıbrıs adasının alınması (1570-71) ve müteakiben gerçekleşen İnebahtı (Lepanto) yenilgisidir. Venedik idaresi altındaki Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi üzerine yeniden bir haçlı seferi tertip edilmiş, 1571 yılında İnebahtı körfezi önünde karşılaşan iki donanmadan haçlı donanması Osmanlı

¹⁹⁸ Özlem Kumrular, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Orta ve Batı Akdeniz'de Üstünlük Mücadeleleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 169

¹⁹⁹ Salih Özbaran, a.g.m. s. 205

²⁰⁰ Barbaros Hayrettin gibi işe önce Tunus sahili boyunca birtakım üsler edinmekle başlayan Turgut Reis bir süre sonra Kapudan-ı Derya Sinan Paşa ile görüşerek, onu Trablus'u kuşatmaya ikna etmiştir. Nitekim 16 Ağustos 1551'de Osmanlı birlikleri Trablus kalesini ele geçirmiştir. Hess, a.g.e. s. 111

²⁰¹ Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 94-99, John F. Guilmartin Jr. , **Kalyonlar ve Kadirgalar**, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 149-150, Guilmartin beş bin kişilik bir ordu taşıyan bu donanmanın Habsburg deniz gücünün büyük bir bölümünü temsil ettiğini söyler. Gerçek kaybın ise nitelikli insan gücünde olduğunu belirtir. Nitekim beş bin kişinin üç bini kaybedilmiştir. Bunlardan iki bin dört yüzü arkebüzçüken, altı yüzü ofisialdır.

²⁰² 19 Mayıs 1565'te başlayan Malta kuşatması, Osmanlılar adına daha önceden pek alışık olmadıkları bir koordinasyonsuzluk örneği haline gelmiştir. Hess, a.g.e. s. 119

²⁰³ Gencer, a.g.e. s. 20

donanmasını mağlup etmiştir²⁰⁴. Alınan ağır yenilgi sonucunda donanmasının ve donanma personelinin önemli bir kısmını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nda hummalı bir şekilde donanma inşasına girişilmiştir. Başta İstanbul, Gelibolu, İzmit ve Sinop tersaneleri olmak üzere Varna, Silistre, Semendre, Burgaz, İğne ada, Vize, Ahyolu, Süzedolu, Midye, Kefken, Bartın, Samsun, Biga, Gemlik, Rodos, Alanya ve Sakarya nehri üzerinde gemi inşasına başlanmıştır²⁰⁵. Nitekim 1572 yılında denizde çıkan Kılıç Ali Paşa'nın emrinde iki yüz otuz dört kadirga ve sekiz mavna bulunmaktadır. Bu sayı 1574 yılında Tunus'un fethinde iki yüz altmış sekiz kadirga ve kalite, on beş mavna, on beş kalyona ulaşmıştır²⁰⁶.

Hint Okyanusu'nda ve Kızıldeniz'de de mücadelesine devam eden Osmanlılar Ocak 1569'dan 1571 Şubat'ına kadar yürüttükleri bir harekâtla Yemen'i ele geçirmişler ve yerel aşiretlerin kuşattığı Sevvakin liman kentinden kuşatmayı 1573 yılında kaldırmışlardır²⁰⁷.

5. OSMANLI DENİZCİLİĞİNDE KALYON DÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayarak öncelikle beylikler ve yerli sahil halkı aracılığıyla Bizans, daha sonraki dönemlerde Venedik, Ceneviz ve sınırlıda olsa İspanyol denizciliğinden etkilendiğini ve esinlendiğini daha önce belirtilmişti. Nitekim Akdeniz geleneğinin hâkim gücü olan kadirgalar bu kanal aracılığıyla Osmanlılar tarafından benimsenmiş ve kullanılmışlardı. Gerçekten de Akdeniz sularında Roma çağına kadar uzanan köklü bir gelenek kürelerle donatılmış “uzun gemi” kadirgayla, yelkenle donatılmış “yuvarlak gemi” arasında bir tür iş bölümü yaratmış; bunlardan ilki (kadirga) savaş gemisi olarak kullanılırken, ikinci ticari gemi olarak görev yapmıştı²⁰⁸.

Tasarımdaki farklılığın sebebiyse, antikçağda gemiler arası çatışmaların sonucunun genellikle göğüs göğse çarpışmayla tayin edilmesiydi. Bu tip çatışmalarda sayısal üstünlük önemli olduğu için ve daha süratli, daha kolay manevra edilebilen deniz araçlarıyla daha çok sayıda adam, daha çabuk savaşa sokulabildiğinden, erken dönemin rüzgâra karşı

²⁰⁴ İnebahtı savaşında yirmi bin şehit verilirken, Osmanlı en az dört bin teknik uzman, uzman ve bahriyeli kaybetmişti. Guilmartin, a.g.e. s. 161

²⁰⁵ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınları, İstanbul, 2007, s. 27

²⁰⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e. ss. 118-120

²⁰⁷ Michel Tuchscherer, “XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz'de Osmanlı Donanması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 213

²⁰⁸ Carlo M. Cipolla, **Yelken ve Top**, çev. Aslı Kayabal, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 40

zorlukla seyredabilen gemilerinin yerine, bu tip, küreklerle çekilen, uzun, alçak bir gemi teknesi idealdi²⁰⁹. Manevra kabiliyeti yüksek kadirgalar kürekleri sayesinde rüzgârsız havalarda da hareket edebiliyor, rampa etme, bordalama, düşman gemisinin önünü kesme gibi taktiklerin geçerli olduğu savaş alanında²¹⁰, yelkenli gemilere karşı avantaj sağlıyorlardı. Kadirgalar bu savaş stratejileri hâkim olduğu müddetçe, asrın gereksinimleri doğrultusunda evirilerek, Akdeniz donanmalarındaki majör konumlarını korumaya devam etmişlerdi.

Akdeniz için uygun olan kadirgaların, açık denizlerde kullanımı, bu gemilerin fırtına ve şiddetli rüzgârlara dayanıksızlığı²¹¹, mürettebatının yoğunluğuna karşılık yiyecek stokunun kıtlığı dolayısıyla ikmal yapma ihtiyacından ötürü karaya bağımlı olması düşünüldüğünde oldukça güçlü²¹².

Yelkenli gemi ile kadirga arasındaki “işbölümünü ters-yüz eden“ ve yelkenli gemileri etkili bir savaş gemisine dönüştürenler İngilizler olmuştu²¹³. Geç Ortaçağ döneminde kuzeybatı Avrupa’nın sırf yelkenli yük gemileri olan coccalar bu açıdan bir başlangıç noktası oluşturmuş, hem hacim hem de büyüklük açısından daha fazla olan yelkenli gemiler, daha az insan emeğinin kullanılmasıyla beraber daha fazla ticari emtia taşınabilmesini ve büyük seferlerin karlılık oranının yükselmesini sağlamışlardı. Borda topları ve sair ateşli silahlarla donatılmış olarak da savaş alanında üstünlük getirmişlerdi²¹⁴.

Kürekçileri yelkenlerle, tatar yayı kullananları toplarla değiştirmek temelde insan enerjisinin yerini rüzgâr ve fizikokimya enerjisinin alması anlamına geliyordu. Toplarla donatılmış yelkenli gemilere önem veren Atlas Okyanusu ülkeleri, insan enerjisinin sınırlarını aşmışlar ve inanılmaz enerji kütlelerini kendi yararları için kullanmaya başlamışlardı. Önceleri denize indirildiklerinde dev bir yüzer kaleye dönüşen, yelken, çok sayıda top ve mürettebatla donatılmış gemiler, ateş gücünden taviz verilmeden manevra kabiliyetinin artırılması hususunda yapılan düzenlemelerle, 1550’lerden sonra olağanüstü

²⁰⁹ Guilmartin, a.g.e. s.116

²¹⁰ İdris Bostan, “XVII. Yüzyılda Deniz Teknolojisindeki Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 269

²¹¹ Kâtip Çelebi Tuhfetü’l-Kibar Fi Esfari’l-Bihar’ında 1556 yılında Seydi Ali Reis’in başına gelenlerden aktardıkları bu bakımdan son derece önemlidir. Nitekim Kâtip Çelebi Hint Okyanusu’nda çıkan fırtınadan bahsederken Akdeniz fırtınalarının bunun yanında bir hiç olduğunu ifade eder. Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 84

²¹² Cipolla, a.g.e. s. 42

²¹³ Her şeye rağmen kimin ilk olarak davranmış olduğunu söyleyebilmek güçtür. Atlas Okyanusu ülkeleri arasında büyük bir ihtimalle karşılıklı bir etkileşim süreci olmuştur. Cipolla, a.g.e. a.y.

²¹⁴ Halil Berktaş ve Tosun Terzioğlu, “Osmanlı Denizcilik Tarihinin Evrensel, Karşılaştırmalı ve Teorik Çerçevesi”, **Türkler ve Deniz**, İstanbul, 2007, s. 110

etkili bir ticaret ve çok tehlikeli bir savaş gemisi olan, atak bir manevra yeteneğine sahip, kadırgalar model alınarak yapılmış, efsanevi kalyonlara hayat vermişti. Adını İspanyollardan alan kalyon İngilizler ve Hollandalılar tarafından geliştirilmişti²¹⁵.

Kalyona taktik bakımdan değer verilmesinin nedeni ise seyir halindeki tam donanımlı geminin denize dayanıklılığı ve manevra yapabilirliğini, savaş kadırgasının ise bir top platformu olarak etkinliğini birleştirmesiydi²¹⁶. Okyanus'a yelken açan bu gemilerin Akdeniz'de görülmeye başlamasıyla fazla vakit almadı. Nitekim 1571 İnebahtı savaşı kadırgaların Akdeniz'de son defa etkin olarak yer aldıkları savaş oldu. İnebahtı savaşından on yedi yıl sonra 1588 Armada savaşında kadırgalar savaşlardaki etkinliklerini kalyonlara bırakmışlardı.

1608 yılında Akdeniz geleneğine bağlı Venedikliler tarafından denense de başarısızlıkla sonuçlanan kalyon inşasına dair Venediklilerin bir geleneği yoktu. Savaş gemilerine yönelik yeni uygulamalarda başarısız kalan Venedik 1616-1619 yılları arasında İspanyol saldırılarına karşı koyabilmek için İngiltere ve Hollanda'dan yardım istemek durumunda kalmıştı²¹⁷. Bu gelişmeler sonucunda daha önce tercihin kadırgadan yana kullanan bu deniz cumhuriyeti XVII. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla dönemin okyanuslardaki yeni teknolojisine uygun olarak kalyon inşasına başlamıştı.

Osmanlı Devleti de tıpkı Venedik gibi Akdeniz geleneğine bağlı olarak tercihin etkinliğine bizzat şahit olduğu kadırgadan yana kullanmıştı. Ancak değişen deniz teknolojisinin yarattığı sorunlarla çok geçmeden karşılaşılması, Girit kuşatması esnasında donanmanın Çanakkale Boğazı'ndan çıkamaması, bu yeni teknolojinin gündeme gelmesine ve tartışılmasına sebebiyet vermiş²¹⁸ ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanmasında, kalyona geçişin iki aşamada gerçekleşecek süreci başlamıştır.

Kalyon'a geçişin ilk safhası 1650-1662 yılları arasını kapsayan dönemdir ve henüz deneme dönemi olup sonunda kadırgaya dönülmüştür. İkinci ve kalıcı olan dönemse 1682 yılında başlamıştır²¹⁹. Kalyon yapılması fikri yukarıda sözü edildiği üzere henüz Girit kuşatması esnasında tartışma konusu yapılmış nitekim Osmanlı donanmasının Venedik donanması karşısında düştüğü durum sebebiyle 1648 yılında kalyon yapımına

²¹⁵ Cipolla, a.g.e. ss. 43-44

²¹⁶ Guilmartin, a.g.e. s. 172

²¹⁷ Cipolla, a.g.e. s. 45

²¹⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 149

²¹⁹ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 42

başlanmasına karar verilmiştir²²⁰. Sadrazam Melek Mehmed Paşa Bahçekapusu'nda yaptırdığı kalyon ise 1651 yılında tamamlanmışsa da devrilerek su almıştır²²¹.

1651 yılında tersanelerde hazırlanan otuz kalyon, otuz sekiz kadırğa ve altı mavna ise Girit'e yardım için donanmaya katılmıştır. Santorin yakınlarında rastlanan Venedik donanmasıyla yapılan savaşta kalyonların bir kısmı Venediklilerin eline geçmişti, çünkü bu savaşta kalyonlar hala ikinci derecede kalmış, kadırgaların yedeğinde gitmişlerdi²²². Kalyonların donanmada daha etkin kullanımıysa 1654 yılında Murad Paşa'nın kaptan-ı deryalığı esnasında gerçekleşmiştir. Kalyonların donanmanın ön sırasına yerleştirilmesiyle Osmanlı donanması boğazdan çıkabilmiştir²²³. 1655 yılında Mustafa Paşa emrindeki donanma yine Çanakkale Boğazı'nda Venedik donanmasıyla karşılaşmış yapılan savaşta Osmanlı donanması galip gelmiştir. Ancak 1656 yılında Kenan Paşa'nın emrindeki donanmada kalyonlar ön sıraya yerleştirilse de etkin bir şekilde kullanılmamış ve pek çok kalyon Venedik donanmasının eline geçmiştir. Limni ve Bozcaada da kaybedilmiştir²²⁴.

Kalyon kullanımı ayrı bir maharet gerektirdiği ve kalyonlarda görevli mürettebat henüz bu tecrübeyi kazanmadığı için Venedik ile yapılan savaşlarda büyük başarılar elde edilememiştir. Bu sebeple 1661'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı kaptan-ı derya tayin eden ve bahriyede ıslahat yapmak isteyen Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa kalyonları kaldırarak kadırgaya dönülmesini emretmiştir (1662)²²⁵.

Kadırga dönemini ön plana çıkaran ve kalyondan vazgeçilmesini ön gören karardan (1662) itibaren, yirmi yıl uygulamada kaldıktan sonra nihayet 1682'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadareti ve Bozoklu Mustafa Paşa'nın kaptan-ı deryalığı sırasında on kalyon inşası için verilen emirle değişmiş, Osmanlı denizciliğinde kalyon dönemi ikinci

²²⁰1058 Receb'inde (Ağustos 1648) padişah (IV. Mehmed) tahta çıktıktan sonra veziri azam Koca Mehmed Paşa işleri yoluna koymaya girişerek donanma işleri konuşulduktaki kimileri, kâfirler kalyonlarla denizde gezüp savaş sırasında rüzgârla kullanup kadırgayı çığnerler, donanma-ı hümayun önünden savrulmak gerektiğinden başka gelüp Boğaz'da (Çanakkale Boğazı) demir atup yolu kaptırlar, kadırgalarla karşı konulmaz, beri yanda da kalyon bulundurmamak gerekir ki kalyona kalyonla varıla, diye kalyon yapılmasını uygun buldular. Kâtip Çelebi, a.g.e. a.y.

²²¹Ayan ve erkân, töresince dua ve senayla indirirken kimi esbapta eksik olduğundan iki yana devrildi, yarısından çoğu su aldı. Gemiler yanından sıkıca bağlayup nice zaman çıkarmaya çalıştılar; güç yetmeyüp sonunda üstü bozuldu. Halk nice dedikoduyla uğursuz saydı. Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 152

²²²İdris Bostan, XVII. Yüzyılda Deniz Teknolojisindeki Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 273

²²³Kâtip Çelebi, a.g.e. s. 154

²²⁴Kâtip Çelebi, a.g.e. ss. 157-158

²²⁵İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 47

defa yeniden başlamıştır²²⁶. Kalyonculuk Mezemorta Hüseyin Paşa'nın kaptan paşalığından itibaren yükselmeye başlamış ve bu hususta bir de kanunname hazırlanmıştır²²⁷. 1699'da Karlofça anlaşmasını müteakip sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa bütün devlet teşkilatında esaslı bir ıslahatı zaruri görmesi üzerine Osmanlı bahriyesinde yapılacak düzenlemelerde de Mezemorta Hüseyin Paşa'nın önemli bir yararı ve yardımı dokunmuştur²²⁸.

Denizcilikte birinci sınıfı teşkil eden kalyonculuk sayesinde Osmanlı donanması Çeşme mağlubiyetine (Temmuz 1770) kadar Akdeniz hâkimiyetini elinde tutabilmiştir. Hatta 1707 senesinde Akdeniz'e donanma ile çıkan Canım Hoca Ahmed Kaptan 20 kadar kalyon ile İspanya ve Mayorka adalarına kadar gitmiş, Messina'ya asker çıkarabilmiştir. Ancak III. Ahmed döneminde Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı esnasında (1718-1730) gemicilik faaliyetleri geri plana düşmüş, gerek gemi, gerekse levazımat işi ihmal edilmiştir. Nitekim bu dönemde kalyonların kış tarafları türlü odalarla süslenip seyyar bir deniz köşkü haline getirilmiş ve bundan başka gemici yetiştirilmesi ihmal edilmiştir. Tersane gelirleri ve paşa gemilerine tahsis edilen yerlerin hâsılatı salyane ve kaptanlıkları birer geçim yeri (me'kel) haline gelmiş ve kalyoncu askerleri de ticarete dökülmüştür²²⁹.

Osmanlı Devleti'nde donanmada süren bu vaziyet 1770 yılında Osmanlı donanmasının Çeşme'de yakılmasına kadar devam etmiştir. Nihayet bu ağır sonuçtan sonra denizcilik faaliyetlerine yeniden önem veren Osmanlılar özellikle Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 1770-1773 seneleri arasındaki ilk kaptan-ı deryalığı süresinde bir yenilenme dönemi içine girmişlerdir. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kasımpaşa'da bir kalyoncu kışlası yaptırarak kalyoncu neferlerinin bir disiplin altında olmasını sağlamaya çalışmıştır²³⁰. Yine III. Mustafa döneminde Baron De Tott'un yardımlarıyla kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayun ile (1775) Osmanlı donanmasında yer alacak subayların mektepli ve Avrupa usulüne uygun olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bahriyede o döneme kadar yapılan en ciddi ıslahat çalışmalarıysa III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid kapsamında gerçekleşmiştir.

²²⁶ İdris Bostan, "XVII. Yüzyılda Deniz Teknolojisindeki Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 276

²²⁷ Kanunnamenin Türkçe metni için bkz. İdris Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 289-291

²²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara, 1988, s. 498

²²⁹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, ss. 141-143

²³⁰ Gencer, a.g.m. s. 577

6. III. SELİM DÖNEMİNDE OSMANLI DONANMASINDA MODERNLEŞME ÇALIŞMALARI

Osmanlı Devleti'nde 1789-1807 yılları arasını kapsayan, III. Selim'in saltanatı esnasında devletin muhtelif alanlarında yapılmaya çalışılmış, bir kısım düzenleme ve yenileşme hareketinin genel adı olan Nizam-ı Cedid döneminin temel anlamda amacı, Osmanlı Devleti'ni, muasır gelişmiş Avrupalı devletlerin seviyesine çıkartmaktı. Nitekim bir süredir Avrupa'daki ekonomik, sanayi, teknolojik ve askeri alanlardaki dönüşümü ve bunun yarattığı gelişimi yakından takip edemeyen Osmanlılar böyle bir ıslahat hareketini zaruri görmüşlerdi. III. Selim ve ıslahat ekibinin özellikle askeri alanda yoğunlaşan, bu yenileşme ve düzenleme çalışmalarına daha önce ayrıntılı bir şekilde değindildiğinden burada tekrar bahsedilmeyecek, III. Selim döneminde denizcilikte yapılan çalışmaları bir kaç başlıkta incelenmeye çalışılacaktır.

6.1 III. SELİM TAHTA ÇIKTIĞINDA BAHİRİYENİN VAZİYETİ VE 1792 NİZAMNAMESİ

III. Selim tahta çıktığında Osmanlı kara ordusunda ve yönetiminde ve hatta mali yapısında görülen zafiyet, donanmada da mevcuttu. Mansıpların ehliyet ve liyakat aranmaksızın en fazla parayı veren şahsa satılmasının doğurduğu ihmal ve yolsuzluk tersane yönetimine de yansımıştı. Gemilerin çoğu denize açıldıktan kısa süre sonra batabilecek kadar malzeme bakımından eksik, manevra yapıldığında alabora olabilecek kadar hantal, eğitimsiz personeliyle niteliksiz, disiplinsiz askerleriyle güçsüz, mürettebata bir şeyler satmak için doluşan tüccarlarıyla panayır alanından farksızdı²³¹.

Tüm bu aksaklıkların, gözden kaçmasa da, yeteri kadar üstünde durulmamasına sebebiyet veren, Osmanlı iç dinamiklerinin dışında, bir etken daha vardı ki o da yüzyıllardır Osmanlıların denizcilik bakımından Akdeniz'de kıstası olan Venedik'in de benzer türden bir bozulmanın içinde olmasıydı. Nitekim Osmanlılar bu durumun da etkisiyle XVII. yüzyıl boyunca Akdeniz'de hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdi. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayarak (Pasarofça 1718) 1770 yılına kadar devam eden

²³¹ Stanford Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 201-205

denizlerdeki “ barış “ dönemi, Akdeniz’e Baltık’tan gelen Rus filosunun yaktığı ateşle sona ermiş, mevcut bozulmanın ihmal edilemez boyutlarına dikkat çekilmiştir²³².

1770 felaketinin ardından donanmada ıslahat çalışmalarına başlayan Osmanlılar, donanmanın ihtiyaç duyduğu yetişmiş personeli tedarik etmek ve kalyoncu neferlerini disiplin altına almak adına uygulanan düzenlemelerin yanı sıra yabancı uzmanlardan da destek almışlar, özellikle sadrazam Halil Hamid Paşa’nın girişimleriyle bu alanda önemli bir aşama kaydetmişlerdir²³³. Nitekim aynı dönemde Cezayirli Gazi Hasan Paşa’da Fransa donanması inşaat mühendisi Leroi ve yardımcısı Durest adlarındaki Fransız mühendisleriyle maiyeti olan ustalara Fransız gemileri biçiminde gemiler yaptırtmıştır²³⁴. Halil Hamid Paşa’nın azlinden ve idamından sonra sekteye uğrayan ıslahat çalışmaları III. Selim’in tahta çıkmasıyla yeniden başlamıştır.

1787-1792 Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya savaşlarından sonra III. Selim’in önderliğinde yenileşme ve düzenleme devrine tam anlamıyla giren Osmanlı İmparatorluğu’nda donanmada yapılacak ıslahat için 1792 yılında bir nizamname hazırlanıp yayınlanmış, tersane ve donanma işleri düzenlenmeye çalışılmıştır.

1792 nizamnamesiyle gemiler üç grupta (kalyon, firkateyn, şehdiye) toplanmış, bu gemilere de ehliyet ve liyakat sahibi kaptanların atanması, ayrıca bu atanmaların dışında, açıkta kalan, kaptanların mülazım kaptan sıfatı ile kaptanların emrine verilmesi kararlaştırılmıştır. Rüşvet ve iltimasın önüne geçmek için hem donanma ve tersane ricalinin hem de kaptanların maaşları artırılmıştır²³⁵. Emeklilik (tekaüdlük) konusu da düzenlenmiş, yaşlılık nedeniyle emekli olanların maaşlarının üçte biri, mahlûllük sebebiyle emekli olanların maaşlarının yarısının verilmesi yoluna gidilmiştir.

²³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s. 501

²³³ Sadrazam Halil Hamid Paşa döneminde gelen Fransız uzmanlar için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil Hamid Paşa, **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2000

²³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. s. 502

²³⁵ Buna göre Kapudane-i Hümayun eski maaş: 3333 guruş, yeni maaş: 7500 guruş,

Patrona-i Hümayun eski maaş: 2375 guruş, yeni maaş: 6000 guruş,

Liman Reisi eski maaş: 2000 guruş, yeni maaş: 6000 guruş,

Riyale-i Hümayun: 1875 guruş, yeni maaş: 5000 guruş,

Üç Anbarlı Kalyon Kaptanları eski maaş: 500 guruş, yeni maaş: 1500 guruş,

Kapudane-i Hümayun Kaptanı eski maaş: 833 guruş, yeni maaş: 2433 guruş,

Kaptan maaşları da gemi büyüklüklerine göre düzenlenmiştir: eski maaşları 1000 guruş olan kaptanların yeni maaşları 53-55 zira gemiler için 2350 guruş, 47-51 zira gemiler için 1850 guruş, 30-40 zira gemiler için 1600 guruş olmuştur. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1398

Donanma-yı Hümayun kapudanesi, patronası, riyalesi ve liman reisinin emekliliği, ölümü, başka bir göreve nasbedilmeleri ve yahut azledilmeleri durumunda boş kalan yerlerine tayin olunacak şahıslar, eskiden olduğu gibi kapudan paşa tarafından seçilecek ve bu durum bir takrirle Bâb-ı Âli'ye bildirilecekti. Donanma-yı Hümayun gemilerinden olan kalyon, fırkateyn, şehdiye kaptanlıkları için ise sancak kaptanı ve liman reisinin birlikte alacakları karar neticesinde kaptanlar seçilecek, alınan karar ise yine kapudan paşa tarafından bir takrirle Bâb-ı Âli'ye bildirilecekti. Bütün tayinlerin yapılmasında ehliyet ve liyakat hususu göz önünde tutulacak, rica ve hatıra önem verilmeyecekti. Devlet tarafından taltif edilen kaptanlar, yeni atanan kimselerden caize ve ubudiyet almayacaklardı. Kaptanların gemilerdeki kasaplık, kahvecilik gibi hizmetleri müzayede ile satmaları yasaklanmıştı. Gemi reisi, yelkenci, topçu başı, gibi gedüklü taifesinden hak sahibi olan kimselere bu tür hizmetlerin ücretsiz olarak tertip ve tahsis edilmeleri gerektiğinden bunun aksine hareket edenler suçlulukları ispatlandığı takdirde cezalandırılacaklardı. Suç işleyen kaptanları, sancak kaptanlarının (derya beyleri) ihbar etmemeleri durumunda cezalar onlar içinde söz konusu olacaktı.

Savaş ve barış zamanlarında hiç kimse geminin nezaretinden ayrılmayacak, her geminin mühimmatı tersane emini ve liman reisi tarafından süvari kaptanlara teslim edilecek ve liman defterine kaydı yapıldıktan sonra bir sureti kaptan-ı deryaya bir sureti de baş muhasebeye verilecekti. Geminin levazımatı, temizlik ve bakım işlemlerinden süvari kaptanlar sorumlu olacak, erzak, mühimmat ve sair her hangi bir eksilme söz konusu olduğunda hatalı görülen kişiler cezalandırılacaktı. Tüm bu vaziyetler tersane emini ve liman reisine rapor edilecekti.

Münhal olan mülazım kaptanlık, kapudane-i hümayun baş reisine tevcih olunacak, silsileyle hiyerarşik olarak bir alt kademe yapılan sınav neticesinde liyakat sahibi olması göz önünde tutularak atanması gerçekleşecekti. İmtihan neticesinde adaylar arasında eşitlik söz konusuysa, soyunda kaptanlar ve tersanede hizmet etmiş bulunanlar seçilecekti. Nihayet süvari kaptanlarından tersane kurallarını iyi bilen, yeniden gemi teçhizine muktedir, okur-yazar birisi liman reisi olarak atanacak ve tersanenin bütün masraflarının beyanı, zahire, mühimmat, levazım ve vs. şeylerin tertibi teslimi ve muhafazası ile sorumlu olacaktı²³⁶.

²³⁶ Cevdet Paşa, a.g.e. ss. 1398-1400

1792 nizamnamesine zaman içinde ek olarak bazı düzenlemeler yapılmış, donanmada gedüklü sınıfı olarak tabir edilen zümre daimi hale getirilmeye çalışılmış, bu amaçla 15 Aralık 1792’de bir sayım yapılmış ve sayıları tespit edilerek deftere geçirilmiştir. Yevmiyelerine daha önce aldığı maaşlar doğrultusunda zam yapılan gedüklülerin daha önce otuz guruş alanlarına maaşlarının üçte biri oranında, otuz guruştan az alanlarına ise maaşlarının yarısı kadar zam yapılmıştır. Gedüklüler için de imtihan esası getirilmiştir. Bu işlemlerin de sancak kaptanları vasıtasıyla yapılması kararlaştırılmıştır²³⁷.

1792 nizamnamesiyle donanmada ve tersane yönetimindeki disiplinsizlikler kontrol altına alınmaya çalışılmış, yapılan maaş artışları ve yaptırımlarla rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilmek istenmiştir. Donanma personeli sınava tabi tutularak liyakat ve ehliyet sahibi kimselerin donanma ve tersanede görev almasının yolu açılarak donanmanın daha etkin hale gelmesi amaçlanmıştır. Ayrıca gedüklü personelin maaşlarına zam yapılarak da bunların sürekli tersanede kalmalarıyla aynı zamanda gemilerin bakım ve onarımı sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bunların ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse 1792 nizamnamesi var olan sistemin iyi işlemesi yönünde yapılan müdahaledir. Dolayısıyla modernleşmeden çok eski sistemin ihyasını içermektedir.

Bilindiği üzere askeri reform, ordunun modernleştirilmesi ve Avrupa tipi silahlarla donatılması gibi yenileşme hareketlerinin yanında modern harp sanatlarının eğitiminin temini, Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının XVIII. yüzyılın son çeyreğinde üzerinde önemle durdukları belli başlı bir mesele olmuştur²³⁸. Nitekim 1775 yılında (29 Nisan) tersanede darağacı mahallinde açılan hendesehane (Riyaziye Mektebi), 1781’den sonra mühendishane, ise modern harp sanatı eğitiminin iptidası olmuştur. III. Selim döneminde Mühendishane-i Berri Hümayun’un (1795) açılmasından sonra, daha önce birlikte eğitim veren, kara ve deniz bilimlerinin tersane mühendishanesindeki eğitimi önemli değişikliklere uğramıştır. Her iki mühendishane her biri yalnızca kendi konularında eğitim vermek üzere birbirinden ayrılmışlar, “ kalyon inşası ve derya fenleri “ Bahri’ye, “ nisbet-i hendese üzere kala inşası “ Berri’ye tahsis edilmiştir. Bahriyedeki dersler de Gemi Yapım Mühendisliği ve Harita ve Coğrafya Bilimi olarak ikiye ayrılmıştır²³⁹. Böylelikle kara

²³⁷ Gencer, a.g.e. s. 41

²³⁸ Mustafa Kaçar, “Osmanlı İmparatorluğunda Mühendishanelerin Kuruluşu”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara, 1999, s. 680

²³⁹ Kemal Beydilli, “Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. Zeki Arıkan-Lütfü Sancar, C. 2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 280

ordusunda olduğu kadar donanmada da bilgi sahibi, kalifiye personelin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

6.2 1804 KANUNNAMESİ VE UMUR-I BAHRIYE NEZARETİ'NİN KURULUŞU

1792 nizamnamesinden sonra denizcilikte yapılan ıslahatları düzenlemek ve ortaya çıkan ihtilafları gidermek maksadıyla 1804 yılında bir kanunname²⁴⁰ çıkarılmıştır. Bu kanunnameyle tıpkı İrad-ı Cedid Hazinesi gibi müstakil bir hazine kurulmuş, Tersane eminliği kaldırılarak yerine Umur-ı Bahriye Nezareti kurulmuştur. Bahriyenin her kademesinde görevli bulunan büyük ve küçük memurların, donanma personelinin bir nevi çalışma programı mahiyetinde olan bir kanunnameyle, bahriyenin özellikle teşkilat hususunda noksan görülen bazı meseleleri yeniden ele alınıp tamamlama cihetine gidilmiştir²⁴¹. Kanunnamenin getirdiği en önemli yeniliklerse müstakil bir tersane hazinesinin kurulması ve tersane eminliğinin kaldırılarak Umur-ı Bahriye Nezareti'nin kurulmasıdır.

Öncelikle tersane ve donanmada yapılacak düzenlemeler için mali kaynak oluşturmak amacıyla bir tersane hazinesi kurulması düşünülmüştür. Nitekim Hazine-i Âmire tarafından karşılanan giderler, İrad-ı Cedid hazinesinin kurulmasından sonra bu hazine tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Ancak 1792 kanunnamesiyle birlikte getirilen maaş artırımlarıyla birlikte donanma personelinin ücretleri, tersanede yapılan yeni havuzun giderlerinin yükü de İrad-ı Cedid hazinesine eklenmiş, bu durum karşısında İrad-ı Cedid hazinesi zor durumda kalmıştır. Nihayet tüm bu giderleri ve aynı zamanda ıslahatların gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak maksadıyla müstakil bir hazine oluşturulmasına karar verilmiştir. Kurulması düşünülen yeni hazine için İrad-ı Cedid Hazinesi'nden bazı gelir kalemleri, tersane hazinesi henüz kurulmadan, kurulacak yeni hazineye tahsis edilmeye başlanmıştır²⁴².

²⁴⁰ Kanunname için bkz. BOA. MAD. No: 8886, Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1939-1940, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. ss. 425-426

²⁴¹ Gencer, a.g.e. s. 65

²⁴² Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 212. Ayrıca İrad-ı Cedid Hazinesinden aktarılan gelir kalemleri için bkz. Yavuz Cezar, a.g.e. ss. 212-214

Tersane-i Amire Hazinesi'nin (6 Şubat 1805) kurulmasıyla beraber Tersane eminliği kaldırılmış ve bahriye hazinesinden sorumlu olmak üzere eski Paris sefiri Seyyid Ali Efendi şıkkı salis defterdarı ve umur-ı bahriye nazırı sıfatıyla atanmıştır²⁴³. Kanunnameyle aynı zamanda bir iş bölümü de getirilmiş, Kapudan Paşa ve Bahriye Nazırı iki ayrı sorumluluk alanı olarak tespit edilmiştir. Buna göre Kapudan Paşa donanmanın sefer ve hazer dönemlerinde donanımı, düzeni, subay ve erlerin disiplini, cephanenin uygun bir şekilde harcanması gibi konularla ilgilenirken, Bahriye Nazırı ise her türlü alet edevat ya da malzemenin satın alınması işlerinden sorumlu tutulmuştur²⁴⁴.

Bahriye Nazırı'na işlerinde yardımcı olması için bir takım memurlar da tayin olmuştur. Bunlar Ruzname-i Hümayun kaleminden tayin olunan bir kâtip, miri veznedar-başı, ocaklı kefaletli mutemet veznedar'dır. Bunlardan başka çeşitli satın alma defterlerini tutan Baş Muhasebe tarafından tayin edilen "zimet kâtibi" sıfatıyla bir kâtip, kalyoncu bedelleri ve tersaneyi ilgilendiren hususlarda yazışma ve mektuplaşmaları yerine getirmekle görevli "nazır kesedârı" namıyla bir başka kâtip daha görevliydi. Yine nazırın emrinde bulunan "mübaşir" denilen kalyoncu bedellerinin tahsili ile görevli kişiler bulunmaktaydı²⁴⁵.

1804 kanunnamesi, kalyonların bütün ihtiyaç ve levazım defterlerini tutan, aynı zamanda kalyon efradının kayıt ve kabulü ile ilgilenen, kime ne kadar ücret verileceği ve tersaneye bağlı esirlerin iaşelerinden de sorumlu olan kalyon kâtipliğinin²⁴⁶ görev ve sorumluluklarını sabit tutmakla beraber göreve atanma usulünü değiştirmiştir. Nitekim kanunnameyle tıpkı topçu, arabacı ve humbaracı ocaklarında olduğu gibi hocalardan iş bilir, kitabete yakın ve işine bağlı kimselerden seçilecek olan yeni kâtibin, Bahriye Nazırı'nın tavsiyesi göz önünde bulundurularak seçilmesine dikkat edilerek, nazırın yanında çalışması sağlanmıştır. Kalyonlar kâtibi ismi, kalyonlar mevacibi kâtibi olarak değiştirilmiş ve maiyetinde çalışacak olan baş halife'den başka bulunan kalem halifesi sayısı da üçe düşürülmüştür. Ayrıca daha önce altı olan kalem halifesi sayısının üçe

²⁴³Önce Tersane-i Amire'nin mali işlerinin düzeltilmesine önem verildi. Tersane emaneti kaldırılarak Paris elçiliğinden ayrılıp yakın zamanda İstanbul'a gelen ve hayli zaman Fransa'da bulunarak Avrupa'nın idari işlerini öğrenmiş bulunan Seydi Ali Efendi Zahire nazırından üstün olmak üzere Şıkk-ı Salis unvanı ile Tersane-i Amire Defterdarı tayin edildi. Kapı arasında tek başına bir hazine kurularak deniz kuvvetlerinin geliştirilmesi emrolundu. Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1939

²⁴⁴ Tuncay Zorlu, "III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü'nün Modernleşmesi", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. Zeki Arıkan-Lütfü Sancar, C. 2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 66

²⁴⁵ Gencer, a.g.e. ss. 69-70

²⁴⁶ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 430

düşürülmesiyle de görevleri ortadan kaldırılan üç kalem halifeliğinin maaşları diğer halifelere zam olarak dağıtılmıştır.

Kanunnamede ayrıca, “ocaklık“ olarak anılan yerlerden gelecek zahirelerin, tersanede münasip yerlerde inşa edilecek depolarda muhafazası ve bu zahirelerin günlük ve aylık olarak istihkak sahiplerine verilmesi üzerinde durulmuş ve istihkak sahibi olmayanlara verilmesi yasaklanmıştır. Gedikli sınıfının disiplin altına alınmasına, sayılarının artırılmasına ve bir deftere kaydedilmesine, disiplinlerini sağlamak maksadıyla “lonca-başı“ denilen inzibat subaylığının ihdasına karar verilmiştir.

Kaptanların maaşları artırılırken sorumlulukları da artırılmış, kapudan paşa tarafından yürütülecek askere alma işlemi kapudan paşanın buyruldu çıkarmasını müteakip mübaşirler vasıtası ile gerçekleştirilmesi, askere alınırken zor kullanılmaması ve İstanbul, Ege, Akdeniz, Karadeniz sahil kenarlarında denizle tanışıklığı olan kimselerden bahriye askeri yazılması belirtilmiştir. Bedellerini ödeyenler ise askere alınmayacak, bu bedeller deftere geçirildikten sonra Bahriye Nazırı tarafından Bâb-ı Ali’ye bildirilecekti. Donanmanın sefere çıkmadığı zamanlarda da bu bedellerin yarısı alınacaktı. Donanma sefere çıktığı zaman, tüfekçi erlerinin istihdam edilmesi bunların mevcudunun artırılması gerektiği vakit, kara ordusunda olduğu gibi, ortalar tertip edilecekti. Kanunname donanma da görev almak isteyen gedikli personelinin dışındaki gönüllülere yer vermiş, ancak daha önce olduğu gibi bayrak açılarak tahrir olunmaması ifade edilmiştir.

Kara ordusunda olduğu gibi donanma askerine de talim şartı esas tutulmuş ve mühendishane öğrencilerinin eğitime de yer verilmiştir²⁴⁷.

6.3 GEMİ TEKNOLOJİSİNDEKİ DEĞİŞİM VE YABANCI UZMANLAR

Yelkenli gemilere sistematik geçişin tarihi olarak kabul edilen 1682 senesinden sonra, devam eden bir sürecin parçası olarak, 1789 yılından itibaren Osmanlı denizciliği üç ambarlı kalyon, iki ambarlı kalyon, kapak/ kapak-açar/ kapak kaldırır, fırkateyn, korvet, şalope, şehdiye, ateş gemisi, uskuna, kırlangıç, trabogo, şebek, gibi gemi türlerinin inşasına tanıklık etmiştir. Kadırğa tarzı kürekli gemiler birdenbire ortadan kalkmasalar da, eskisi

²⁴⁷ Gencer, a.g.e, ss.76-89

gibi donanmanın temel vurucu gücü olmaktan ziyade yelkenli gemilere yardımcı birimler olarak savaş dışı faaliyetlerde hizmet vermeye devam etmişlerdir²⁴⁸.

Osmanlı denizciliğinde değişen elbette ki yalnızca gemi türleri değildi. Nitekim 18. yüzyılın son çeyreği gemi teknolojisinde de değişimlere sahne olmuştu. Osmanlılar bu yeni gemi teknolojilerinin teorik ve pratik uygulamalarında öncelikli olarak Fransız uzmanlar olmak üzere bir takım yabancı uzmanların desteğini almaktan çekinmemişlerdi. III. Selim'in ıslahatçı Kapudan-ı Deryası Küçük Hüseyin Paşa'nın layihasından çıkardığımız kadarıyla denizcilikte henüz Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Kapudan-ı Deryalığı sırasında Osmanlı gemilerinin Fransız gemileri gibi yapılması için Fransız mühendislerden (Leroi ve Durest) faydalanılmıştı. Denizcilikte yabancı uzmanlardan faydalanılması III. Selim döneminde de devam etmiş, bir kısmı gemi yapıcılığının dönemin koşullarına uygun hale getirilmesini ve buna uygun olarak tersanenin düzenlenmesini, bir kısmı da yeni teknolojiyi idare edecek olan personelin yetiştirilmesini amaçlayan modernleşme çalışmalarında etkili olmuşlardır. Böylelikle bahriyenin zafiyetleri, çıkarılan nizamname ve kanunnamenin yanı sıra giderilmeye çalışılmıştır.

Donanmanın ihtiyaç duyduğu gemilerin inşası için 1793 yılından itibaren tersaneyi modernleştirmek amacıyla çaba sarf edilmeye başlanmıştır. Tersanede kullanımda olan iki darağacı ahşap olmaları ve sürekli tamire ihtiyaç duymaları sebebiyle yıkılmış, yerlerine kargir olarak bu defa üç darağacı yapılmıştır²⁴⁹. Bir adet maçuna (vinç) inşasına girilmiş, Kâğıthane ağzında şalopelerin barındırılmaları için müteaddit gözler (çeşm) inşa olunmuş ve tersanede ayrıca büyük bir havuz inşasına başlanmıştır²⁵⁰. Bu havuzun inşasını üstlenmek için proje sunan Fransız ve İsveçli mühendislerden İsveçli mühendislerin projesi uygun bulunmuş, büyük havuzun inşası için İsveç'ten başta havuz mühendisi Rhode olmak üzere tamamı on bir kişiden oluşan bir heyet 1795 yılında İstanbul'a gelmiştir.²⁵¹

Gemi inşasına yönelik çalışmalar ise 1793/94 yılında Osmanlı hizmetine giren Fransız gemi mühendisi Jacques Baltazar Le Brun ile iki arkadaşı Jean Baptiste Benoit ve

²⁴⁸ Tuncay Zorlu, a.g.m. s. 68

²⁴⁹ Kemal Beydilli - İlhan Şahin, **Mahmud Raif ve Nizam-ı Cedid'e dair Eseri**, TTK, Ankara, 2001, s. 57, Mahmud Raif kalyonları kalafatlama işleminde kullanılan darağacında daha önce ancak birer birer kalafatlama işleminin gerçekleştiğini ifade eder.

²⁵⁰ Beydilli - Şahin, a.g.e. a.y.

²⁵¹ İdris Bostan, "Tersane'de Büyük Havuz İnşası 1794-1800", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 227

Toussaint Petit yönetiminde Avrupa tarzında yeniden düzenlenmiştir²⁵². Osmanlı hizmetine girdiği süreden itibaren tersanenin modernleşmesinde de katkıda bulunan Le Brun'un İstanbul'da bulunduğu süre zarfında gerek Tersane-i Amire'de gerekse diğer Osmanlı tersanelerinde yapılan gemiler onun verdiği ölçü ve planlara göre inşa edilmiştir. Nitekim 1793-1799 yılları arasında inşa edilen dokuz kalyon, sekiz fırkateyn, altı korvetin yapımında mühendis Brun'un mührü bulunmaktadır²⁵³.

Brun kalyon inşasında eski kızak usulünü tadil ile kalyonların suya indirilişinde çökmeleri engellemek maksadıyla kalyonların sadece top lombarlarına kadar karada inşa edilmelerini, üst kısımlarınınsa suya indirildikten sonra tamamlanması yöntemini ortaya koymuştur. Nitekim 1795 yılında inşası tamamlanmış olan Aslan-ı Bahri adlı kalyonun denize indirilmesinde bu yöntem uygulanmış ve bundan sonra kırk yıl boyunca da bu usul geçerli olmuştur²⁵⁴.

Yapılan yeni gemilerin inşasında Fransız modelleri esas alınırken, hizmet görebilir durumda olan eski gemiler yine Fransız modeller uyarınca yenilenmiştir. Manevra kabiliyetini artırmak için gemilerdeki pupalar ile üst yapılar hem hafifletilmiş, hem de hatırı sayılır oranda alçaltılmıştır. Yine gemilerin manevra kabiliyetini ve hızlarını artırabilmek maksadıyla eski ve yeni gemilerin gövdeleri bakır levhalarla kaplanmıştır²⁵⁵. Gemilerde merkezi mutfak sistemine geçilerek daha önce erlerin geminin muhtelif alanlarında yemek yapmak için ateş yakmaları usulüne son verilmiş, gemiler de bu hususa göre düzenlenmiştir²⁵⁶.

Navigasyon ve seyir alanında da önemli gelişmeler görülmüş; ilk defa gemilerde seyir defteri ya da seyir jurnali (log book) adı verilen kayıtlar tutulmaya başlanmıştır. Bu

²⁵² Stanford Shaw, a.g.e. s. 209

²⁵³ Uzunçarşılı, a.g.e. ss. 528-537, İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 209, BOA C.BH No: 5849

²⁵⁴ Cevdet Paşa denize indirme işleminde asıl sakıncanın kereste bakımından daha yoğun olan geminin ön kısmının denize girmesiyle birlikte hız kazanıp, kıç tarafının birdenbire denize inerek vurması olduğunu belirtmiştir. Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 1527

²⁵⁵ Stanford Shaw, a.g.e. s. 211. Tuncay Zorlu, **Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III. and the Modernisation of the Ottoman Navy**, Tauris Economic Studies, Londra-New York, 2008, s. 32

²⁵⁶ Cevdet Paşa, a.g.e. s. 1528

defterler yanında seyir talimatlarını ve düzenlemelerini içeren kavaid-i bahriye adı verilen belgelerinde gemilerde taşınması zorunlu hale getirilmiştir²⁵⁷.

Sadece gemi teknolojisindeki değişimi başlatmakla kalmayan Le Brun Mühendishane-i Bahri Hümayun'da hendese derslerine girerek, gemi inşa dersleri vermiş; Osmanlı donanmasının ihtiyaç duyduğu eğitilmiş personelin sağlanmasında da katkılarda bulunmuştur. Dönemin diğer önemli mühendis, teknisyen ve mimarları ise şunlardır; gemi inşa mühendisi Jean Baptiste Benoit ve oğlu Honoré Benoit, Kıryas (kalafatçı), Petri (yelkenci), Adriya (mimar), Cosey (demirci), Ferregeau (sualtı mimarı), Dushan Dumas (yelkenci), Barobé (jeodezi mühendisi), Castellan (teknik ressam), Joseph Benoit (oymacı), Marko Vasalu ve dört oğlu Shorlo, Antuvan, Petro ve Nikola (makara yapımcıları), Poralé (kartografya, coğrafya ve seyir hocası), Penyola (gemi inşa mühendisi), Emenili Eneqli (mühendis), Rikali (kılavuz), Petro (bileğici), Romus (mühendis), Tortil (mimar), François Kauffeur (mimar, teknik ressam, mühendis), Antoine (mühendis), General Le Baron de Juachereau de St. Denys (tahkimat)²⁵⁸.

III. Selim döneminde İstanbul, Kal'a-i Sultaniye, Midilli, Sinop, Rodos, Ereğli, Limni, Bodrum, Genlik, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre, Sohum'da gemi inşası yapılmıştır. Bu gemilerin yapıldığı yerler, yapım tarihleri, uzunlukları ve mürettebat sayıları şu şekildedir²⁵⁹:

Tablo 1. III. Selim Döneminde Yapılan Gemiler

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Selimiye 62 zira	Kalyon, Üç anbarlı	Bakır	1200	62	1796	İstanbul	Brun
Tavus-ı Bahri 63 zira	Kalyon, kapudane-i hümayun	Bakır	900	82	1798	İstanbul	Brun
Heybet Endaz 59 zira	Kalyon, patrona-i hümayun	Bakır	850	76	1796	Bodrum	Nikoli Kalfa
Beşaretnüma 59 zira	Kalyon, patrona-i hümayun	Bakır	850	76	1797	Gemlik	Nevsim Kalfa
Badi-i Nusret 63 zira	Kalyon	Bakır	900	82	1797	İstanbul	Brun
Arslan-ı Bahri 59 zira	Kalyon	Bakır	850	76	1794	İstanbul	Brun
Şehbaz-ı Bahri 57 zira	Kalyon	Bakır	850	74	1793	İstanbul	Brun

²⁵⁷ Tuncay Zorlu, a.g.m. s. 70

²⁵⁸ Tuncay Zorlu, a.g.m. s. 71

²⁵⁹ Enver Ziya Karal, "Selim III. Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", **Tarih Vesikaları Dergisi**, C. 1, Sayı: 3, ss. 206-209. Ahmet Güleriyüz, **Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken- Mikyas-ı Sefain**, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2004, ss. 98-99.

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Sayyad-ı Bahri 59 zira	Kalyon	Bakır	850	74	1797	Çanakkale	Jozef Kalfa
Ejder-i Bahri 57 zira	Kalyon	Tahta	850	74	1793	Gemlik	Nevsim Kalfa
Ziver-i Bahri 53 zira	Kalyon	Bakır	700	68	1796	Midilli	Ahmet Hoca Kaptan
Pertev-i Nusret 53 zira	Kalyon	Bakır	700	68	1793	Sinop	Nikoli Kalfa
Asar-ı Nusret 55 zira	Kalyon	Bakır	800	74	1793	İstanbul	İsmail Ağa
Kaplan-ı Bahri 59 zira	Kalyon	Bakır	850	76	1799	Rodos	Klenberg
Seddülbahir 59 zira	Kalyon	Bakır	850	76	1799	İstanbul	Benois
Fatih-i Bahri 47 zira	Kalyon	Bakır	550	60	1791	Sinop	Nikoli Usta

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Bahr-i Zafer 55 zira	Kalyon	Bakır	750	72	1789	İstanbul	İsmail Kalfa
Feyz-i Huda 55 zira	Kalyon	Bakır	650	72		Sinop	Nikoli Kalfa
Hilal-i Zafer 51 zira	Kalyon	Bakır	650	66	1790	Bodrum	Papaço Kalfa
Mesken-i Gazi 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1796	İstanbul	Brun
Şahin-i Derya 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1797	Ereğli	Dimitri Kalfa
Bedr-i Zafer 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1799	Ereğli	Dimitri Kalfa
Civan-ı Bahri 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1799	Limni	Benois
Şevketnüma 51 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1796	Limni	Philip Kalfa

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Hüma-yı Zafer 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1793	İstanbul	Dimitri Kalfa
Şehber-i Zafer 53 zira	Fırkateyn	Bakır	450	50	1796	Rodos	Antuvan
Selabetnüma 33 zira	Korvet	Bakır	150	26	1795	İstanbul	Brun
Bülheves 41 zira	Fırkateyn	Bakır	275	40	1796	Kalas	Molla Mustafa
Şiar-ı Nusret 51 zira	Fırkateyn	Tahta	450	50	1793	Rodos	Antuvan Kalfa
Nesim-i Zafer 47 zira	Fırkateyn	Tahta	375	40	1793	Rodos	Antuvan Kalfa
Gazal-i Bahri 45 zira	Fırkateyn	Bakır	375	42	1793	Kemer	Kara Yorgi Kalfa
Hediyetül Müluk 39 zira	Fırkateyn	Bakır	200	46	1796	Kalas	Molla Mustafa

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Tiz Hareket 38 zira	Fırkateyn	Bakır	200	32	1797	Rodos	Antuvan Kalfa
Zaferküşa 37 zira	Korvet	Bakır	200	26	1796	İstanbul	Brun
Cengâver 37 zira	Korvet	Bakır	200	26	1797	İstanbul	Brun
Şuca-i Bahri 37 zira	Korvet	Bakır	200	26	1797	İstanbul	Brun
Saika-i bahri 37 zira	Korvet	Bakır	175	26	1798	İstanbul	Brun
Ateş feşan 37 zira	Korvet	Bakır	175	26	1798	İstanbul	Brun
Rehber-i Nusret 35 zira	Korvet	Bakır	200	26	1796	Rodos	Klenberg
Meserret-i Bahir 33 zira	Korvet	Bakır	150	22	1799	Rodos	Klenberg

Gemi İsimleri ve uzunlukları	Gemilerin Sınıfı	Kaplama	Mürettebat Mevcudu	Top Sayısı	Yapım Tarihi	Yapım Yeri	Yapan
Mürg-i Bahri 27 zira	Korvet	Bakır	120	22	1796		Çamlıcalı Kalfa
Ferahnüma 37 zira	Korvet	Bakır	150	24	1792	Silistre	Hamamizade Ahmed Paşa
Mesudiye 61 zira	Kalyon	Bakır	1180	118	1798	İstanbul	Benoit
Rüzgar-ı Bahri 37 zira	Korvet	Bakır	150	10	1796		Numa

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİZAM-I CEDİD DÖNEMİNDE GEMLİK TERSANESİ

1. TARİHTE GEMLİK VE GEMLİK TERSANESİ

1.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN ÖNCE GEMLİK

Marmara'nın mahfuz koylarından birinde kurulan Gemlik, denizcilik tarihi bakımından zengin bir geçmişe sahiptir. Gemlik'te bir tersanenin kurulması tahmini olarak milattan sonra sekizinci veya dokuzuncu asırlarda Doğu Roma İmparatorluğu dönemine rastlansa da, Gemlik, körfezinin gerek ticaret gerekse savaş gemileri için korunaklı bir liman oluşturması bakımından tarihin birçok döneminde denizcilikteki önemini muhafaza etmiştir²⁶⁰.

Bir Argonat olan Cius tarafından kurulan Gemlik, uzun asırlar boyunca Mısırlıların, Friglerin, Lidyalıların, Perslerin, İyonyalıların, İskender Makedonya'sının (kısa bir süre için), Bitinyalıların egemenliği altında kalmıştır. Daha sonra Roma İmparatorluğu tarafından alınmış ve buraya "Sahil Bursası" anlamına gelen "Prusia Ad Mare" denilmiştir. Nihayet Doğu Roma İmparatorluğu egemenliği altında da bulunan Gemlik'te Bizanslılar tarafından bir tersane yapılmış ve ahalisinin ekserisi gemi ustası ve gemi imalatıyla geçinen Gemlik, denizcilikte faal bir mevki tutmaya devam etmiştir²⁶¹.

Gemlik'te ilk Türk hâkimiyeti ise, kısa dönemli de olsa, Anadolu Selçukluları döneminde gerçekleşmiştir. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra İznik'teki Selçuklu yönetiminin başına geçerek, Marmara Denizi'nin güney sahil kıyılarına ve İstanbul Boğazı'na yönelik akınlar başlatan Ebu'l Kasım, Marmara'nın güney sahillerini ele geçirmiştir²⁶². Küçük bir donanma kurmayı tasarlayan ve bu maksatla Kios'u (Gemlik) zapt eden Ebu'l Kasım burada gemiler yaptırmaya başlamıştır (1086-1087)²⁶³. Anna Komnena'nın ifadesiyle Rumların egemenlik âsâsına göz diken Ebu'l Kasım, ya

²⁶⁰ Veli Orkun, **Gemlik Tarihi ve Coğrafyası**, Aysan Basımevi, Bursa, 1947, s. 109

²⁶¹ Veli Orkun, a.g.e. ss. 61-111

²⁶² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 2. b., Nakışlar Yayınları, İstanbul, 1984, s. 84

²⁶³ Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 24

İstanbul'u, ya da, o olmazsa, tüm kıyıları ve adaları ele geçirmek istiyordu ve bu sebeple Gemlik'te öncelikle korsan gemileri yapımına girişmişti. Ancak dönemin Bizans İmparatoru Aleksias Komnenos'un gözünden kaçmayan bu girişim, Gemlik'e bir donanma gönderilmesi ve buradaki gemilerin yaktırılmasından sonra sona ermişti²⁶⁴.

Anadolu Selçuklularının ilk donanma kurma girişimleri bu şekilde sonuçlanmış olsa da Anadolu Selçuklu yönetiminde ilk faaliyete geçen tersane şüphesiz burasıydı²⁶⁵. Mustafa Daş'a göre Türklerin, ele geçirdikleri Kios'a Gemilik (Gemlik) adını vermeleri oldukça dikkat çekicidir ve en azından burasının denizcilik ve gemi inşası bakımından taşıdığı önemin Türkler tarafından takdir edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir²⁶⁶. Veli Orkun da benzer bir şekilde Osmanlıların Kios'u fethettikleri zaman burayı gemi imalathaneleri ile dolu bir halde bulduklarını ve ekseriyetle, fethettikleri yerlerin Rumca isimlerini aynı şekilde koruyan Osmanlıların, bazense Rumca adı yerine, o bölgenin genel durumunu göz önünde tutarak, kendilerinin yeni isim koyduklarını belirtir. Nitekim Gemlik'e ait sicillerde ve fermanlarda bu bölgenin isminin Gemilük veya Gemilik olarak geçmesine dayanarak, aslı Gemilik olan bu kelimenin zamanla arasında bulunan "i" sesinin düşmesiyle Gemlik şeklini aldığına kesin gözüyle bakmaktadır²⁶⁷.

1.2 GEMLİK'TE OSMANLI DÖNEMİ

Osmanlı hâkimiyetine Bursa'nın fethedilmesinden altı yedi yıl sonra Orhan Gazi'nin hükümdarlığı esnasında giren Gemlik (1333)²⁶⁸, yine bu dönemde Karasi Beyliği'nin ilhakıyla (1345) tedricen oluşmaya başlayan Osmanlı deniz gücünün bir parçasını teşkil etmiştir. I. Murad döneminde devam eden Rumeli fütuhatını desteklemek amacıyla Lala Şahin Paşa tarafından, I. Murad'ın emriyle, harekete geçirilen Osmanlı tersanelerinin arasında Gemlik destgahı da bulunmaktadır²⁶⁹. Ancak zaman içinde Gemlik Tersanesi'nin etkinliğini kaybederek atıl bir hale gelmiş olması muhtemel görünmektedir. Gerçekten de gerek şu ana kadar tasnif edilen arşiv belgelerinde, gerekse Osmanlı deniz

²⁶⁴ Anna Komnena, **Alexiad**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 198

²⁶⁵ Mustafa Daş, "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI.- XIV. Yüzyıllar)", **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s.49

²⁶⁶ Mustafa Daş, a.g.m. ss. 49-50

²⁶⁷ Veli Orkun, a.g.e. s. 111

²⁶⁸ Kamil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, C. 2, Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2009, s. 106

²⁶⁹ Veli Orkun, a.g.e. s. 104

tarihini inceleyen titiz eserlerde burada Osmanlı donanması için sürekli bir şekilde gemi yapıldığına dair net bir işarete rastlanmamıştır²⁷⁰. Üstelik elimizde bulunan belgelerde geçen “Gemlik’te yeniden tersane olmasına” dair ibareler bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ise Gemlik’te 1787 yılında Bursa müderrislerinden Ahmed Bahaeddin Efendi tarafından dört, Bilecikli Hacı Himmetzâde tarafından yirmi ikişer zira uzunluğunda sekiz şalope inşa edilmiştir²⁷¹. Ancak Gemlik’te tersanenin yeniden faaliyete geçmesi, Avrupa usulünde bir kara ordusunun yanında donanmaya da oldukça önem veren III. Selim ve onun ıslahat yanlısı Kapudan-ı Deryası Küçük Hüseyin Paşa’nın çalışmalarıyla 1789-1807 yılları arasında gerçekleşmiştir. Gerçekten de bu dönemde hem Gemlik sahasında yeniden bir tersane teşkil edilerek, genişletilmiş, hem de Osmanlı donanması için gemilerin yapımına başlanmıştır.

2. III. SELİM’LE GELEN DEĞİŞİM

2.1 GEMLİK SAHASI’NIN YENİDEN TERSANE OLUŞU

III. Selim kurmayı düşündüğü yeni donanma için öncelikle devletin hali hazırda bulunan fakat muattal tersanelerini düzenlemeye karar vermiştir. Henüz 1787-1792 savaşları esnasında zarara uğrayan donanmanın artırılması için Sinop, Midilli, Gemlik, Kemer, Bodrum ve Rodos sahalarında yeniden gemi inşasına başlanması için irade buyurmuştur (1790)²⁷². Ancak Gemlik’te yapılması düşünülen 51 zira fırkateyn için toplanması gereken kereste hususunda ihtilafli bir durumun ortaya çıkması üzerine Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa hem bu ihtilafı çözmek hem de Gemlik sahasının sürekli gemi yapımına uygun bir mahal olup olmadığını görmek maksadıyla bölgeye gelmiştir²⁷³.

Kapudan-ı Derya Hüseyin Paşa bölgeye ulaştıktan sonra yazdığı kaimesinde, Gemlik Bina Emimi Mustafa Ağa ve kereste yollanmasına memur Seyyid Hüseyin Bey ile beraber gemi kurulması düşünülen mahalle varıp, burayı gördüklerini ve söz konusu

²⁷⁰ Yine de Osmanlı donanmasının yoğun bir şekilde gemiye ihtiyaç duyduğu, Lepanto savaşı sonrası, Girit Seferi gibi dönemlerde burada gemi inşa edilmiş olması mümkündür.

²⁷¹ Kamil Kepecioğlu, a.g.e. s. 107

²⁷² BOA. C.BH. No:7629. Ayrıca bkz. Ek 9

²⁷³ BOA. HH. No: 54839

sahanın birkaç kıt'a kalyonun def'aten kurulabilecek genişlikte ve önünün derin olduğundan bahsederek, Gemlik sahasının gemi yapımına münasip bir yer olduğunu belirtmiştir. Kereste tedarikini sağlayacak dağların yakınlığından da bahseden Hüseyin Paşa, İstanbul'a yakın mahallerde gemi bulundurulmasının zorunlu olduğu böyle bir zamanda buranın yeni baştan bir tersane olmasının onaylanmasını istemiştir. III. Selim de bu kaimeye karşılık yazdığı cevabında Gemlik sahasında yeniden tersane olması hususunu onaylamıştır (1791)²⁷⁴.

2.1.1 Mustafa Tahir Ağa'nın Tersane Eminliği Esnasındaki İnşa Faaliyetleri

Alınan karardan sonra, bu mahalde sürekli gemiler inşa olunacağı göz önünde tutularak, burada endezehane, gemi kurulan alan kurbunda kalyon inşasına memur nazırlar için birkaç odalı bir konak ve tahta, mühimmat koymak için iki bâb mahzen, demir aletlerin imali için sekiz ocaklı bir kıt'a demirhane, amele için bir adet kargir su çeşmesi, iki kıt'a karagolhanenin yapılmasına karar verilmiştir. Bu masrafları karşılamak üzere Gemlik Tersane Emmini Mustafa Ağa yetkili tayin olunmuştur. Ancak yapımına başlanan dört yüz kırk bir zira endezehanenin, mimar ve işçilerin her zira'ına ikişer gurus istemesi üzerine, beş keseyi aşan masraflarını karşılayamayan Mustafa Ağa söz konusu binanın yarım kaldığını belirterek, bu meblağı talep etmek zorunda kalmıştır²⁷⁵.

Gemlik'te kalyon inşasına da memur olan Mustafa Tahir Ağa'nın rızaya muhalif hareketlerinden ötürü²⁷⁶ Gemlik Tersane Eminliği'nden alınmasından sonra yerine Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılarından Anavarinli Ahmed Ağa göreve getirilmiş, kalyon ve tersanenin inşası sorumluluğu da ona verilmiştir (Ocak 1792)²⁷⁷.

2.1.2 Anavarinli Ahmed Ağa'nın Tersane Eminliği ve İnşa Faaliyetleri

Anavarinli Ahmed Ağa'nın göreve gelmesiyle birlikte tersane inşasına devam edilmiş, Gemlik sahasında gemi ve tersane binalarının inşası ile uğraşan amele ve demirciler için otuz odalı bir han yapılması düşünülmüştür. Zira demirci ve amelelerin

²⁷⁴ "Hakk Teâlâ kolaylık eyleye eğer şuna alaka verip tersane gibi daima gemi yapılmak nizamı verilir ise pek güzel olur..." BOA. a.y.

²⁷⁵ BOA. C.BH. No:10447

²⁷⁶ BOA. C.ADL. No: 730

²⁷⁷ BOA. C.BH. No: 2194

kalacak yerlerinin olmaması, onları Gemlik civarı kasabalarda beytütet etmek zorunda bırakmış, bu da söz konusu kimselerin hem Gemlik sahasına toplanmasında zorluk çıkarmış, hem de istenilen saatte işlerin başlamasının önüne geçmiştir. Yapılması düşünülen otuz odalı hanın iki yüz üç yüz ameleli barındıracak şekilde olması istenmiştir. Söz konusu hanın yapımı için mimar olarak ise Mimar Halifesi Karıncalı Mimar Kosic Kalfa tayin olunmuştur.

Sabık emin Mustafa Ağa zamanında da yapılması düşünülüp ancak henüz yapılmamış olan sekiz ocaklı demirhanenin, demircilerin de demir imali için başka kasabalara gidip gelmelerinin ortaya çıkardığı aksaklık belirtilerek, yapılması hususu hatırlatılmıştır. Üstelik mevcut olan iki ocaklı demirhanenin de kalyon yapılan alana yakın olması, kalyonları yanma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığından, zikredilen demirhanenin kömür koymak için boş bırakılması, bunun yerine daha önce yapılmış olan endezhanenin yakınında bir alana demirhanenin yapılması istenmiştir. Ancak bölgede yapılan keşif üzerine, demirhanenin yapılması düşünülen alanda yer olmadığı durumu belirtilmiş, bunun üzerine üç nefer reyanın, burada bulunan ve mutasarrıf oldukları altı bin yüz seksen dört zira zeytin bahçesinin üç yüz guruşa satın alınıp, ağaçlarının kesilmesi ve sekiz ocaklı demirhanenin de buraya yapılmasına karar verilmiştir. Yapılması düşünülen tüm bu binaların masrafının on bir bin iki yüz on guruşa ulaştığı Ahmed Ağa tarafından hazırlanıp, III. Selim'e sunulan keşif defterinde belirtilmiştir.

III. Selim, Tersane-i Amire Emine Osman Ağa ve Hassa Mimarbaşısı Mehmed Arif Efendi tarafından, yapılması düşünülen binaların resimlerinin de bulunduğu keşif defteri incelendikten sonra, uzunluğu doksan arşın, genişliğinin ise on sekiz zira olarak hesaplanan hanın, boyuna göre genişliğinin eksik olduğu belirtilerek, söz konusu hanın boyunun altmış, eninin elli zira olması gerektiği ifade edilmiştir. Yine han içine yapılacak odaların, daire biçiminde yapılması, otuz odanın her birinin dehlizleriyle beraber dokuz zira olması ve altlarında mahzenler yapılarak bina olunması, ayrıca bu şekilde yapıldığında odaları küçük olacağı için ihtiyaç duyulduğu halde ikişer veya üçer odası bir koğuş şeklinde birleştirilmesi istenmiştir. Hanın bu şekilde inşası neticesinde masrafların sekiz yüz on guruş azalacağı belirtilmiştir²⁷⁸.

Şu halde inşası planlanan hanın ve demirhanenin özellikleri şu şekildedir:

²⁷⁸ BOA. C.BH. No: 4145

Müstahdem amelenin iskânları için büyük câba dikme sütunlu ve kezalik başlıklı on beş arşın kibritten tabanlı, Rumeli omurgasından kirişli, koğuş tahtasından döşemeli, dört tarafı taş duvarlı ve zikredilen döşemenin üstüne odaların konulması için arkadan çifte dikme sütunlu kezalik başlıklı, on beş arşın kibritten tabanlı, saray mânesinden destekli, omurga kuşaklamalı, Rumeli omurgasından kirişli, yontulmuş tahtasından basma tavanlı, arkadan çifte mikraslı, Rumeli omurgasından kuşaklı, karasığır mertekli meşe tahtasından puşideli, kiremit, horasan kireç mahyalı çatı ve zikredilen çatı altında, otuz adet oda ve odaların içinde iki adet çıkırcıkari parmaklıklılı, doğamacıkari cam çerçevesi pencere ve birer adet taş ocaklı, otuz adet doğramacıkari dolaplı, kezalik kapılı ve dolma duvarlı, içi ve dışı iki kat sıvalı iki adet taşra kapılı ve altı, altı adet ambarlı bir han yapılması.

Terbî'i 1.620 zira, Her zira için 660 akçe

1.069.200 akçe, Guruş hesabı ile 8.910 guruş

Zikredilen hanın dört tarafı taş duvarlı, on beş büyük arşından bir akma tabanlı, kezalik mikraslı, kezalik kirişli, arkasından saray göğüslemeli, Rumeli omurgasından kuşaklamalı, kezalik mertekli, sekiz adet bacalı, kezalik pencereli, iki adet kapılı ve kiremit çatılı, sekiz ocağa mütehammil demirhane yapılması.

Tûlen 35 zira, Arzan 17 zira, Kadden 6 zira

Terbî'i 595 zira, Her zira için 240 akçe

142.800 akçe, Guruş hesabı ile 1.190 guruş

Cem'an 10.100 guruş, 6.184 zira zeytin bahçesinin 300 guruş alım parasının da eklenmesiyle 10.400 guruş²⁷⁹.

2.1.3 Canik Muhassılı Osman Ağa'nın Bina Eminliği'ne Atanması

Anavarinli Ahmed Ağa'nın âdem-i idare ve ihtiyarlığından kaynaklanan tembelliği ileri sürülerek görevden alınmasından sonra ise yerine, kereste mübaşiri İnegöllü Numan Bey getirilmiştir (Aralık 1793)²⁸⁰. Daha sonra Numan Bey'e Gemlik Tersane Eminliği ve kapıcıbaşılık rütbesi de verilmiştir (16 Ağustos 1794)²⁸¹. Numan Bey göreve başladıktan

²⁷⁹ BOA. C.BH. No: 10446. Ayrıca bkz. Ek 10

²⁸⁰ BOA. C.BH. No: 1149

²⁸¹ BOA. HH. No: 4485

sonra, kendisinden tersanenin mevcut durumu ve yapılmakta olan kalyon hakkında bilgi istenmiş, bunun üzerine yapılmış ve yapılmakta olan binaların vaziyetini anlatan bir resim III. Selim'e takdim edilmiştir.

İnceleme yapıldıktan sonra, tersane olan sahanın etrafının açık olması tehlike yaratacağına binaen, Numan Bey'den tersanenin üç tarafını, üç büyük kapıya sahip bir duvarla çevirmesi istenmiştir. Mühimmat saklayacak bir mahzen olmadığı ve giden malzemenin konak altında ve meydanda kalarak telef olacağı meşhud olduğundan, malzeme koymak için iki kıt'a kargir mahzen yapılması belirtilmiş, halen kalyonların yakınında bulunan demir ocaklarının, buradan kaldırılarak münasip bir yere inşa edilmesi gerekliliği hatırlatılmıştır. Ayrıca Numan Bey'in isteği üzerine yapılmış ve yapılmakta olan binaları keşif için İstanbul'dan bir mimar halifesinin gönderilerek gerekli tahkikatın yapılacağı beyan edilmiştir²⁸².

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Numan Bey'in Gemlik sahasında tersane binalarını tamamlamaya başlamasından sonra, Gemlik Tersane Bina Eminliği'ne Canik Muhassılı El-Hac Osman Ağa'nın atanması, bir nevi yetki karmaşasına sebep olmuştur. Zira daha önce gerek Mustafa Ağa ve gerekse Anavarinli Ahmed ağa hem kalyon yapımından, hem de tersane binalarının inşasından mesul olmuşlardır. Dolayısıyla Numan Bey göreve geldikten sonra bir taraftan kalyon inşasını tamamlamaya çalışırken, diğer bir yandan da Anavarinli Ahmed Ağa zamanından yarım kalan tersane binalarının inşasına girişmiştir. Ancak bu sırada Numan Bey yapılmakta olan ve yarısına gelinmiş hanın masraflarını Anavarinli Ahmed Ağa ile görüşerek, masraf defterinden dört bin sekiz yüz guruşa ulaştığını öğrenmiş, geri kalan kısmın ise müstahdem mimarlara keşfettirdikten sonra, on beş keseğe ihtiyaç duyduğunu belirterek, binaları keşfetmek üzere Der-Âliyye'deki mimar hulefasından birinin tayin edilmesini istemiştir²⁸³.

İstanbul'dan keşfi yapacak mimar olarak İbrahim Halife ve Gemlik Tersane Eminliği'ne atanan Osman Ağa'nın birlikte Gemlik'e gönderilmesi üzerine²⁸⁴, tamamlanması istenilen binaların kimin tarafından tamamlanacağı hususunda bir karışıklık

²⁸² BOA. C.BH. No: 1149

²⁸³ BOA. C.BH. No: 10446

²⁸⁴ BOA. C.BH. No: 11130

ortaya çıkmıştır. Nihayet Ahmed Ağa'nın başladığı marangozhanenin tamamlanması işi Numan Bey'e, demirhane ve diğer binaların inşası işi ise Osman Ağa'ya verilmiştir²⁸⁵.

Gerekli keşifler mimar hulefasından İbrahim Halife ve Numan Bey tarafından yapıldıktan sonra, hazırlanan defter, Gemlik Kazası Halifesi Es-Seyyid Abdullah Efendi tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Hazırlanan keşif defterine göre, yapılmış olan yirmi sekiz odalı hanın uzunluk, genişlik, yükseklik ve özellikleri şöyledir:

Tablo 2. Anavarinli Ahmed Ağa tarafından yapılan hanın nitelikleri

Hân-ı mezkûrun sekiz arşın çapa misillü ve dikme sütünlü kezâlik başlıklı on arşın-ı kebîrî misillü hatallı minâ misillü boş tavanlı taş duvar tecdîdi Tûlen 107 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira	Duvar-ı mezkûrun fevkine on beş arşın-ı kebîrî misillü tabanlı on arşın-ı kebîrî misillü kirişleme tecdîdi Tûlen 84 zira Arzan 7 zirâ 6 parmak
Hân-ı mezkûrun derûnu tarafında hatalları kezâlik ve boş tavanları kezâlik kerpiç duvar tecdîdi Tûlen 90 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira Arzan 20 parmak	Mahall-i mezkûrda odalara mürûr-ubûr için dolab ve çifte-mend misillü dikme sütünlü kezâlik başlıklı on beş arşın-ı kebîrî misillü tabanlı kezâlik kirişleme tecdîdi Tûlen 80 zira Arzan 3 zira
Yine mahall-i mezbûr ittisâlinde kezâlik sütünlü taş duvar tecdîdi Tûlen 40 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira	Yine hân-ı mezkûrun yesârı tarafında sütünları noksân yalnız taş duvar tecdîdi Tûlen 60 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira
Mahall-i mezkûr ittisâlinde sütünlü taş ve kerpiç ile mahlût duvar tecdîdi Tûlen 23 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira	Zikr olunan duvar üzerinde tabanlı kezâlik kirişleme tecdîdi Tûlen 23 zira Arzan 7 zirâ 6 parmak
Hân-ı mezkûrun derûnunda inşâ olunan anbârlar derûnuna kezâlik kerpiç bölme duvar tecdîdi Tûlen 5,2 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 5,5 zira	

Devren 179 zira, arzan 10 zira ve 6 parmak, kadden gayr ez-temel 8,5 zira

Be-hesâb-ı terbî'i: 1.834,5 zira ve 8 parmak, fî 900

1.651.350 (akçe) Guruş hesabı ile: 13.761 guruş

Ayrıca adı geçen hanın içine sekiz terekli, üzeri ahşap çatılı ve kiremit kaplamalı yeni olarak şadırvan yapılması

Kadden ma'a temel 5,5 zira, devren 16 zira

²⁸⁵ BOA. C.BH. No: 10446

Be-hesâb-ı terbî'i: 88 zira, fî 600

52.800 (akçe) Guruş hesabı ile: 440 guruş

Cem'an 14.200 guruş²⁸⁶.

Ancak bu meblağın yalnız 2.500 guruşu verilmiştir (26 Temmuz 1793)²⁸⁷.

Yine Mustafa Ağa'nın, tersane sahasında bina eminlerinin kalacak yerleri olmadığı için inşasına başladığı ve Anavarinli Ahmed Ağa tarafından, yapımı tamamlanan muhtelif uzunluklarda odalardan oluşan bir köşk dışında, iki adet mühimmat mağazası, iki adet ambar, bir adet ahır da inşa edilmiştir. Altı bin otuz beş guruşa ulaşan tüm bu masrafları Anavarinli Ahmed Ağa karşılamıştır. Masrafların dağılımı şöyledir²⁸⁸:

Tablo 3. Anvarinli Ahmed Ağa tarafından yapılan masrafların dağılımı

	Guruş
Üç ayda dülgerlere verilen ücretleri	1.810
Duvarlara kuşaklık kereste-i meşe 150 yük, fî 40 para	150
Mertek örtüsü için 220 yük, fî 40 para	220
Taban ve döşemelik ve sâir cins-i kereste-i meşe 400 yük, fî 50 para	500
Doldurma için kereste-i meşe 280 yük, fî 40 para	280
	2.960
Padavra tahtaları 11.000 aded, fî 20	220
Tavan tahtaları 8.000 kıt'a fî 50 para	400
Döşeme tahtaları 2.000 kıt'a, fî 25	500
Yüklükler için ve pencere ve kapılar için tahta 300 kıt'a, fî 13 para	100
Doğramacılara ücret	150
	4.330
Yeni kalıp ve tavan ve sâir çiviler bahâsı	350
Kullâb ve sâir takımlar odalar için ve kilid ma'a miftâh ve mağaza kapılarına	190
Pencerelere ve dîvânhâneye cam 400 aded fî 7 para	70
Camcıya ücret	15
Bursa tarafından iştirâ eylediğimiz kiremit-bahâ ve nakliye	360
	5.315
İştirâ eylediğimiz kirec bahâsı	150
Kerpiç bahâsı 40.000 aded	120
Taş ve kerpiç getiren rençber on üç mâhda 700 neferen fî 20 para	350
Köşk için iştirâ eylediğimiz boya bahâsı	50
Mermer sıva ve nakış ücreti	50
	6.035

Kebîr oda	Oda	Köşk	Âhûr	Mühimmât mağazaları	Ambar
3 aded,	4 aded	1 aded	1 aded	2 aded,	2 aded
8 zira	5 zira	6 zira	13 zira	10 zira	5 zira

²⁸⁶ BOA. C.BH. No: 10465

²⁸⁷ BOA. C.BH. No: 10446

²⁸⁸ BOA. C.BH. No:12432

Gemlik sahasında El-Hac Osman Ağa'ya yeni olarak inşası irade buyrulan gözler, mahzen, demirhane ve diğer binalar için İbrahim Halife ve Nevsim Kalfa tarafından keşif yapıldıktan sonra, binaların resmi çizilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından incelenen resimde birkaç değişiklik yapılarak yeni resim Gemlik'e ulaştırılmıştır. Yapılacak binaların, elli bin yedi yüz yetmiş kuruşa baliğ olacağı tahmini olarak hesaplanmış, El-Hac Osman Ağa'ya 11 Şubat 1794'te on bin guruş, 14 Nisan 1794'te beş bin guruş verilmiştir²⁸⁹. Ancak aynı yıl içinde görevden alınarak yerine Dergâh-ı Muallâm Gediklilerinden Mehmed Emin Ağa getirilmiştir²⁹⁰.

2.1.4 Mehmed Emin Ağa'nın Gemlik Tersanesi'nde İnşa Faaliyetleri

1796 yılında El-Hac Mehmed Emin Ağa'nın tersane binalarının inşası için talep ettiği miktarın, daha önce yapılan keşif sonucunda hesap edilen elli bin yedi yüz yetmiş guruşu aşması üzerine, o sırada kalyon inşasına memur Numan Bey'den, yapılmış ve yapılmakta olan binaların tahkikatının yapılması istenmiştir. Numan Bey'in yaptığı tahkikatı neticesinde:

Tersane sahasının dört tarafı kargir duvarlarla çevrilmiş olup, bahren iki, beren iki adet olmak üzere karagolhaneler, İstanbul, Bursa ve Gemlik kapıları olmak üzere, üç adet kapı, yine üç adet etrafı kargir, çatısı ahşaptan mahzen, dokuz ocaklı etrafı kargir, üstü ahşaptan bir adet demirhane, ayrıca etrafı kargir üstü ahşaptan bir adet kömür hane yapılmıştır.

Ayrıca Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın buyrulduzu ile ve keşiften hariç olarak bir adet endezebane, demirhane ve mahzenlerin arasında bir adet büyük sayeban ve bir adet katran ocağı inşa edilmiştir. Bunlar dışında derya tarafında olan karagolhane üzerine kargir bir fener inşa olunacak olmasına rağmen henüz başlanmamıştır. İki adet çeşmenin ayaklarının her tarafına yontma taş olarak henüz başlanmış, temelleri tamamlanmış, ayakları dahi birer miktar inşa olunmuştur. Suyollarına da mübaşeret olunup, künkleri döşenmiş, çeşmesinin yapımına henüz başlanmamıştır²⁹¹.

²⁸⁹ BOA. C.BH. No: 1719

²⁹⁰ Kamil Kepecioğlu, a.g.e. s. 23

²⁹¹ BOA. C.BH. No: 1531

Yapılan binaların nitelikleri ise şöyledir²⁹²:

Tablo 4. Gemlik Tersanesi ve mevcut binalar ve masrafları

Müceddeden inşası ferman olan Gemlik Tersanesi'nin muhafazası için üç tarafına hafri olunan turâb-ı hafriyyesi ile nakliyyesi Tûlen 122 zira Arzan 3 zira Umkan 1,5 zira Terbî'i 549 zira fî 20 10.980 Akçe	Zikrolunan duvarda Gemlik kapısı bitişiğinde leb-i deryadan Bursa yoluna Bahuşa'ya varınca inşa olunan on iki arşın-ı kebiri misillü üç sıra hatallu ve pîş-tavanlı kargir temel duvarı tecdîdi Tûlen 121 zira Arzan 1,5 zira fî 300 Umkan 1,5 zira, 6 parmak Terbî'i 316 zira 3 parmak 94.837 akçe
Zikrolunan kargir temel üzerine inşa olunan evsâf-ı mezkûreli kargir duvar tecdîdi Tûlen 121 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5 zira Terbî'i 907,5 zira, fî 360 326.700 akçe	Duvar-ı mezkûr üstüne üç sıra tel çekmeli çifte köprülü ve üzeri kiremit kalemlî ortası horasan mâhiyyeli her iki tarafı kirpili kalem ile tecdîdi Tûlânî 121 zira, fî 240 29.040 akçe
Üstte bahsedilen yol köşesinden Bursa kapısı olarak bilinen mahalle kadar kezalik temel-i hafriyye ma'a nakliyyesi Tûlen 90 zira Arzan 3 zira Umkan 1 zira, tansîfen Terbî'i 270 zira, fî 20 5.400 akçe	Zikrolunan temel mahalline evsâf-ı mezkûreli kargir temel duvarı tecdîdi Tûlen 90 zirâ Arzan 1,5, 6 parmak Kadden 1 zira, tansîfen Terbî'i 157,5 zira, fî 300 47.250 akçe
Temel-i mezkûr üstüne kezalik kargir duvar tecdîdi Tûlen 90 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5 zira Terbî'i 675 zira, fî 360 / 390 Akçe 243.000 <u>020.250</u> 263.250	Üstte mezkûr kiremit kalem ve pûşîde kirpi tecdîdi Tûlânî 90 zira, fî 240 / 300 Akçe 21.600 <u>05.400</u> 26.000 [27.000]
Zikrolunan kapının bitiminden İstanbul kapısına kadar kezalik temel-i hafriyyesi ma'a nakliyyesi Tûlen 208,5 zira Arzan 3 zira Umkan 2 zira Terbî'i 1.251 zira, fî 20 25.020 akçe	Zikrolunan mahalle evsâf-ı mezkûreli kargir temel duvarı tecdîdi Tûlen 208,5 zira Arzan 1,5 zira, 6 parmak Kadden 2 zira Terbî'i 729 zira, 18 parmak, fî 300/ 330 Akçe 218.925 <u>021.892</u> 240.817
Temel-i mezkûr üzerine evsâf-ı mezkûreli kargir duvar tecdîdi Tûlen 208,5 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5 zira Terbî'i 1.563 zira 18 parmak, fî 360/390 Akçe 562.950	Duvar-ı mezkûr üstüne kezalik kiremit kalem ve kirpi tecdîdi Tûlânî 208,5 zira, fî 240/ 300 Akçe 50.040 <u>12.510</u> 62.550

²⁹² BOA. C.BH. No: 7542

046.912 609.862	
Bâlâda mastûr İstanbul bâb-ı kebîrinden verâda ve köşede karagolhaneye varınca kezalik temel turâb-ı hafriyyesi ma'a nakliyyesi Tûlen 41,5 zira Arzan 3 zira Umkan 3 zira Terbî'i 373,5 zira, fî 20 7.470 akçe	Zikrolunan temel mahalline evsâf-ı mezkûreli kargir temel duvarı tecdîdi Tûlen 41,5 zira Arzan 1,5 zira 6 parmak Kadden 3 zira Terbî'i 217 zira 21 parmak, fî 300/330 Akçe 65.360 <u>06.536</u> 71.896
Temel-i mezkûr üzerine kezalik kargir duvar tecdîdi Tûlen 41,5 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5 zira Terbî'i 311 zira, 6 parmak, fî 360/390 Akçe 112.050 <u>009.337</u> 121.387	Duvar-ı mezkûr bâlâsına kezalik kiremit kalemli ve kirpi tecdîdi Tûlânî 41,5 zira, fî 240/ 300 Akçe 9.960 <u>2.490</u> 11.450
Zikr olunan karakolhâne köşesinden leb-i deryâ derûnunda karakolhâneye varınca kezâlik turâb-ı hafriyyesi ma'a nakliyyesi Tûlen 150 zira Arzan 3 zira Umkan 2 zira Terbî'i 900 zira, fî 20 18.000 akçe	Temel-i mezkûr derûnuna evsâf-ı mezkûreli kârgîr temel duvarı tecdîdi Tûlen 150 zira Arzan 1,5 zira, 6 parmak Kadden 2 zira Terbî'i 525 zira, fî 300/330 Akçe 157.500 <u>015.750</u> 173.250
Temel-i mezkûr bâlâsına evsâf-ı mezkûreli kârgîr duvar tecdîdi Tûlen 150 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5 zira Terbî'i 1.125 zira, fî 360/390 Akçe 405.000 <u>033.750</u> 438.750	Duvar-ı mezkûr bâlâsına kezâlik kiremid kalem pûşide ve kirpi tecdîdi Tûlânî 150 zira, fî 240/300 Akçe 36.000 <u>09.000</u> 45.000
Verâda karakolhânenin temel turâb-ı hafriyyesi ma'a nakliyyesi Devren 10 zira Arzan 3 zira Kadden 2 zira Terbî'i 60 zira, fî 20 1.200 akçe	Zikr olunan temel üzerine kezâlik temel duvarı tecdîdi Devren 10 zira Kadden 2 zira Arzan 1,5 zira 6 parmak Terbî'i 35 zira, fî 300/330 Akçe 10.500 <u>01.050</u> 11.550
Zikr olunan temel bâlâsına evsâf-ı mezkûreli kârgîr duvar tecdîdi Tûlen 14,5 zira Kadden 8 zira Arzan 1,5 zira Terbî'i 174 zira, fî 360/390	Karakolhâne-i mezkûrun bâlâsına evsâf-ı mezkûreli kiremid kalemli sakf tecdîdi Kutran 5 zira Terbî'i 30 zira, 18 parmak, fî 240/300 Akçe 7.380

Akçe 52.640 <u>05.220</u> [57.860]	<u>1.845</u> 9.225
Karakolhâne-i mezkûrun bîrûnu hâricinde bârândan nüzûl eden mâ-i matarın muhâfazası için dere derûnuna turâb imlâsı Tûlen 20 zira Arzan 5 zira Umkan 3 zira Terbî'i 300 zira, fî 20 6.000 akçe	Karakolhâne-i mezkûrun derûnuna dalya misillü tahtadan yalnız döşeme ma'a neccârkârî pencere 4 aded, fî 180 720 akçe, ma'a kapı 1 aded 360 akçe Tûlen 6 zira Arzan 4 zira Terbî'i 24 zira, fî 180 4.320 akçe
Karakolhâneye mürûr için Rumeli misillü şeritli on bir kademeli tahtı ve fevki sahan tahtalı nerdübân tecdîdi ma'a harc-ı üstâdiyye 1 aded 1.200 akçe	Zikr olunan karakolhâne tahtında barut-ı siyâh vaz' olunacak cebehâneye çifte-mend misillü çarçûbelü üçer sıra kuşaklı koğuş tahtasından kanatlı bâlâsı frengî taş kemerli cebehâne kapısı tecdîdi Kadden 3 zira Arzan 1,5 zira 2.400 akçe
Tersâneyi muhâfaza için yine Gemlik tarafında Tokat ta'bîr olunur karakolhânenin tahtına leb-i deryâ derûnuna ilkâ olunan kebîr çapa misillü tokma kazıklı ve şatrancî bağlamalı derûnunda Tomruk ta'bîr olunan seng-i siyâhdan rıhtım tecdîdi Devren 7 zira Umkan 3 zira Kutran 6 zira Terbî'i 133 zira, fî 480 63.840 akçe	Zikr olunan karakolhânenin etrâf-ı erba'asında bâlâda mastûr evsâflı kârgîr duvar tecdîdi Tûlen 18 zira Kadden 6 zira Arzan 1 zira, 6 parmak Terbî'i Zira 135 <u>007,5</u> Pencere ve kapı mahalli minhâ <u>127,5</u> fî 360 45.900 akçe
Zikr olunan karakolhâne üzerine kebîr çapadan bir akçe tabanlı çiftmend misillü babalı kezâlik göğüslemeli saray-minesi misillü mertekli çifte kanatlık misillü kaplamalı ve horasan bağı üzeri kiremid kalemli müceddeden karakolhâne sakfı tecdîdi Kutran 6 zira Terbî'i 44 zira, 8 parmak, fî 240 11.640 akçe	Zikr olunan karakolhâne derûnunda saray-minesi misillü kirişli koğuş tahtası misillü döşeme tecdîdi Tûlen 3,5 zira Arzan 3,5 zira Terbî'i 12 zira, 6 parmak, fî 120 1.470 akçe
Zikr olunan karakolhânenin saray-minesi misillü çarçûbeli tarafeyni neccâr kârî pervâzlı kezâlik neccârkârî tahta kanatlı demir pencereler tecdîdi 4 aded, fî 1.440 5.760 akçe Beheri Tûlen 1 zira Kadden 1 zira	Karakolhâne-i mezkûrun bâlâsında evsâf-ı mezkûreli kirpi ve kalem tecdîdi Tûlânî 18 zira, fî 240/ 300 Akçe 4.320 <u>1.080</u> 5.400
İşbu zikr olunan karakolhânenin evsâfı misillü leb-i deryâda diğer karakolhâne tecdîdi 132.000 akçe	İşbu mezkûr karakolhâne bâlâsına hâric ez-keşf bâ-buyuruldu-i kapudan-ı deryâ inşâ olunacak fener tahtına kârgîr duvar tecdîdi Devren 18 zira Kadden 3 zira Arzan 3 zira Terbî'i 162 zira, fî 300 48.600 akçe
Yine bu mahallin bâlâsına çiftmend misillü sütünlü tahtı ve fevki bel tahtalı ve üzeri kiremid kalem ile sakflı ve doğramacı kârî çarçûbeli vasat tahta camlı	Bâlâda mezkûr Burusa ve İstanbul kapıları derûnlarında yüzü yunma som misillü derûnu kârgîr rıhtım kârgîr payeler tecdîdi

<p>fener tecdîdi. Devren 9 zira Kadden 4,5 zira 18.000 akçe</p>	<p>4 aded Beheri Tûlen 2,5 zira Ve arzan 1 zira, 20 parmak Ve kadden ma'a temel 6 zira Terbî'i 110 zira, fî 480 52.800 akçe</p>
<p>Bâb-ı mezkûrların battâl çapa misillü çarçûbelü kezâlik kanatların kebîr çapa misillü çarçûbeli kebirkalas koğuş misillü tahta kanatlı dört sıra kuşaklı ve işkenbe bağlamalı derhem başlı mismârî ve dökmeli ve Semerkandlı ve kebîr ökce demirli ve somunlu bâlâsı kezâlik kebîr dökmeden yuvalı kezâlik ökce demirli Semerkandlı kebîr kilidli mükemmel kapılar tecdîdi 2 aded, fî 18.000. 36.000 akçe Beheri Tûlen 5 zira Kadden 4,5 zira</p>	<p>Mezkûr Burusa bâb-ı kebîri üzerinde dâhil ez-keşf ahşabî karakolhânenin çapa sütûnlu ve pâyendeli ve tabanlar çiftmend misillü mikrâslı kara sagîr misillü mertekli çam tahtası kaplı kiremid sakflı mâhiyyesi horasanlı tahtı Bağdadî işleme tavanlı dolma duvarlı tarafeyni üç kat' beyaz sıvalı altı aded demir pencere çarçûbeli neccâr kârı kanatlı kezâlik neccâr kârı avadânlık içme .. ma'a pervâzlı çiftmend misillü kirişli ve ...koğuşlu misillü döşemeli neccâr kârı dolablı ve Medîneli ve minder tahtalı elvân boyalı ve kapılı ve kilidli mükemmel karakolhâne tecdîdi Tûlen 5 zira Arzan 5 zira Terbî'i 25 zira, fî 1.200 30.000 akçe</p>
<p>Karakolhâne-i mezkûrun bîrûnunda dehlîz ve nerdübân başında içme (açma) babalı çıkırcı kârı kebîr fevki ve tahtı kürsülü ve iki mahallinden kabartmalı avadânlıklı çıkırcı kârı trabzanlı kalyon-ı hümâyûna nâzır dehlîz tecdîdi Tulen 8 zira Arzan 1,5 zira Terbî'i 12 zira, fî 600 7.200 akçe</p>	<p>Ve bu mahalle vürûd olunacak kebîr çapadan serenli ve on üç kademeli tahtı ciheti nerdübân tecdîdi 1 aded Arzan 2 zira 1.800 akçe</p>
<p>Ve cevânib-i erba'ası Bağdadî ... tecdîdi Tûlen 24 zira Arzan 1 zira, fî 200 4.800 akçe</p>	<p>Duvar-ı mezkûrun dağ tarafından demirhâne zahrında çapa misillü çarçûbeli üç sıra kuşaklı sürmeli ve dökmeli ve köprülemeli kol demirli rahat kilidli bâlâsından ma'a köprülemeli uğrudan kapı tecdîdi Kadden 2 zira, 18 parmak Arzan 1 zira, 6 parmak 6.000 akçe</p>
<p>Duvar-ı mezkûrun bîrûnunda Burusa kapısından İstanbul kapısı verâ karakolhânesi önünden leb-i deryâya varınca matarın nüzûlünden muhâfaza için hafr olunan hendek hafriyyesi Tûlen 400 zira Arzan 1,5 zira Umkan ve tansîfen 2 zira Terbî'i 800 zira, fî 12 9.600 akçe</p>	<p>Tersâne-i mezkûrun derûnunda demirhâne ta'bîr olunan mahallin etrâf-ı selâsesinde köşeleri arşın pâreden som dört sıra on iki arşın-ı kebîrinden hatallu ve pîş-tavanlı derûn-ı bîrûnu derzli müceddeden inşâ olunan kârgîr duvar tecdîdi Tûlen 70 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 7 zira Terbî'i 490 zira 176.400 akçe</p>
<p>Duvar-ı mezkûr bâlâsında (silik) kirpi tecdîdi Tûlânî 70 zira, fî 240 16.800 akçe</p>	<p>Ve demirhâne-i mezkûrun yirmişer zirâ' çifte battâl tabanı misillü iki zira'da bırakma tabanlı kezâlik mikrâslı on arşın çapa tabanından kuşaklı kara sagîr mertekli kebîr çapa misillü babalı kezâlik göğüslemeli ve mâhiyyeli horasanlı mükemmel sakf tecdîdi Tûlen 37 zira Arzan ma'a hava 19,5 zira</p>

	Terbî'i 721,5 zira, fi 200 144.300 akçe
Zikr olunan demirhâneye iktizâ eden saray minesi misillü çarçûbeli neccâr kârı tahta kanaldı dört toplu bir aded demir pencere tecdîdi Tûlen 1 zira Kadden 1 zira 1.560 akçe	Kezâlik neccâr kârı ağaç parmaklı iki aded pencere tecdîdi Tûlen 1 zira Kadden 1 zira 2 aded, fi 180 360 akçe
Zikr olunan demirhâne derûnunda tahtı ıskaralı ve ocaklı mükemmel on aded demir ocağı tecdîdi Beheri Arzan 2,5 zira Kadden ma'a temel 3,5 zira, fi beher 2.400 10 aded 24.000 akçe	Demirhâne-i mezkûrun kebîr çapa misillü çarçûbeli üç sıra kuşaklı kebîr rezeli koğuş tahtası misillü neccâr kârı kanatlı kebîr kilitli ve bâlâsı köprümeli kapı tecdîdi Tûlen 3,5 zira Arzan 3 zira 3.600 akçe
Demirhâne-i mezkûr ittisâlinde hâric ez-keşf bâ-buyuruldu-i âlîşân inşâ olunan kereste muhafazası için sâyebânın mahallinde sütûnlar tahtında temel duvar tecdîdi Tûlen 27,5 zira Arzan 1 zira Umkan 1 zira Fî 120 3.300 akçe	Ve bu mahallin tahtı takozdan bırakmalı çifte battâl misillü sütûnlu ma'a başlık mismâr ve harc-ı üstâdiyye 11 aded, fi beher 1.800 19.800 akçe
Ve sütûnlar bâlâsında yirmi arşın misillü bırakma taban Tûlânî 27,5 zira, fi 90 2.475 akçe	Mezkûr sâyebânın üzerinde biri iki olarak kezâlik yirmişer zirâ' misillü iki zirâ'da bir bırakma kirişli kezâlik mikrâslı kebîr çapa misillü babalı kezâlik göğüslemeli vasatından kezâlik bağlamalı kara sagîr mertekli on beş arşın-ı kebîrî ve on iki arşın-ı kebîrî misillü kuşaklı kiremid pûşîdeli sakf tecdîdi Tûlen 27,5 zira Arzan ma'a hava 19,5 zira Terbî'i 536 zira, 6 parmak, fi 200 107.250 akçe
Mezkûr sâyebân ittisâlinde üç aded mahzenlerin etrâf-ı selâsesi müceddeden inşâ olunup on iki zirâ' kebîrî misillü hatallu ve pîş-tavanlı ve derûn-ı bîrûnu derzli kârgîr duvar ma'a temel ma'a bölmeler tecdîdi Tûlen 123 zira Arzan 1 zirâ' Kadden ma'a temel ve hafriyyesi 7 zirâ' Terbî'i 861 zirâ', fi 360/390 Akçe 249.960 <u>025.830</u> 275.790	Zikr olunan duvarlar bâlâsına çifte kirpi tecdîdi Tûlânî 80,5 zira, fi 240/300 Akçe 19.320 <u>04.830</u> 24.150
Bâlâda mezkûr sâyebân misillü tavan tahtasından kaplamalı üç aded mahzenlerin mükemmel sakfları tecdîdi Tûlen 50 zira Arzan ma'a hava 19 zira Terbî'i 950 zira, fi 200/300 Akçe 190.000 <u>095.000</u> 285.000	Ve bu mahallin üç aded mükemmel kapılar tecdîdi Tûlen 3 zira Kadden 3,5 zira 3 aded, fi beher 4.800 14.400 akçe
Ve bîrûnlarında ve mermer pehlü	Zikr olunan mahzenler ittisâlinde kömürhâne ta'bîr

<p>Tûlen 2 zira Arzan 1,5 zira 3 adet, fî beheri 1.200 3.600 akçe</p>	<p>olunur mahallin üzerinde yirmi arşın misillü tabandan pencere mikrâslı kezâlik vasatından bırakma tabanlı kara sagîr kuşaklı kezâlik mertekli ağa tahtası pûşîde kiremid sakflı ve sakf rabtı için beş yerinden bırakma on beşer vakiyye demir kırıflı bâlâda mezkûr tabanlı mükemmel kömürhâne sakfi tecdîdi Tûlen 15 zira, 6 parmak Arzan ma'a hava 12 zira Terbî'i 183 zira, fî 200/300 Akçe 36.600 <u>18.300</u> 54.900</p>
<p>Ve sakf-ı mezkûrun tahtında battâl çapadan sûtûn ma'a başlık ve tahtında kebîr kürsü mismâr ma'a üstâdiyye 3 adet, fî beheri 1.800 5.400 akçe</p>	<p>Zikr olunan kömürhânenin tarafeynde evsâf-ı mezkûreli kârgîr duvar tecdîdi Tûlen 27,5 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel 8 zira Terbî'i 220 zira, fî 300/330 Akçe 66.000 <u>06.600</u> 72.600</p>
<p>Zikr olunan demirhâne ve mehâzin ve kömürhâne sakflarına bozacı bacası ta'bîr olunur mükemmel yedi adet bacalar tecdîdi Tûlen 2 zira Arzan 1 zira 7 adet, fî 1.200 8.400 akçe</p>	<p>Ve evsâf-ı mezkûrlu mükemmel kömürhâne kapısı tecdîdi Tûlen 2 zira Kadden 2,5 zira 2.400 akçe</p>
<p>Zikr olunan demirhâne ve mehâzin ve kömürhâne ve sâyebân derûnlarında hafr olunan turâb-ı hafriyyesi Tûlen 128 zira Arzan 14 zira Umkan 1,5 zira Terbî'i 2.748 zira, fî 10 Akçe 27.480 <u>00.600</u> 26.880 <i>Terbî'i 2.688 zirâ'</i> 26.880 akçe</p>	<p>Tersâne-i mezkûre derûnunda mukaddemâ Anavarinli Ahmed Ağa'nın inşâ eylediği endâzehâne mahallinden hedm ve Gemlik kapısı derûnu yesârında enkâzıyla mahlûtân inşâ olunan endâzehânenin etrâf-ı erba'asında çifte-mend misillü sûtûnlu ve pâyendeli ve yapağı-mend misillü bırakmalı bîrûnu kanatlık kaplı on sekiz zirâ' çapa tabanı misillü iki zirâ'da bir bırakma kırıflı dolab misillü mikrâslı ve babalı ve göğüslemeli kara sagîr kuşaklı ve mertekli ve padavra tahtası kaplı ve evsâf-ı mezkûre misillü kırıflı koğuş tahtası dõşemeli neccâr kârı pencere kapılı tahtı temel duvarlı enkâzıyla mahlût endâzehâne 1 adet Tûlen 40 zira Arzan 12 zira Terbî'i 480 zira, fî 360/720 Akçe 172.800 <u>172.800</u> 345.600</p>
<p>Zikr olunan endâzehâne ittisâlinde marangozlara ve burguculara mahsûs olan etrâfı tahta kaplı sûtûnlu ve tabanlı ve sakflı ve tahtı dõşemeli kapı ve pencereli oda tecdîdi Tûlen 12 zira Arzan 9 zira</p>	<p>Hâric ez-keşf tersânenin elzeminden olan Burusa tarîki üzerinde mâ-i lezîzin menba'ından tersâne-i mezkûre derûnuna inşâ olunan çeşmeye gelince Arnavud künkünden ferş olunan derûnu lökünü kalaylı ve yedirmeli mâ-i lezîzin yolu tecdîdi Künk</p>

Terbî'i 108 zira, fî 360 38.880 akçe	16.000 aded, fî 51 81.600 akçe
Zikr olunan çeşme-i cedîdin yüzü yunma taşdan duvarlı ve frengî kırma taş kemerli ön taşı ile müceddeden inşâ olunan salma çeşme tevdîdi Ma'a tunc lüle ve nühâs tas der-zincir semeni 1.200 akçe Tûlen 3 zira Arzan 1,5 zira Kadden ma'a temel 3,5 zira 12.000 akçe	İşbu namazgâh inşâ olunacak olmağla masârîfâtı fûrûnihâde iktizâ idiği Çeşme-i mezkûrun ittisâlinde hâric ez-defter inşâ olunacak namazgâhın çapa misillü sütûnlu ve tabanlı ve üzeri kiremid pûşîde sakflı tahtı ve fevki kitâbeli derûnu kirişli ve tahta döşemeli namazgâh tevdîdi Tûlen 12 zira Arzan 10 zira Terbî'i 120 zira, fî 200 24.000 akçe
Tersâne-i mezkûr derûnunda hâric ez-keşf katran ocağı ta'bîr olunur mahallin etrâf-ı erba'asından evsâf-ı mezkûre hatallu ve pîş-tavanlı temelsiz duvar tevdîdi. Tûlen 39 zira Arzan 1 zira Kadden ma'a temel tansîfen 6 zira Terbî'i 234 zira, fî 120 28.080 akçe	Bu mahallin üzerine çifte-mend misillü mikrâslı kara sagîr kuşaklı ve mertekli kiremid sakf tevdîdi Tûlen 10 zira Arzan ma'a hava 11 zira Terbî'i 110 zira, fî 120 13.200 akçe
Mahall-i mezkûrun derûnuna kebîr katran ocağı 2 aded, fî beheri 1.200 Tûlen 1,5 zira Arzan 1,5 zira Kadden ma'a temel 1,5 zira 2.400 akçe	Ve neccâr kârî üç sıra kuşaklı kanatlık tahtasından kapı tevdîdi Kadden 2,5 zira Arzan 1,5 zira 1.200 akçe
Tersâne-i mezkûrun kalyon-ı hümâyûna mahsûs olan mahalle ta'yîn müceddeden inşâ olunan iki aded çeşmeler duvarları mahalline hafr olunan temel mahalli 4 aded Beheri Tûlen 40 zira Arzan 2,5 zira Umkan 2,5 zira Terbî'i 1.250 zira, fî 12 15.000 akçe	Zikr olunan mahallerin derûnuna on iki zirâ' misillü hatallu ve pîş-tavanlı kârgîr temel duvarı tevdîdi 3 aded Beheri Tûlen 50,5 zira Arzan 1,5 zira, 6 parmak Kadden 2,5 zira Terbî'i 568 zira, 3 parmak, fî 300 170.400 akçe
Zikr olunan temeller üzerine yüzü yunma taşdan pâyê misillü beş aded kârgîr tonozlu ve bâlâsı duvarlı çeşmeler duvarları tevdîdi Tûlen 50,5 zira Arzan 1,5 zira Kadden 5,5 zira Terbî'i Zirâ' Parmak fî 600 410 6 183,5 6 227,5 136.500 akçe	Zikr olunan duvardan kavslar mahalli tenhâsı 15 aded Beheri Tûlen 3,5 zira Kadden 3,5 zira
Zikr olunan duvarlar bâlâsına on beşer arşın çapa misillü üç sıra bırakma tabanlı bâlâda mezkûr yirmi ikişer zirâ' battâl çapa misillü iki zirâ'da bir bırakma kirişli kezâlik mikrâslı on iki arşın-ı kebîrî misillü kuşaklı İznikmid çubuğu ve kara sagîr mahlût mertekli tek kanaldı kaplı kebîr çapa babalı iki tarafından kezâlik göğüslemeli kiremid pûşîdeli	Zikr olunan çeşmelerin zahrına mâ-i matar nüzûlünden muhâfaza için hendek hafriyyesi Tûlen 201 zira Arzan 1 zira Umkan 1,5 zira Terbî'i 301,5 zira, fî 12 3.618 akçe

mahiyyesi horasanlı çeşmeler sakfı tecdîdi 2 aded Beheri Tûlen 50,5 zira Arzan ma'a hava 22 zira Terbî'i 2.222 zira, fî 200/ 360 Akçe 4.444.400 <u>455.520</u> 799.920	
Çeşmelerin derûnunda turâb hafriyyesi ma'a nakliyyesi Tûlen 50,5 zira Arzan 3,5 zira Kadden 1 zira Terbî'i 176 zira, 18 parmak, fî 12 2.021 akçe	Duvar-ı mezkûrlar bâlâsına çifte kirpi tecdîdi Tûlânî 101 zira, fî 240/300 Akçe 24.240 <u>06.060</u> 30.300
Ve sakf-ı mezkûrun etrâfına on iki arşın-ı kebîrînden kuşaklı ve dikme sûtûnlu neccâr kârı avâdânlık açma şişeli bağlı aşî boyalı tek kanatlıktan kalkan tecdîdi 4 aded Beheri Tûlen 18 zira Kadden tansîfen 1,5 zira Terbî'i 108 zira, fî 6 6.480 akçe	

Cem'an 54.858 guruş.

Gemlik Tersanesi'nin aldığı son şekil ile ilgili olarak tasnif edilmiş olan belgelerden elde edebildiğimiz nihai bilgi bu şekildedir 13/M/1211 (19.7.1796). Daha sonra 21/Ca/1214'de (21.10.1799) Numan Bey tarafından tersane binalarının tamirden geçirilme talebine²⁹³ karşılık olarak binaların beş sene zarfında yapılmasından ötürü bu binaların tamirata masrafının Numan Bey tarafından karşılanması uygun bulunmuştur²⁹⁴.

2.2 NİZAM-I CEDİD DÖNEMİNDE GEMLİK TERSANESİ'NDE YAPILAN GEMİLER

2.2.1 Elli bir Zira Fırkateyn İnşası

Yukarıda bahsedildiği üzere III. Selim henüz 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında Osmanlı Devleti'nin faaliyet halindeki tersanelerinin yanı sıra, atıl durumdaki tersanelerine yeniden işlerlik kazandırarak, donanmanın gemi

²⁹³ BOA. C.BH. No: 2259. Belge aşırı derecede tahrip olduğu için bu belgeyi görme fırsatımız olmadı.

²⁹⁴ BOA. C.BH. No: 7471

ihtiyacını karşılamak istemişti²⁹⁵. Bu amaçla henüz 1790 yılında Mihaliç kâdısına ve voyvodası Panakdozzâde (Panovezzâde) yazdığı hükmünde, Osmanlı donanmasındaki gemi sayısının artırılmasındaki zarureti belirterek, Gemlik'te yapılması düşünülen elli bir zira fırkateyn için gerekli kerestenin Mihaliç dağlarından kesilmesi ve Gemlik'e nakliyesi hususuna önem gösterilmesini istemiştir²⁹⁶. Fırkateyn'e sağlanacak kereste için, Hudâvendigâr sancağına bağlı olmayan on bir kaza, Bursa'ya yardım etmek amacıyla düzenlenmiştir²⁹⁷.

Kapudan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın hazırladığı defterin icabı olarak, Gemlik'te yapılması istenen elli bir zira fırkateyn için gerekli olan kerestenin sağlanması istenen yerler şöyledir²⁹⁸:

Tablo 5. 51 zira fırkateyn için kereste toplanacak kazalar

Kazâ-i Arnabud der-livâ-i Kocaeli	Kazâ-i Lefke der-livâ-i Hudâvendigâr	Kazâ-i Domanıç	Kazâ-i Gölpazarı	Kazâ-i Taraklı
Kazâ-i Göynük	Kazâ-i Söğüd	Kazâ-i Mihaliç	Kazâ-i Semerbaşı	Kazâhâ-i Şeman ve Kepsud ve Edincik
Kazâhâ-i Gönen ve Atranos	Livâ-i Kocaeli ve Hudâvendigâr			
	Kazâ-i Pazarköyü	Kazâ-i Yalakâbâd	Kazâ-i Gemlik	Kazâ-i Yenişehir ve Yarhisar ma'a pazarcık ve İnegöl ve Mudanya

Ancak söz konusu kerestenin Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Hüseyin Bey'in girişimiyle kesim işlemi gerçekleştirilirken bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Karşılama yükümlü oldukları kereste miktarını fazla bulan Bursalılar ve Hüseyin Bey arasında bir ihtilaf baş göstermiş ve bu durum söz konusu fırkateynin inşasını geciktirmiştir²⁹⁹. Yapılan yazışmalarda Bursalıların, Gemlik'te kalyon inşasını adet etmemek için, boş bahaneler ileri sürerek, vakit kaybı ve nihayetinde işi durdurmak niyetinde oldukları belirtilmiş, bu

²⁹⁵ BOA. C.BH. No: 2511, BOA. C.BH. No: 7820, C.BH. No: 1117

²⁹⁶ BOA. C.BH. No: 7629. Osmanlı Devleti'nde donanma için gerekli kereste genellikle ve öncelikli olarak İznikmid civarındaki ormanlardan tedarik edilmiştir, daha sonra buna Biga yarımadası ve Karadeniz Bölgesi'nin sahil şeridi dahil edilebilir. Ancak İznikmid'in zamanla artan talebi karşılamakta güçlük çekmesi üzerine yeni kaynaklar aranmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kereste tedarik ettiği yerlerden XVII. yüzyıl için bkz. İdris Bostan, **XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire**, 2.b., TTK, Ankara, 2003. XVIII. yüzyıl için bkz. Yusuf Alperen Aydın, **Sultanın Kalyonları**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011. XVIII. yüzyılın son çeyreği ve XIX. yüzyılın başları için, Tuncay Zorlu, **Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III. and the Modernisation of the Ottoman Navy**, Tauris Academic Studies, Londra-New York, 2008.

²⁹⁷ BOA. C.BH. No: 54995

²⁹⁸ BOA. HH. No: 9706/A

²⁹⁹ BOA. HH. No: 9706

mühim işi durdurmak maksadıyla Bursalılardan işin iptaline sebep olanların cezalandırılması istenmiştir 29/Za/1205 (30.7.1791)³⁰⁰.

Hüseyin Bey ve Derviş Paşazade Numan Bey Domaniç dağına giderek, kalyon için gerekli kerestenin buradan sağlanıp sağlanamayacağını araştırmışlardır. Yapılan keşiften sonra gerekli kerestenin buradan sağlanabileceğine kanaat getirilmiş, ancak kerestenin taşınması için gerekli yolların yapılması zarureti üzerinde durulmuştur. Kış mevsiminden önce kereste kesiminin başlaması, yolların tamir ve düzenlenmesi için Numan Bey'e ve kerestesi kesilecek kazaların kâdılarına, zabitan ve iş erlerine hitaben emr-i şerif çıkarılmıştır 14/M/1206 (13.9.1791)³⁰¹.

Bursalıların rızaya muhalif tavırlarında ısrarları neticesinde, Kapudan-ı Derya Hüseyin Paşa Gemlik'e giderek hem kalyon yapımı düşünülen bölgeyi incelemiş, hem de Gemlik ahalisini kalyon yapımı hususunda teşvik etmeye çalışmıştır. Bursa eşrafından da birkaç kişi çağırıldığını ve bunlarla görüşülerek Bursalıların kereste çekişmesinin çözülmeye çalışılacağını kaimesinde belirten kapudan paşa, Gemlik'e daha önce gönderilmiş olan dört yüz kıt'a keresteden numunelik olarak yanında İstanbul'a getireceğini de eklemiştir³⁰².

Kapudan paşanın yazdığı bir başka tahririnde ise Kereste Mübaşiri Hüseyin Bey ile Bursa ahali arasında ortaya çıkan muhalefetin çözümlendiğini belirterek, yeni düzenlemeyi İstanbul'a tahrir etmiştir. Bu düzenlemeye göre; Bursa Kazası hissesine düşen iki bin yedi yüz elli dört kıta kerestenin, mütalaa edilerek fazla olan dört yüz altı kıtası iptal edilmiş, ayrıca Hudâvendigâr Sancağı'nda olup, kereste dağıtımına dahil olmayan, bir takım kazalar da kereste sağlanması meselesine dahil edilerek, geriye kalan iki bin üç yüz kırk sekiz kıta kerestenin kesilmesinde Bursa Kazası'na yardımcı olmak üzere tertip edilmişlerdir. Bu kazalar Sarıçayır, Akyazı, Âb-ı Sâfi bir hisse, Seferihisar, Mihaliçcik, Günyüzü, Gökcedağlar, Beypazarı, Bergama, Ilıca-i Bergama, Nevahî-i Bergama, Tuzla, Ayvalık, Karahisar Nallı ile Kurupazarı ve Kozak'tan yarım hisse, Soma, Karaağaç, Taziçayırı ve Bayramiç'ten birer hisse olmak üzere on bir buçuk adet kazadır³⁰³.

³⁰⁰ BOA. HH. No: 9706/B

³⁰¹ BOA. C.BH. No: 7710

³⁰² BOA. HH. 54839. Zira kerestelerin çapları istenilen ebatta olmadığı zaman kabul edilmiyordu. Bu konuyla ilgili İznikmid tersanesinde yaşanan bir örnek için bkz. Yusuf Alperen Aydın, a.g.e. s. 235

³⁰³ BOA. C.BH. No: 10447. Ayrıca bkz. Ek 11

Kalyon yapımında kullanılması düşünülen kereste cinsleri ise; dokuz adet onurga-i çam, dokuz adet çam astarga-i onurga, bin iki yüz adet koğuş çam, on adet kızak-ı kebir gürgen, otuz adet sütun harca-i kebir meşe, yüz adet döşek-i kalyon meşe, iki yüz adet felenk gürgen, yüz adet ser-döşek meşe, kırk doldurma-i kış meşe, iki yüz adet dayak besleme-i çam, iki yüz adet eğe-i kalyon meşe, elli vürdinar delikli meşe, iki yüz adet besleme-i meşe olarak iki bin üç yüz kırk sekiz kıta şeklindedir. Kereste bedeli ise miri fiyattan olmak üzere yirmi üç bin otuz guruşa ulaştığı hesaplanmıştır³⁰⁴.

Böylelikle Bursa'nın hissesine düşen kereste miktarı, dört yüz altı kıtaya inmiştir, Mudanya Kazası dört yüz kırk iki kıtadan sorumlu tutulmuştur. Yine daha önce dört yüz kıta kerestenin kesiminden sorumlu olan Gemlik Kazası'nın ise kalyon hizmetine girmesinden ötürü bu hissesi yetmiş kıtaya düşürülmüştür. Geri kalan üç yüz otuz kıta kereste ise yüz kıtası Kirmasti'ye, yüz kıtası Kete'ye, yüz yirmi kıtası Mudanya'ya, on kıtası Edincik Kazası'na eklenmiştir 6/Ca/1206 (1.1.1792)³⁰⁵.

Kapudan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın yazdığı takrirde göze çarpan bir diğer önemli husus da, Gemlik Kazası köylerinden olan Kabaklı ve Fıstıklı'ya iki buçuk saat uzaklıktaki dağlarda bulunan ağaçlık bölgenin devlet korusu haline getirilmesi yönündeki talebidir³⁰⁶. Devletin mevcut kaynaklarını korumaya yönelik bir politika olarak değerlendirebileceğimiz devlet korusu uygulaması için Osmanlılar kereste temin edilen kuru ve dağların güvenliğini sağlamak amacıyla korucular görevlendirmekteydiler³⁰⁷.

Kereste meselesinin çözülmesinin ardından Gemlik'te kalyon inşasına devam edilmiştir. Nitekim Mustafa Ağa tarafından yapılmış olan elli bir zira uzunluğundaki kalyon, 1792 yılında denize indirilmiştir. Bu kalyon için Osmanlı Devleti 12/Ca/1205'de (17.1.1791) on bin guruş³⁰⁸, 29/Ca/1206'da (24.01.1792) yedi bin beş yüz guruş ve iki yüz

³⁰⁴ BOA. C.BH. No: 10447

³⁰⁵ BOA. C.BH. No: 9856

³⁰⁶ BOA. C.BH. No: 10447. 1860'lara kadar demir, henüz savaş gemisi yapımında en kaliteli malzeme olarak kabul edilmiyordu. Bu sebeple zikredilen tarihe kadar devletlerin donanmalarını güçlü tutmak için savaş gemisi inşasına uygun kaliteli kereste sağlayacak ormanlara sahip bulunması veya başka yerden bol ve ucuza kereste tedarik edebilmeleri stratejik bir konu olagelmisti. Ülke sınırları dahilindeki kaynakları korumak için Avrupalı devletler bir takım yollara başvurmuşlardı. Bunlardan en çok başvurulanı mevcut ormanların kraliyet korunmasına alınmasıydı. Osmanlı topraklarında ise oldukça geniş ormanlık alanlar vardı. Donanmaları için gerekli keresteyi kendi sınırları dışından temin etmek zorunda kalan ülkelerin aksine Osmanlılar, sahip oldukları zengin ormanlar sayesinde bu konuda pek sıkıntı çekmemişlerdi. Yusuf Alperen Aydın, a.g.e. ss. 221-222

³⁰⁷ Yusuf Alperen Aydın, a.g.e. s. 221

³⁰⁸ BOA. C.BH. No: 4286

kantar ham demir (ahen-i ham)³⁰⁹ vermiştir. Yine yapılan kalyon için Mahzen-i Sürb'ten gönderilmiş olan kirpas ve sairin listesi şu şekildedir 21/M/1206 (20.9.1791)³¹⁰:

Tablo 6. 51 zira fırkateyn için gönderilen malzeme

Kirpas sancak-ı yeşil-i mülevven 20	Âlât-ı cedîd-i lâzime aded 20 kantar	Âlât-ı burgiyye-i ince 10 kantar	Müsta'mel âlât-ı sâire 20 kantar
.. Aded 2 2 $\frac{2}{6}$ 6	Âlât-ı tunç Aded 3 2 $\frac{1}{6}$ 6	Palanka ma'a çarmih Aded 4	Baş palanka-i çarmih Aded 4
... Aded 4	Nühâs kazgan-ı don Aded 1	Nühâs satıl-ı don Aded 1	Nühâs kefgir-i don Aded 1
Nühâs-ı keçe-i don Aded 1			

Fırkateynin yapımı için Bursa'dan otuz demirci gönderilmiş ve bunlara demir çivi ve demirlik malzemenin üretiminde kullanılmak üzere; demirlik malzeme için bir kantarına on lidre (lodra) harku'n nâr indirilmesi ve kömür-bahâ ile birlikte bin akçe ücret verilmesine karar verilmiştir. Demir çivinin bir kantarına yirmi beş lidre harku'n nâr indirilmesi ve kömür-bahâ ile birlikte üç yüz otuz akçe, baskı çivilerin her bir kantarına ise otuz üçer lidre harku'n nâr ile birlikte kömür-bahâ üç yüz otuz akçe ücret verilmesi kararlaştırılmıştır³¹¹.

Fırkateynin yapımında çalışan mimar, halife ve burgucu başının aldığı ücretler ise şu şekildedir³¹²:

Mimar Nevsim Kalfa için

Mi'mâr-ı merkûm harc-ı râh 100 guruş	Şehriyye icâre 50 guruş	Yevmiyye nân 5 çift	Yevmiyye revgan-ı zeyt 1 kıyye	Yevmiyye lahm 2 kıyye
---	----------------------------	------------------------	-----------------------------------	--------------------------

Mimar halifesi için

Mi'mâr halifesine harc-ı râh 100 guruş	Şehriyye icâre 25 guruş	Yevmiyye nân 2 çift	Revgan-ı zeyt 0,5 kıyye	Yevmiyye Lahm 1 kıyye
---	----------------------------	------------------------	----------------------------	--------------------------

Burgucubaşı için

Burgucubaşına harc-ı râh 100 guruş	Şehriyye icâre 25 guruş	Yevmiyye nân 2 çift	Yevmiyye revgan-ı zeyt 0,5 kıyye	Yevmiyye lahm 1 kıyye
---------------------------------------	----------------------------	------------------------	-------------------------------------	--------------------------

³⁰⁹ BOA. C.BH. No: 10447

³¹⁰ BOA. a.y.

³¹¹ BOA. C.BH. No: 4397

³¹² BOA. C.BH. No: 4828

2.2.2 Elli beş Zira Kalyon İnşası

Gemlik'te Mustafa Ağa'nın inşa ettiği elli bir zira fırkateyn bittikten sonra, Anavarinli Ahmed Ağa tarafından elli beş zira bir kalyonun inşasına başlanmıştır³¹³. Yapımına başlanan kalyonun bir adet resmi kapudan paşa tarafından III. Selim'e sunulmuş ve III. Selim tarafından bu resim takdim kılınmıştır³¹⁴. Gemlik sahasında inşası ferman olunan elli beş zira kalyonun masrafları için nakit olarak yirmi iki bin beş yüz guruş ve üç yüz elli kantar ham demir verilmiştir³¹⁵.

Tablo 7. 55 zira kalyon için verilen para

	Guruş
Tezkire dâde fî 21 Ca. sene 1205	10000
Def'a tezkire dâde fî 29 Ca. sene [1]206	7500
Def'a tezkire dâde fî 5 L. sene [1]206	5000
	22500

Tablo 8. 55 zira kalyon için Cebehâne-i Âmire'den verilen ham demir:

	Âhen-i hâm Kantar
Sûret dâde fî 23 M. sene 1206	200
Def'a sûret dâde fî 5 L. sene 1206	150
	350

Mahzen-i Sürb'ten verilen kirpas ve sairin miktarı 27/Ca/1206 (22.1.1792)

Tablo 9. 55 zira kalyon için gönderilen malzeme

... âlât-ı cedîd 10 aded 15 kantar	(silik) müsta'mele 20 kantar	Âlât-ı bazıla 2 aded	Çûb makara Aded 2 Bazıla 2 ... 2 Tozluk 6	Makara Aded 10 ... 10 ... 20
Kirpas yeşil	Âlât-ı cedîd bazıla	Âlât-ı boraniçe-i	Müsta'mel âlât-ı	Makara

³¹³ BOA. C.BH. No: 2194

³¹⁴ "Kapudan paşa bu işe güzel nizâm vermiş berhûrdâr olsun ve bedeninden dahi bu mütehâşî yapmış hazz etdim" BOA. C.BH. No: 8950. III. Selim, yapılacak olan kalyonların birer resminin çizilerek kendisine gönderilmesi hususuna özen göstermiştir. Bunları inceleyerek görüşlerini belirtmiş, bazılarını beğenmiş, bazıları hakkında ise ölçüsüz olduklarını, yeniden yapılması gerektiğini açıklamıştır. İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınları, İstanbul, 2007, s. 153.

³¹⁵ BOA. C.BH. No: 2194. Bu noktada belgelerdeki bir karışıklığı belirtmekte fayda var; söz konusu 55 zira kalyon için gönderildiği belirtilen miktarın bir kısmı, daha önce yapılmış olduğu belirtilen 51 zira fırkateyne gönderilen miktar ve tarihlere denk gelmektedir. Dolayısıyla 51 zira olarak yapımına başlanan fırkateynin yapımından vazgeçilerek, daha sonra 55 zira bir kalyon inşasına mı karar verilmiştir bu konuda kesin bir şey söylemek zor gözükmektedir. Dolayısıyla bu hususta her iki kalyona verilen para ve demir miktarını belirtmekte fayda gördük.

sancak 20 top	2 aded 20 kantar	rihtım 10 kantar	satra 20 kantar	Aded 2 2 <u>2</u> 6
Âlât-ı tunç Aded 3 Bazila 2 Baş 1 Çadırılık [6]	Makara-i palanga-i bazila 4 aded	Baş palanka-i çarmih 4 aded	Makara-i tozluk 4 aded	Nühâs kazgan-ı zift 1 aded
Nühâs satıl-ı zift 1 aded	Nühâs kefgîr-i zift 1 aded	Nühâs kefçe-i zift 1 aded	Âhen varpur 10 aded	Âhen keski 2 aded
Âhen salhâne 5 aded	Âhen demne 5 aded			

Ayrıca kalyon-ı hümayunun malzemesinden olan iki yüz kantar zift ve elli kantar katran, çam ağaçlarının bol olduğu Domaniç dağlarından her birinin kantarına miri fiyattan yüz yirmi akçe ödenerek tedarik edilmiştir³¹⁶. Yine Tersane-i Âmire'den kalyon inşasında kullanmak üzere yirmi dört bin vukiyye kömür gönderilmiştir³¹⁷.

Gerek Gemlik'te yapılan elli beş zira kalyona, gerekse İstanbul, Sinop, Kemer, Bodrum, Rodos ve Tuna sahalarında yapılan gemilere konulması düşünülen top miktarı fazla olduğu için, Tersane-i Âmire mevcudunu aşan topların, fesh olunan veyahut fesh olunması düşünülen gemilerden karşılanması istenmiştir. Yine bu hususta Tuna boyunda Vidin ve Sofya ve Edirne'de, Varna ve tüm bu sahil şeridinde fazla bulunan topların defter halinde sunulması Topçubaşı ağadan talep edilmiştir 1/Za/1206 (21.6.1792)³¹⁸. Kısa bir süre sonra tophane mevcudundan verilecek olan topların dışında iki yüz otuz beş kıtası Tophâne-i Âmire fabrikasında, yetmiş dört kıtası ise Hasköy fabrikasında topların eritilme ve yeniden döküm işlemine başlanmıştır 17/Z/1206 (6.8.1792)³¹⁹.

Gemlik'te yapılmakta olan kalyonun ihtiyacı olan seksen toptan, altı adet şayka (14 karış, 44 kıyye), on iki adet obüs (13 karış 18 kıyye), on iki adet tunç top (14 karış, 16 kıyye)³²⁰ Tophâne-i Âmire ve Hasköy fabrikalarında eritilerek, yeniden dökülmüştür³²¹.

³¹⁶ BOA. C.BH. No: 1515, BOA. C.BH. No: 2120

³¹⁷ BOA. C.BH. No: 1504

³¹⁸ BOA. C.BH. No: 1650

³¹⁹ BOA. C.BH. No: 984

³²⁰ BOA. C.BH. No: 1650

³²¹ BOA. C.BH. No: 984

Geriye kalan on iki, on üç, on dört karış uzunluğundaki elli adet top ise Tersane-i Âmirre mevcudundan verilmiştir³²².

2.2.3 Elli yedi Zira Kalyon İnşası

Anavarinli Ahmed Ağa'dan derdest-i inşa ettiği elli beş zira kalyondan sonra, elli yedi zira uzunluğunda yeni bir kalyonun yapımına başlanmıştır³²³. Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan bu kalyonun kerestesinin kesim ve nakline İnegöllü Numan Bey memur edilmiş, kereste ücretine tahsis olmak üzere kendisine on bin guruş gönderilmiştir 29/Ca/1207 (12.1.1793)³²⁴. Altı bin dört yüz doksan altı kıtaattan oluşan kerestenin toplam ücreti otuz iki bin yedi yüz altmış dört guruştur. Kullanılacak kereste cinsleri ve ücret dağılımı şu şekildedir³²⁵:

Tablo 10. 57 zira kalyon için muktezi kereste miktar, bedel ve adetleri

Fî 1.000 para Onurga çâm meşe Kıta'ât Aded 05 Taşra karniyesi <u>05</u> İç onurgası 10 20 Yanı ... için 02 İstefad ... 01 Afrilik 01 Arslan için <u>01</u> Livarza için 35 35.000 para	Fî 400 Astâr-ı onurga çâm meşe Kıta'ât Aded 05 Taşra onurga usta 10 Astar çapkına 10 Top anbarı astârına 10 Güverte astârına 10 Baş ve kış plevra astârına 10 Köşe için <u>10</u> Podosta tahtası için 65 26.000 para
Fî 800 Podostima-i kış ve ser Kıta'ât Aded 2 1.600 para	Fî 800 Podostima-i ser ve kış Kıta'ât Aded 2 Çekene 4 Keçe parası için 2 Kundura-i podostima 3 Başının iç tarafına <u>2</u> Baş bilyadalarına 13 10 Kış livarzasına 02 Yan kolnasına <u>02</u> Arosuna 27 21.600 para

³²² BOA. C.BH. No: 1650

³²³ BOA. C.BH. No: 1861

³²⁴ BOA. C.BH. No: 12244

³²⁵ BOA. C.BH. No: 11495

Fî 300 Astâr-ı podostima-i kîç Kıta'ât 2 aded 600 para	Fî 300 Astar-ı podostima-i ser ve kîç Kıta'ât 4 aded 1.200 para	Fî 300 Pare podostima-i ser Kıta'ât Aded 04 <u>60</u> Kule karniyesi için 64 19.200 para	Fî 1.000 Tirhandil-i kebîr meşe onurgalık Teslîm 2 aded 2.000 para	Fî 200 Tirhandil yarısı için döşek çifte. Kıta'ât 4 aded 800 para
Fî 300 Pürçul gayrı kîç Kıta'ât Aded 2 Fırka için 4 Tirhandil yanına 2 Podostima-i kîç için 2 Livarza için 2 Loyra için 4 Oklar başına 4 Baş tarafına 20 6.000 para	Döşek-i çifte Kıta'ât Aded 55 10 Yakalarda 04 Anbar ağzına 10 Kule karniye için <u>10</u> Çıva demir için 89 17.800 para	Fî 200 Yarma köşeleri için ikisi bir olarak Çatal bükme Kıta'ât 100 aded 20.000 para		
Fî 80 Yarıklı meşe Kıta'ât Aded 04 Keçe için <u>20</u> Koldan kîç 24 1.920 para	Ada-i sagîr çam Kıta'ât Aded 200 İnce astarı altına 40.000 para	Fî 80 Pürçül-i kebîr Kıta'ât 600 aded 48.000 para		
Fî 120 Kanad meşe Kıta'ât Aded 04 Keçe için 20 Kaldırım meşe 24 2.880 para	Fî 120 Eğri tahta Kıta'ât Aded 100 Yatık çapasına 12.000 para	Fî 200 Koğuş çam Kıta'ât Aded 1.800 iç ve taşra tahta kaplamasına 360.000 para		
Fî 280 Ada-i kebîr çam Kıta'ât Aded 400 Taşra çapa ve sâir mahallerine 112.000 para	Fî 280 Koğuş meşe Kıta'ât 200 İstiralye-i sagîre için 56.000 para	Fî 200 Koğuş çam Kıta'ât 1800 İç ve taşra tahta kaplamasına 36.000 para		
Fî 70 İki voltacı Kıta'ât Aded 004 İbtidâ-i kîç için <u>280</u> iskaramoz başlarına 284 19.880 para	Fî 200 Çatal bükme Kıta'ât Aded 180 Berây-ı iğve 180 Berây-ı dümenin başı 180 Berây-ı voltacı 180 Berây-ı iskaramoz <u>180</u> Berây-ı zift-i iskaramoz 900 015 Başının iç köşesine 020 Kîç astarı için <u>060</u> Kîç keçesinin taşra			

		995 199.000 para	
Fî 280 Ada-i kebîr çam ... Kıta'ât Aded 20 ... için 10 Yasdık için 01 Arslan için 05 Harca oklara 04 Anbar ağzına <u>02</u> Güverte oklarına 42 11.660 para		Fî 440 Ada-i kebîr meşe Kıta'ât 60 İki bir kemer olunmak üzere top anbarına 80 İki bir kemere 30+40 aded güverte için plavra başı ve kış 40 Birisi bir kemere <u>10</u> Birisi bir kemere kapudan kamarası usta 190 83.600 para ... Filenekli Muslukî Aded Parmak Parmak Aded Aded 13 12 11 11 11 11 15 09 08 <u>15</u> 08 08 00 00 00	
Fî 100 Hacılık-ı kebîr karaağaç Kıta'ât Aded 30 Irgad için <u>20</u> Anbar ağzına kafes 50 5.000 para	Fî 160 Dolmalı-i kebîr karaağaç Kıta'ât 10 aded 1.600 para	Fî 160 Mancımcık-ı kebîr Kıta'ât 4 aded 640 para	Fî 240 Çifte ırgad-ı kebîr Kıta'ât 1 aded 240 para
Fî 120 Irgad-ı kebîr karaağaç Kıta'ât 2 aded 240 para	Fî 300 Babalı-i kebîr meşe Kıta'ât 2 aded 600 para	Fî 80 Irgad-ı sagîr ve ... Kıta'ât 14 aded 1.120 para	Fî 800 Dümen-i kebîr karaağaç Kıta'ât 2 aded 1.600 para
Fî 100 Ser-kütük-i karaağaç Kıta'ât 12 aded 1.200 para	Berây-ı üstâdiyân Fî 100 Vürdinar çam Kıta'ât 200 aded 20.000 para	Fî 100 Çetin çam Kıta'ât 200 aded 20.000 para	Fî 200 Çifte ser-kütük Kıta'ât 4 aded 800 para
Fî 120 ... Kıta'ât Aded 04 Yanık ıskaç 20 Top anbarı altını 20 Güğerte anbarı <u>10</u> Mancımcık için 54 6.480 para	Fî 200 Ser-çapa Kıta'ât Aded 20 Kış kemere astara 40 Yanık astara 20 Top anbarı 20 Güverte anbarı astarına 100 200 Taşra çaplarına <u>090</u> Taşra keçe için 390 78.000 para	Kızak Kıta'ât 18 aded 18 para	Filenek gürgen Kıta'ât 300 aded 300 para
Fî 400 Kızak usta besleme astar- ı onurga-i çam Kıta'ât 6 aded 2.400 para	Fî 200 Koğuş meşe çam Kıta'ât 50 kızak beslemesine 10.000 para		

Taşra kalyon iskelesine dikme ve iki tarafına adâ-i kebîr çam

Kıta'ât	
Aded	
020	
<u>200</u>	Dayakları üç sıra iki taraflarına
220	
61.600 para	

Yekûn

Kıta'ât

6.724

0.318 Kızak ve felenk

6.406

0.090 Zam .. sehv yekûn

6.496

1.310.560 para (32.764 guruş)

Kalyonun yapımında ihtiyaç duyulan marangozların tedarik edilmesi için Gelibolu'da şalope inşasına memur Kalyoncuzâde'den elindeki marangozların Gemlik sahasına gönderilmesi istenmiştir³²⁶. Yine Anadolu'dan Bozcaada, Limni, Yalakabad, Taşöz, Katırlı, Mudanya, Bandırma, Rutna (Rotna), Erdek, Şahlı, Kemer, Çardak, Sultaniye, Ereğli, Çöplük ve Değirmenburnu'na marangoz ihtiyacını karşılamak amacıyla emr-i şerifler gönderilmiştir 17/C/1207 (30.1.1793)³²⁷.

Gemlik'te yapılmakta olan kalyonun inşasının uzun sürmesi üzerine, Seyyid El-Hac Mehmed Ağa kalyonun durumunu araştırmakla görevlendirilmiş, yapılan inceleme sonrasında kalyonun henüz yarım olduğunun anlaşılması üzerine 23/Z/1207 (1.8.1793)³²⁸, Anavarinli Ahmed Ağa görevden alınarak³²⁹, yerine kalyon inşasına memur olarak İnegöllü Numan Bey getirilmiştir 3/Ca/1208 (7.12.1793). Ayrıca Numan Bey'den söz konusu elli yedi zira kalyonun ilkbahara kadar bitirmesi istenmiştir³³⁰.

2.2.4 Elli yedi buçuk Zira Kalyon ve İki Adet Şalope İnşası

1794 Haziranında bitirilen bu kalyonun yerine, bu defa elli yedi buçuk zira yeni bir kalyon inşasına Numan Bey tarafından başlanmıştır³³¹. Numan Bey'in 20/Z/1208

³²⁶ BOA. C.BH. No: 990

³²⁷ BOA. C.BH. No: 1422

³²⁸ BOA. C.BH. No: 5795

³²⁹ BOA. C.BH. No: 1149

³³⁰ BOA. C.BH. No: 4613

³³¹ BOA. C.BH. No: 11495

(19.7.1794) tarihinde inşasına başladığı bu kalyonun yapımı yaklaşık olarak beş sene sürmüş ve Süleyman Ağa tarafından bitirilmiştir R/1213 (Eylül 1798)³³².

Tablo 11. 57,5 zira kalyon için Numan Bey döneminde verilen para

	Hesâb üzerine Guruş	Para
An-zimmet-i mûmâ-ileyh Ömer Bey veled-eş tezkire dâde. Fî 18 Z. sene 1208	12858	
Bahâ-i balta ve gayruhû emir dâde. Fî 21 S. sene 1209	293,5	36
Tezkire verilmiş. Fî 2 C. sene 1209	7500	
Tezkire verilmiş. Fî 24 S. sene 1210	5000 ³³³	
Tezkire verilmiş. Fî 25 Ş. sene-i minh, fî 4 N. sene 1210	5000 ³³⁴	
Tezkire verilmiş. Fî 17 S. sene 1211	7500	
Tezkire verilmiş. Fî 29 R. sene-i minh, fî 5 N. sene 1211	10000	
Tezkire verilmiş. Fî 23 Za sene-i minh. fî 8 S. sene 1212	15000 ³³⁵	
Tezkire verilmiş. Fî 12 R. sene 1212	10000 ³³⁶	
Tezkire verilmiş fî 13 Ş. sene-i minh, fî 29 Ş. sene 1212	15000	
	88151,5	

Hesap üzerine 57,5 zira kalyon için Süleyman Ağa görevdeyken gönderilen para³³⁷:

Tablo 12. 57,5 zira kalyon için Süleyman Ağa döneminde verilen para

	Ale'l-hesâb Guruş
Tezkire verilmiş. 26 Za. sene 1212, fî 2.M. sene 1213	10000
Tezkire verilmiş. Fî 6 S. sene 1213, fî 10. Ra. Sene 1213	5000
Tezkire verilmiş. Fî 3 R. Sene 1213, fî 10 R. Sene 1213	3000
	18000

Yine bu kalyon için Cebehâne-i Âmire'den Numan Bey zamanında üç bin on kantar³³⁸, Süleyman Bey zamanında ise iki yüz kantar ham demir verilmiştir³³⁹. Kalyonun yapımında kullanılacak kereste cinsleri ve ücreti bakımından Gemlik sahasında daha önce yapılmış olan elli yedi zira kalyon esas alınmıştır³⁴⁰.

Kalyon inşasında istihdam olan marangoz ve amelenin bir kısmı İstanbul'dan gönderilmek suretiyle³⁴¹, bir kısmı ise Süleyman Ağa'nın talebi doğrultusunda Bahr-i Sefid

³³² BOA. C.BH. No: 7082

³³³ BOA. C.BH. No: 1409

³³⁴ BOA. C.BH. No: 3098

³³⁵ BOA. C.BH. No: 1773

³³⁶ BOA. C.BH. No: 9483, BOA. C.BH. No: 4325

³³⁷ BOA. C.BH. No: 7082

³³⁸ BOA. C.BH. No: 6386 17/S/1209'da 250 kantar, 20/B/1209'da 350 kantar, 13/Za/1209'da 250 kantar (BOA. C.BH. No: 5690) 6/B/1210'da 500 kantar (BOA. C.BH. No: 8164) 14/Ca/1211'de 150 kantar (BOA. C.BH. No: 3663) 4/Ra/1212'de 110 kantar (BOA. C.BH. No: 2918) ham demir verilmiştir.

³³⁹ Süleyman Ağa döneminde gönderilen 200 kantar ham demir İrad-ı Cedid mahzeninden verilmiştir. BOA. C.BH. No: 7082

³⁴⁰ Kereste adedi 6.496 kıta, ederi ise 32.764 guruştur. BOA. C.BH. No: 11495

³⁴¹ BOA. C.BH. No: 6703

Boğazı dâhilinde bulunan kazalardan tedarik edilmiştir³⁴². Bu marangoz ve amelelere verilen ücretler aşağıdaki gibidir³⁴³:

Tablo 13. 57,5 zira kalyonun yapımı için marangoz ve amele ücreti

Marangoz Yevmiyye Akçe 35 Ser 30 Sâire 20 Şâkird	Burgucu Yevmiyye Akçe 30 15 Şâkird	Erre-keş Yevmiyye Akçe 30	Makaracı Yevmiyye Akçe 30
Kalafâtçı Yevmiyye Akçe 30	Mu'temed Yevmiyye Akçe 30	Kâtib Yevmiyye Akçe 60	Âhengerân berây-ı i'mâl-i mühimmât-ı âheniyye 1 kantar 180 akçe

Ayrıca kalyon yapımında gerekli olan çivi türlerini yapmak için Tersane-i Âmire'de demircibaşı olan Bedros zimmî Gemlik Tersanesi'ne demircibaşı olarak atanmış, kendisine yardımcı olması için küçük oğlu Asvador'u da yanında Gemlik'e götürmüştür. Kendilerine iki yüz guruş harcırah verilmiştir. Bunun yanında ücretleri demircibaşı tarafından verilmek üzere Bursa'dan yirmi adet demirci de Gemlik sahasına gönderilmiştir³⁴⁴.

Kalyon inşasına memur olan Süleyman Ağa görevde bulunduğu süre zarfı boyunca bin iki yüz yetmiş iki guruş, kalyon mimarı Nevsim Kalfa üç yüz otuz altı buçuk guruş yirmi para ücret ve beş çift ekmek, iki kıyye et, bir kıyye zeytinyağı tayinat, dağ mimarı Yani Kalfa yüz kırk üç guruş ücret ve iki çift ekmek, yarım kıyye et, yarım kıyye zeytinyağı tayinat almıştır³⁴⁵.

Numan Bey âyanlarla mücadele etmek üzere görevinden alınmadan önce iki adet şalopede yapıp bitirmiştir. Her biri yirmi üç buçuk zira olan bu iki şalopeden, her birinin masrafı sekiz bin üç yüz bir guruştur³⁴⁶.

³⁴² Süleyman Ağa Gemlik sahasında 12 marangoz ve 6 burgucu bulunduğunu, 18 marangoz ve 6 burgucunun eksik olduğunu belirtmiştir. Eksik olan marangozların 12 tanesi Kumla, Limnos, Mihaliç'ten, 3 tanesi Mudanya'dan, 3 tanesi Bandırma'dan tedarik edilmiştir. 6 tane burgucu ise Kurşunlu ve Karamürsel'den gönderilmiştir. BOA. C.BH. No: 759

³⁴³ BOA. a.g.b.

³⁴⁴ Fransız uzmanların III. Selim döneminde donanmada görev almasıyla beraber, yaşanan birçok değişimin yanı sıra yapılan çivilerin de ölçüleri ve tekniği de değişmiştir. Nitekim yeni yapılan çivilerin her bir kantarına 33 lodra, cıvataların her bir kantarına 25 lodra, kavilyanın her bir kantarına 25 lodra olarak ateş hakkı verilmiştir. Ancak bu yeni uygulama Gemlik Tersanesi'nde yapılacak yeni çivi ve sair levazımata yansıtılmamıştır. BOA. C.BH. No: 970. Ayrıca bkz. Ek 12

³⁴⁵ BOA. C.BH. No: 7082

³⁴⁶ BOA. C.BH. No: 1409

2.2.5 Elli Dokuz Zira Kalyon İnşası

Süleyman Ağa'nın kısa süren Gemlik Tersanesi Eminliği'nden sonra, Numan Bey tekrar göreve getirilmiş, 11/Ş/1214 (8.1.1800) tarihinde elli dokuz zira uzunluğunda yeni bir kalyonun yapılmasına memur edilmiştir³⁴⁷. Bu kalyonun yapımına Fransız mühendis Penyola atanmış kendisine iki yüz guruş, yanında gönderilen tercümana ve burgucuya ellişer guruş, Limmili Anekli adlı mimara yüz guruş ve bir adet dağ mimarına yüz guruş yol harcırahı verilerek Gemlik sahasına kalyon yapımında görev almak üzere gönderilmişlerdir³⁴⁸. Hesap üzerine 59 zira kalyonun yapımına gönderilen para aşağıdaki gibidir³⁴⁹.

Tablo 14. 59 zira kalyon için gönderilen para

	Hesâb üzerine Guruş	Para
Tezkire verilmiş. Fî 16.Ca sene 1215	7.500 ³⁵⁰	
Tezkire verilmiş. Fî 1.S sene 1216 Fî 21.Ca sene 1216	5.000 ³⁵¹	
Tezkire verilmiş. Fî 12.M sene 1217	850	
Tezkire verilmiş. Fî 12.S sene 1217	7.500 ³⁵²	
Tezkire verilmiş. Fî 7.M sene 1218	6.650 ³⁵³	
Tezkire verilmiş. Fî 2.S sene 1218	15.000	
Tezkire verilmiş. Fî minh	10.000	
Tezkire verilmiş. Fî 17.L sene 1218	10.000	
Tezkire verilmiş. Fî 15.Za sene 1218	12.500 ³⁵⁴	
Tezkire verilmiş. Fî sene 1219	5.000	
Tezkire verilmiş. Fî 24.L sene 1219	5.000 ³⁵⁵	
Tezkire verilmiş. Fî 5.S sene 1220	20.000 ³⁵⁶	
Cem'an	105.000	

³⁴⁷ BOA. C.BH. No: 1493

³⁴⁸ BOA. C.BH. No: 7472

³⁴⁹ Kalyonun yapımı için 23.M.1215 tarihinde gönderilen 7.500 guruş daha önceki hesaplara dahil edilirken (BOA. C.BH. No: 1493, 2503) BOA. C.BH. 6386 numaralı belgede hesaba alınmamıştır.

³⁵⁰ BOA. C.BH. No: 1493

³⁵¹ BOA. C.BH. No: 2503

³⁵² BOA. C.BH. No: 5004

³⁵³ BOA. C.BH. No: 2503

³⁵⁴ BOA. C.BH. No: 3603

³⁵⁵ BOA. C.BH. No: 135

³⁵⁶ BOA. C.BH. No: 9280

Numan Bey tarafından yapılmakta olan kalyonun tamamlanması için ihtiyaç duyulan paranın sağlanmasında da bir takım güçlükler yaşanmıştır. Gerekli meblağın zamanında gönderilmemesi sonucunda Gemlik Tersanesi'ndeki işlerin idaresinin imkânsız hale geldiğini, yazdığı kaimesinde belirten Numan Bey kalyon inşasının iptaline sebep olabilecek bu hassasiyet sebebiyle kendisinin görevden alınıp bir başkasının tayin edilmesini talep etmiştir³⁵⁷. Yine Numan Bey 16/Ca/1216'da (24.9.1801) yazdığı bir taktirinde Gemlik sahasında inşasına memur olduğu kalyon-ı hümayun işinin, mimar, amele ve tercümana aylıkları verilemeyip toplanıp ödenmedikçe söz konusu işlerin zabt ve idaresinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Gemlik'te kahve satıcısı olan Giritli Mustafa Ağa'ya borç senedi verilip kendisinden altı bin altı yüz altmış beş guruşluk kahve satın alınarak, satılmış, daha sonra istihdam olunan kimselerin ücretleri ödenmiştir³⁵⁸.

Kalyon inşasında karşılaşılan bir başka güçlük ise, kalyonun yapımı için iktiza eden kerestenin tedariki hususunda olmuştur. Yaşanan güçlüğü bir boyutu yukarıda bahsedilen yaşanan para sıkıntısıyla yakından ilgiliyken, bir diğer boyutu kerestenin sağlanması düşünülen kazalar arasında anlaşmazlıktan meydana gelmiştir.

Öncelikle kalyonun inşası için muktezi kerestenin altı bin dört yüz altmış beş kıta olduğu tahmin edildikten sonra, kazalardan toplanması gereken bedelin otuz dört bin üç yüz on sekiz guruş tuttuğu hesap edilmiştir ve söz konusu kereste ve meblağ yirmi dört kazaya taksim olunmuştur. Ancak Torbalı-i Göynük Kazası kendisine düşen bin beş yüz doksan dört guruşunu Mihail Nahiyesine yüklemeye çalışması ve Kepsud, Taraklı, Torbalı-i Göynük Kazalarının söz verdikleri miktarı belli olan parayı ödemekten kaçınmaları ve bu konuda muhalefet etmeleri bir sorun ortaya çıkarmıştır. Bu durum sonucunda kazaların hisselerine düşen miktarlar hatırlatılarak, bu miktar kereste ve ücretlerin toplatılması talep edilmiştir³⁵⁹. Yirmi dört kazanın hissesine düşen kereste ve ücret miktarları şu şekildedir:

Tablo 15. 59 zira kalyon için muktezi kereste miktar, bedel ve adetleri

Kete Kazası 310 kıta kereste kesim ve nakil, miri fiyattan ayrı	Yenişehir Kazası 257 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı	İnegöl Kazası 150 kıta çatal bükme kerestesi kesim ve nakil miri	Domaniç Kazası 140 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı
---	---	--	---

³⁵⁷ Numan Bey yazdığı kaimesinde çalışan ücreti ve sair maddeler için 40.000 guruşu aşan masrafının olduğunu, 35.000 guruşu aşan kereste ücretinden ise yalnızca 7.500 guruşun ödendiğini belirtmiştir. BOA. C.BH. No: 1493

³⁵⁸ BOA. C.BH. No: 2503

³⁵⁹ BOA. C.BH. No: 1493

karşılık verilmek üzere 12.232 guruş	karşılık verilmek üzere 6.111 guruş	fiyattan ayrı olmak üzere 4.150 guruş	karşılık verilmek üzere 850 guruş
Lefke Kazası 143 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 2.020 guruş	İznik Kazası 213 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 4.246 guruş	Yalakabad Kazası 43 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 741 guruş	Mihaliç Kazası 365 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 8.275 guruş
Pazarköyü Kazası 286 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 6.882 guruş	Kirmasti Kazası 200 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 1.160 guruş	Taraklı Kazası 200 kıta serhane kerestesi, kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 3.690 guruş	Harmancık Kazası 100 kıta koğuş çam kerestesi kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 1.500 guruş
Gönen Kazası 300 kıta perçul-ı kebir kerestesi kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 3.900 guruş	Manyas Kazası 130 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 3.150 guruş	Atranos Kazası 270 kıta koğuş çam kerestesi kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 4.050 guruş	Söğüt Kazası 150 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 2.550 guruş
Kepsud Kazası 175 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 3.915 guruş	Yarhisar Kazası 140 kıta koğuş çam kerestesi kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 2.100 guruş	Edincik Kazası 80 kıta ada-i kebir çam kerestesi kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 2.400 guruş	Mudanya Kazası 297 kıta kereste kesim ve nakil, miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 6.228 guruş
Bilecik Kazası 390 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 7.200 guruş	Bozüyük Kazası 123 kıta koğuş çam kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 1845 guruş	İnhisarı Kazası 100 kıta koğuş çam kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 1.500 guruş	Gölpazarı Kazası 350 kıta kereste kesim ve nakil miri fiyattan ayrı karşılık verilmek üzere 5.250 guruş

Kalyon'un inşası için gerekli olan iki bin üç yüz elli kantar ham demir mahzen-i sürb ve irad-ı cedid mahzeninden verilmiştir³⁶⁰. Kalyon, yapımının tamamlanmasının ardından İstanbul'a gönderilmiştir 2/Za/1221 (11.1.1807)³⁶¹.

³⁶⁰ BOA. C.BH. No: 6386

³⁶¹ BOA. C.BH. No: 9280

SONUÇ

III. Selim ile birlikte yeniden bir ıslahat sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu'nda mali, idari, sosyal diplomatik ve askeri alanlarda yapılması düşünülen düzenleme ve yenilemelerle mevcut aksaklıkların önüne geçilmek istenmiştir. XVIII. yüzyılın ıslahat düşüncesine paralel olarak askeri alan üzerine yoğunlaşan ıslahat çalışmalarının XVIII. yüzyıldaki benzerlerinden en önemli farkı ise; mevcut ocaklardan ayrı olarak Avrupa usulünde talimli bir ordunun, Nizam-ı Cedid ordusunun, teşekkülü olmuştur. Bununla beraber yeni oluşturulacak ordu için kaynak yaratma ihtiyacı İrad-ı Cedid Hazinesi adıyla yeni bir hazinenin vücuda getirilmesi zarureti de ortaya çıkarmıştır.

1 Mart 1793'te bir kanunnameyle İrad-ı Cedid Hazinesi oluşturulmuş ve bu hazinenin başına Şıkk-ı Sani Defterdarı ve Talimli Asker Nazırı sıfatıyla Mustafa Reşit Efendi getirilmiştir. Yeni hazinenin gelir kalemleri, mahlûle düşen malikâne mukataaları ve eshamla birlikte, zecriye; kıl, yün, yapağı, pamuk ve mazıdan alınan vergilerden meydana gelmiştir. Yine tımar ve zeametlerin değerlerinin anlaşılması amacıyla bir yıllığına İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından zaptına karar verilerek bu süre zarfında ara mahsul olarak gelir kalemlerine kaydedilmiştir. Malikâne mukataalarının ve eshamın İrad-ı Cedid Hazinesi'nin gelir kalemlerine alınarak aynı zamanda bir süredir Osmanlı mali yapısına zarar veren bu iki uygulamanın tasfiyesi de amaçlanmıştır. Ancak merkezi yönetimin vergi kaynakları üzerine doğrudan hâkimiyeti teşebbüsü ve böylelikle merkezi yapıyı güçlendirme isteği ironik bir şekilde âdem-i merkeziyetçi süreci tetiklemiş, Rumeli ve Arabistan'da çıkan ayaklanmalar ıslahatları tehdit eder hale gelmiştir.

İstanbul'un yiyecek sıkıntısının ortadan kaldırılması için Hububat Nazırlığı, ordunun ihtiyaç duyduğu kaliteli barutun üretilmesi için ise Baruthane Nazırlığı kurulmuştur. Ayrıca Hububat Nazırlığı için yine müstakil bir hazine de meydana getirilmiştir. İmparatorluğun idari yapısında rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçmeye çalışılmış, göreve gelecek kimselerin ehliyetli kimseler arasında seçilerek idari yapı düzenlenmek istenmiştir. Bu dönemde gerçekleşen en önemli ıslahat çalışmalarından biri de diplomasi alanında uygulananlardır. Osmanlı İmparatorluğu dış ilişkilerde müteakabiliyet esasını benimsemiş ve Londra (1793), Berlin (1795), Viyana (1795) ve Paris (1796) gibi Avrupa'nın önemli başkentlerinde daimi elçilikler açılmıştır. Böylelikle

Avrupa ile doğrudan bir temas kurulmuştur. Avrupa ile teması sağlayan bir diğer “mediatör” ise mühendishaneler olmuştur.

1795 yılında Mühendishane-i Berri Hümayun’un açılmasıyla birlikte daha önce birlikte eğitim gören kara ve deniz mühendishane öğrencileri birbirinden ayrılmış ve branşlarına uygun mahiyette yabancı hocalardan ders almışlardır. Mühendishane öğrencilerine yabancı dil olarak Fransızca öğrenmeleri zorunlu tutulmuş ve hatırı sayılır büyüklükte yabancı ve Türkçe kitaplardan oluşan bir kütüphane hizmetlerine sunulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nda kara ordusunda yapılmaya çalışılan ıslahatların yanı sıra III. Selim’in saltanatı esnasında donanmada da bir takım ıslahat uygulamaları söz konusu olmuştur. Gerçekten de 1792 yılında hazırlanan bir nizamnameyle donanmada ve tersanede görülen disiplinsizlikler kontrol altına alınmaya çalışılmış, maaş artışları ve cezai uygulamalarla rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilmek istenmiştir. Donanma personeli sınava tabi tutularak liyakat ve ehliyet sahibi kimselerin donanma ve tersanede görev almasının yolu açılarak donanma personelinin yeterlilik sahibi kimselerden oluşması amaçlanmıştır.

1804 yılında çıkarılan kanunnameyle Tersane Eminliği kaldırılarak Umur-ı Bahriye Nezareti kurulmuş, İrad-ı Cedid Hazinesi’ne benzer bir şekilde donanma ihtiyacı olan maddi kaynağı oluşturmak maksadıyla 1805 yılında Tersane-i Amire Hazinesi oluşturulmuştur.

Nizam-ı Cedid döneminde gemi teknolojisinde de bir takım yenilikler meydana gelmiştir. Nitekim yapılacak gemiler de Fransız ölçüleri benimsenmiş, gemiler bakırla kaplanmış, merkezi mutfak sistemine geçilmiş; yeni yapılacak ve mevcut olan gemiler bu usullere göre düzenlenmiştir. Yine Manevra kabiliyetini artırmak için gemilerdeki pupalar ile üst yapılar hem hafifletilmiş, hem de hatırı sayılır oranda alçaltılmış, kalyon inşasında eski kızak usulü terk edilerek, kalyonların suya indirilişinde çökmeleri engellemek maksadıyla kalyonların sadece top lombarlarına kadar karada inşa edilmiş, üst kısımları ise suya indirildikten sonra tamamlanmıştır. Bu dönemde yapılan gemilerin birçoğunda doğrudan veya dolaylı olarak Fransız gemi mühendisi Le Brun’un etkisi bulunurken, Tersane-i Amire’de yapılan kuru havuzda İsveçlilerin imzası bulunmuştur.

Navigasyon ve seyir alanında da önemli gelişmeler görülmüş; ilk defa gemilerde seyir defteri ya da seyir jurnali adı altında kayıtlar tutulmaya başlanmıştır. Bu defterler

yanında seyir talimatlarını ve düzenlemelerini içeren kavaid-i bahriye adı verilen belgelerinde gemilerde taşınması zorunlu hale getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir süredir muattal bir vaziyette bulunan on beş tersanesine de yeniden işlerlik kazandırılmıştır. Adı geçen on beş tersaneden biri olan Gemlik Tersanesi ise bu dönemde yeniden devlet tersanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Gemlik Tersanesi ihtiyaç duyulan gemilerin yapımı için uygun hale getirilmiş, bir adet endezeane, bir adet demirhane, beren ve bahren ikişer adet karagolhane, bir adet kömür hane, bir adet katran ocağı, bir adet han, iki adet mahzen yapılmış ve tersane sahası genişletilmiştir. Tersane sahasının üç tarafı duvarla çevrilmiş ve biri Gemlik, biri Bursa ve biri de İstanbul olmak üzere üç adet büyük kapı, ayrıca bir adet sayeban ve iki adet çeşme de yapılmıştır.

Bu dönemde Gemlik Tersanesi'nde 51 zira bir fırkateyn, 55 zira, 57 zira, 57,5 zira ve 59 zira uzunluğunda dört adet kalyon ve iki adet de şalope inşa edilmiştir. Tüm fırkateyn ve kalyonların yapımında Brun'un öğrencisi Nevsim Kalfa mimar olarak çalışmıştır. Ayrıca 59 zira uzunluğundaki kalyonun inşasında Fransız mühendis Penyola görevlendirilmiştir. Yapılan kalyonlarda Fransız ölçüleri kullanılmış, ancak kalyon için gerekli çivilerin dökümünde Fransız ölçüleri yerine eski ölçüler tercih edilmiştir.

LÜGATÇE

Ahen: Demir.

Arzan: Genişlik olarak.

Çekdiri: Kürekli gemilerin genel adı.

Eğri: Ahşap gemilerde omurga ile birlikte geminin iskeleti olan parçalar.

Felenk: Geminin karaya çekilmesi ya da denize indirilmesi için üzerine don yağı sürülen kertikli ağaçlar

Fırkateyn: Kalyondan küçük yelkenli savaş gemisi.

Hak'un Nar: Ateş hakkı.

Irgad: Geminin demir almasında veya bir yere sabitlenmiş halatların çekilip dolanmasıyla geminin hareket ettilmesinde kullanılmaktadır.

Iskaramoz: Ahşap gemilerde eğrilere verilen ad.

Kadden: Yükseklik olarak.

Kalyon: Yelkenli bir gemi türü.

Kıyye: 400 dirhem, 1,2822945 kg.

Kirpas: Gemilerde yelkenlerin ve tentelerin yapımında kullanılan bir tür bez.

Nühas: Bakır

Onurga: Omurga, bir geminin postalarının üzerine oturtulup bağlandığı ve kıça kadar devam eden hat.

Palanka: Palanga, bir halat ve en az iki mekanizmadan oluşan kaldırma tahtası

Podostima: Geminin başını ve kıçını meydana getirmek üzere omurganın iki ucuna dikilen ağaç parçası.

Revgan: Yağ.

Şalope: İki direkli küçük bir gemi çeşidi.

Tulen: Uzunluk olarak.

Zira: 0.758 m. uzunluk.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

BOA. Cevdet Adliye

730

BOA. Cevdet Askeriye

2575, 5864, 11278, 11973, 29442

BOA. Cevdet Bahriye

759, 970, 984, 990, 1117, 1149, 1351, 1409, 1422, 1493, 1504, 1515, 1650, 1719, 1773, 2120, 2194, 2259, 2503, 2511, 2918, 3098, 3603, 3663, 4145, 4286, 4325, 4397, 4613, 4828, 5004, 5690, 5795, 5849, 6386, 6388, 6703, 7082, 7471, 7542, 7572, 7629, 7710, 7820, 8164, 8950, 9280, 9483, 9856, 10446, 10447, 10465, 11130, 11495, 12432, 54995

BOA. Cevdet Belediye

2563, 4438

BOA. Cevdet Dahiliye

3761, 3920, 9045

BOA. Cevdet Hariciye

2463, 4250, 4714

BOA. Cevdet Maliye

23134

Hatt-ı Hümayun

2999, 3665, 3669, 4485, 5035, 5045, 7037, 9020, 9706, 9706/A, 9706/B, 10689, 10845, 12382, 12539, 12540, 13387, 14508/A, 40832/B, 54839

Kitaplar

AYDIN Yusuf Alperen, **Sultanın Kalyonları**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

AYDÜZ Salim, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK, Ankara, 2006.

BERKES Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul, 2008.

BEYDİLLİ Kemal - İlhan ŞAHİN, **Mahmud Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri**, TTK, Ankara, 2001.

BOSTAN İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, 2. b., TTK, Ankara, 2003.

BOSTAN İdris, **XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire**, 2.b., TTK, Ankara, 2003.

BOSTAN İdris, **Osmanlılar ve Deniz**, Küre Yayınları, İstanbul, 2007.

BOSTAN İdris, **Adriyatik'te Korsanlık**, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2009.

BRUMMET Palmira, **Osmanlı Denizgücü**, çev. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

CEZAR Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986

CİPOLLA Carlo M., **Yelken ve Top**, çev. Aslı Kayabal, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÇAĞMAN Engin, **III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010.

ÇATALTEPE Sipahi, **19. Yüzyılın Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**, İstanbul, 1997.

ÇELEBİ Kâtip, **Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

FAROQHI, Suraiya ve diğerleri, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914**, C. 2, 2. b., çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006.

GENCER Ali İhsan, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu**, TTK, Ankara, 2001.

GENEL Kurmay Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C.3, Kısım.5, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1978.

GUİLMARTİN John F. Jr., **Kalyonlar ve Kadırgalar**, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

GÜLERYÜZ Ahmet, **Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken - Mikyas-ı Sefain**, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2004.

HESS Andrew, **Unutulmuş Sınırlar**, çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.

İNALCIK Halil, Osmanlı **İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1, 3. b., çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2009.

İNALCIK Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2007.

KARAL Enver Ziya, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, 1938.

KARAL Enver Ziya, **III. Selim'in Hat-tı Hümayunları**, 2.b., TTK, Ankara, 1988.

KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, 8. b., TTK, Ankara, 2007.

KARPAT Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KEPECİOĞLU Kamil, **Bursa Kütüğü**, Büyük Şehir Belediyesi, Bursa, 2009.

KOMNENA Anna, **Alexiad**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996

LEWİS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 3. b., çev. B. Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009.

MİRMİROĞLU Viladimir, , **Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları**, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul, 1946.

ORKUN Veli, **Gemlik Tarihi ve Coğrafyası**, Aysan Basımevi, Bursa, 1947.

PAŞA Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994.

PRYOR John, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş**, çev. Füsun - Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

QUATAERT Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, 5.b., çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

SANCAR Erdinç, **21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

SHAW Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 1, 3. b., çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2008.

SHAW Stanford, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 2. b., Nakışlar Yayınları, İstanbul, 1984.

UNAT Faruk Reşit, , **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, 4. b., TTK, Ankara, 2008.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C.1, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, C.2, 3. b., TTK, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 3. b., TTK, Ankara, 1988.

ZORLU Tuncay, **Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III. and the Modernisation of the Ottoman Navy**, Tauris Economic Studies, Londra-New York, 2008.

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 25. b., çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Makaleler

BERKTAY Halil – Tosun TERZİOĞLU, “Osmanlı Denizcilik Tarihinin Evrensel, Karşılaştırmalı ve Teorik Çerçevesi”, **Türkler ve Deniz**, İstanbul, 2007, s. 93-147.

BEYDİLLİ Kemal, “Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. Zeki Arıkan-Lütfü Sancar, C. 2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 269-285

BİLİM Cahit Yalçın, “Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara, 1999, ss. 237-244.

BOSTAN İdris, “İlk Osmanlı Üssü: Gelibolu”, **Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 73-81.

-“Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 85-97.

-“Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 33-46.

-“Tersane’de Büyük Havuz İnşası 1794-1800”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 221-249.

-“Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 207-221.

-“II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 111-121.

-“Barbaros Hayreddin Paşa: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 143-155.

-“Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’nin Kuruluşu (1534)”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 47-67.

-“XVII. Yüzyılda Deniz Teknolojisindeki Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 269-281.

-“Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 281-293

ÇADIRCI Musa, Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu”, **Türkler**, ed. H. Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 515-527.

ÇATALTEPE Sipahi, “III. Selim Devri Askeri Islahatı ve Nizam-ı Cedid Ordusu”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 241-249.

DAŞ Mustafa, “Türklerin Bizans ve Venedik’le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri (XI-XIV. Yüzyıllar)”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 49-59.

EREN A. Cevat, “Selim III.”, **MEB, İ.A**, C. 10, İstanbul, 1980, ss. 441-457.

GENCER Ali İhsan, “Osmanlı Türklerinde Denizcilik”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara, 1999, s. 569-589.

GÖKBİLGİN M. Tayyib, “Nizam-ı Cedid”, **MEB, İ.A**, C. 9, İstanbul, 1988, ss. 309-318.

İNALCIK Halil, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 31-49.

KAÇAR Mustafa, “Osmanlı Devleti’ne Modern Topçuluğun Girişi: Sürat Topçuları Ocağı”, **Osmanlı Özel Sayısı**, Yeni Türkiye Yayınları, Sayı 31, Ankara, 2000, ss. 647-651.

- “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mühendishanelerin Kuruluşu”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 680-697.

KARAL, Enver Ziya, “Selim III. Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar”, **Tarih Vesikaları Dergisi**, C. 1, Sayı:3, s. 203-211.

KUMRULAR Özlem, “İspanyol ve İtalyan Arşiv Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros’un 1534 Seferi”, **Türkler ve Deniz**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 187-201.

-“XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Orta ve Batı Akdeniz’de Üstünlük Mücadeleleri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 155-173.

LANZA Fernando Fernandez, “1500’de Türklerin Moton’nu Kuşatması ve İşgali”, **Türkler ve Deniz**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 201-231.

MERÇİL Erdoğan, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 21-30.

ÖZBARAN Salih, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Hint Okyanusu’na Açılması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 201-213

ÖZTOPÇU Mehmet Ali, “Nizam-ı Cedid ile Osmanlı Topçuluğu’na Getirilen Yenilikler”, **Askeri Tarih Bülteni**, 12/22, 1987, ss. 85-95.

SHAW Stanford, “Osmanlı Devleti’nde Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri”, **Genel Türk Tarihi**, ed. H. Celal Güzel-Ali Birinci, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 119-151.

TABAKOĞLU Ahmet, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler**, ed. H. Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 206-240.

TEKELİ İlhan, “Deniz Teknolojisinin Gelişimi ve 16. Yüzyılda Akdeniz Mekânı’nın Siyasal ve Ekonomik Örgütlenmesi”, **Halil İnalçık Armağanı**, der. Taşkın Takış vd., C. 2, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, ss. 32-102

TUCHSCHERER Michel, “XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz’de Osmanlı Donanması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, C. 1, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 213-225.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Selim III’ün Veliht iken Fransa Kralı Lüi XVI ile Muhabereleleri”, **Bellekten**, II, Ankara, 1938, ss. 191-246.

-“Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi”, **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010, ss. 345-369.

-“Sadrazam Halil Hamid Paşa”, **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010, ss. 125-189.

-“Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, **Osmanlı Tarihinden Portreler**, YKY, İstanbul, 2010 ss. 369-453.

YALÇINKAYA Alaaddin, “Nizam-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 684-692.

- “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, **Türkler**, ed. Kemal Çiçek-H. Celal Güzel- Salim Koca, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 620-650.

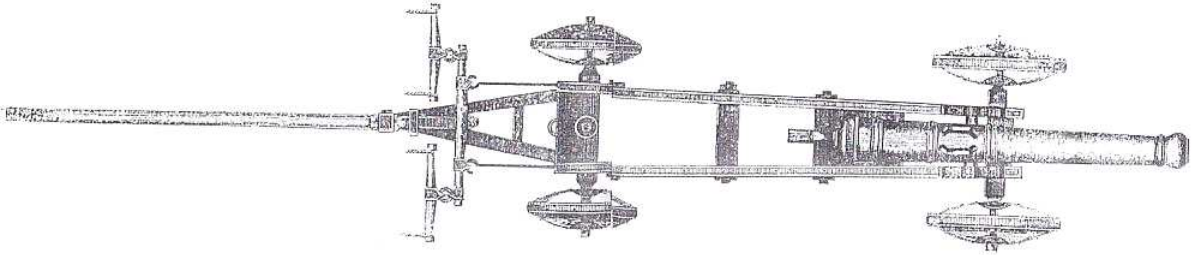
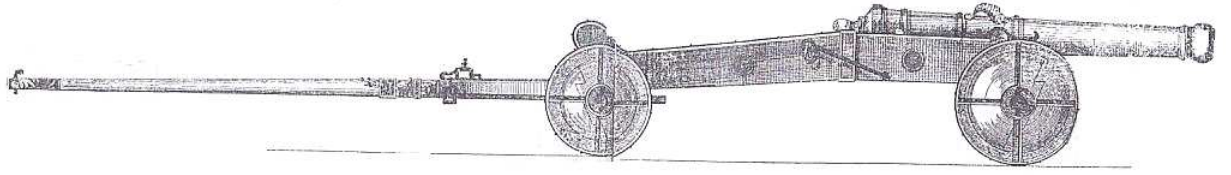
YOLALICI Mehmet Emin, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 281-296.

ZORLU Tuncay, “III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü’nün Modernleşmesi”, **Türk Denizcilik Tarihi**, ed. Zeki Arıkan-Lütfü Sancar, C. 2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, ss. 65-75

EKLER

Ek 1

*Plan et Profil de gros Canon arifitico, nouvel-
lement inventé, et Affut de voyage.*

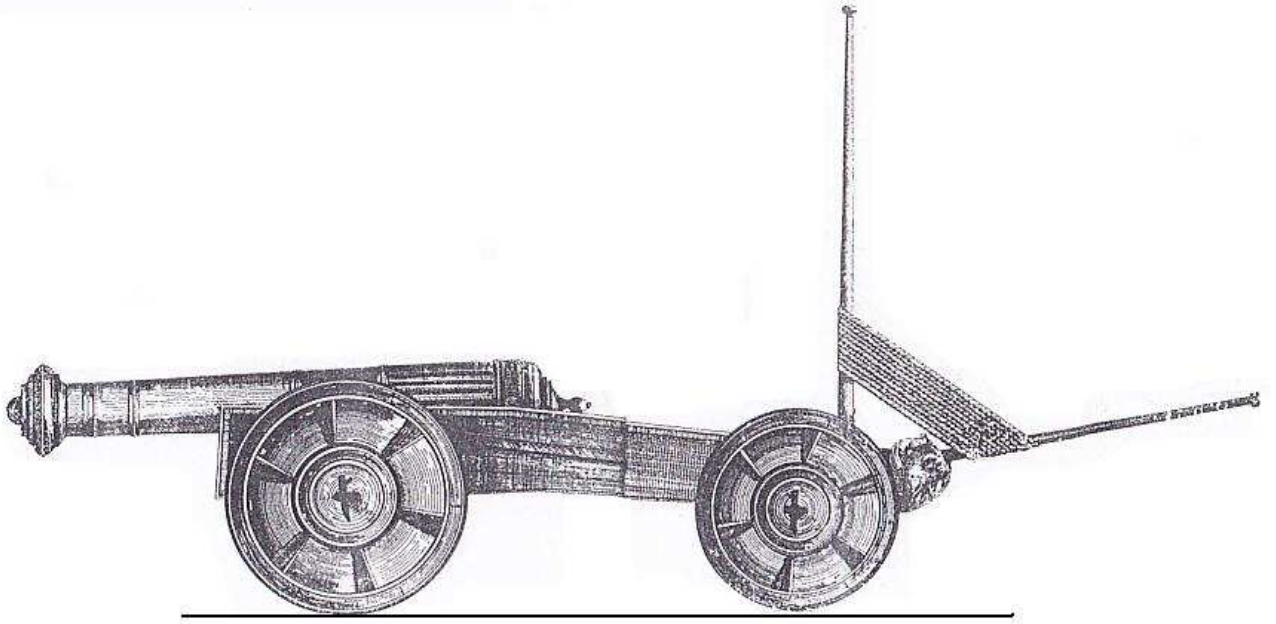

*Echelles: { 1 2 3 4 5 6 } Aune Ottomane.
Pieds de France.*

III. Selim döneminde Fransız ölçülerine göre dökülen toplar.

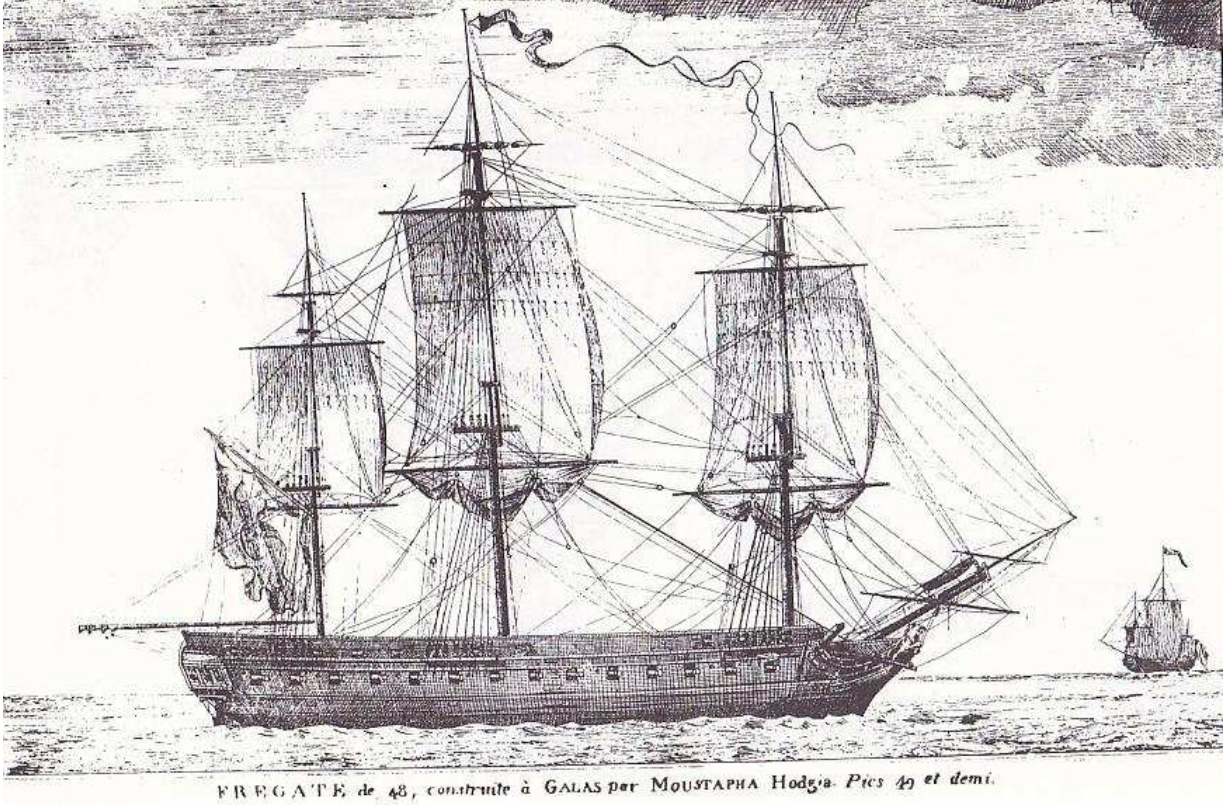
Ek 2

Dessin de gros Canon avec son Chariot à Fatoume.

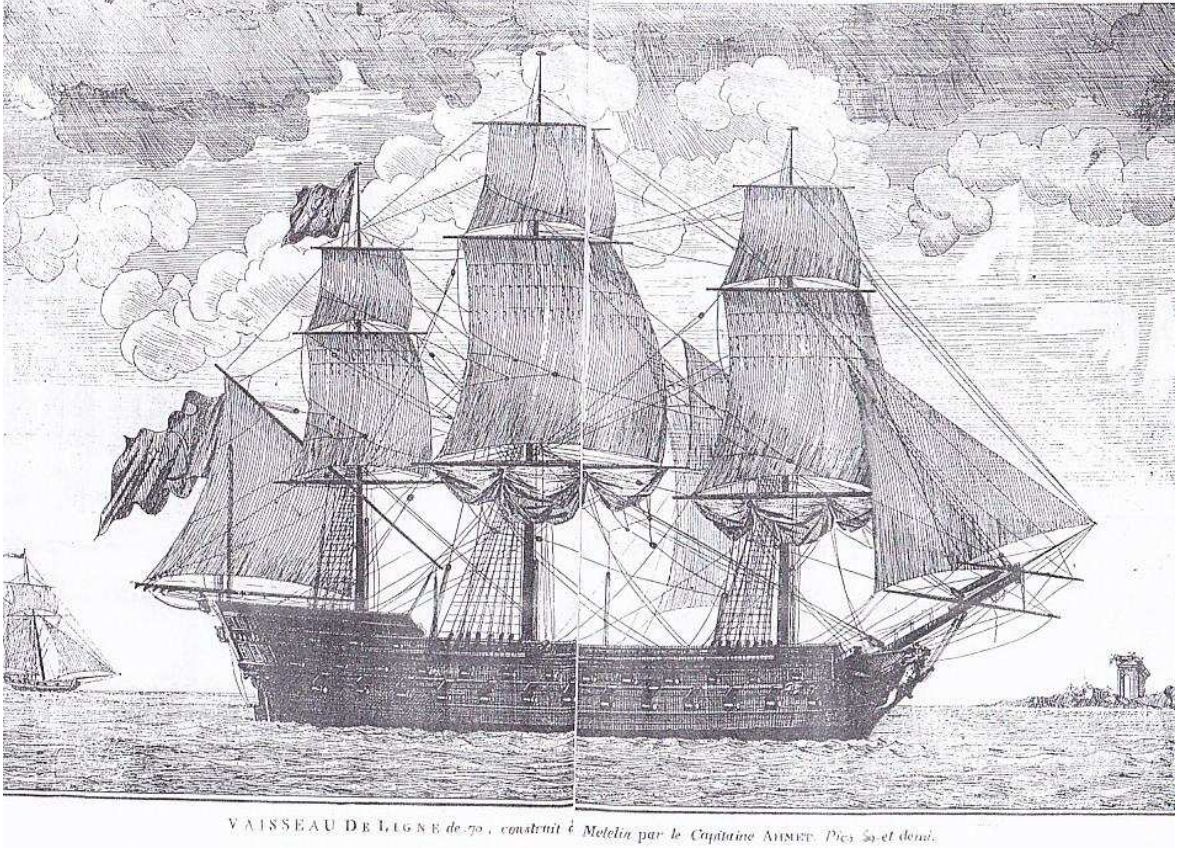

Echelles { Lune Ottomane .
Pieds de France .

Eski usül top arabası.

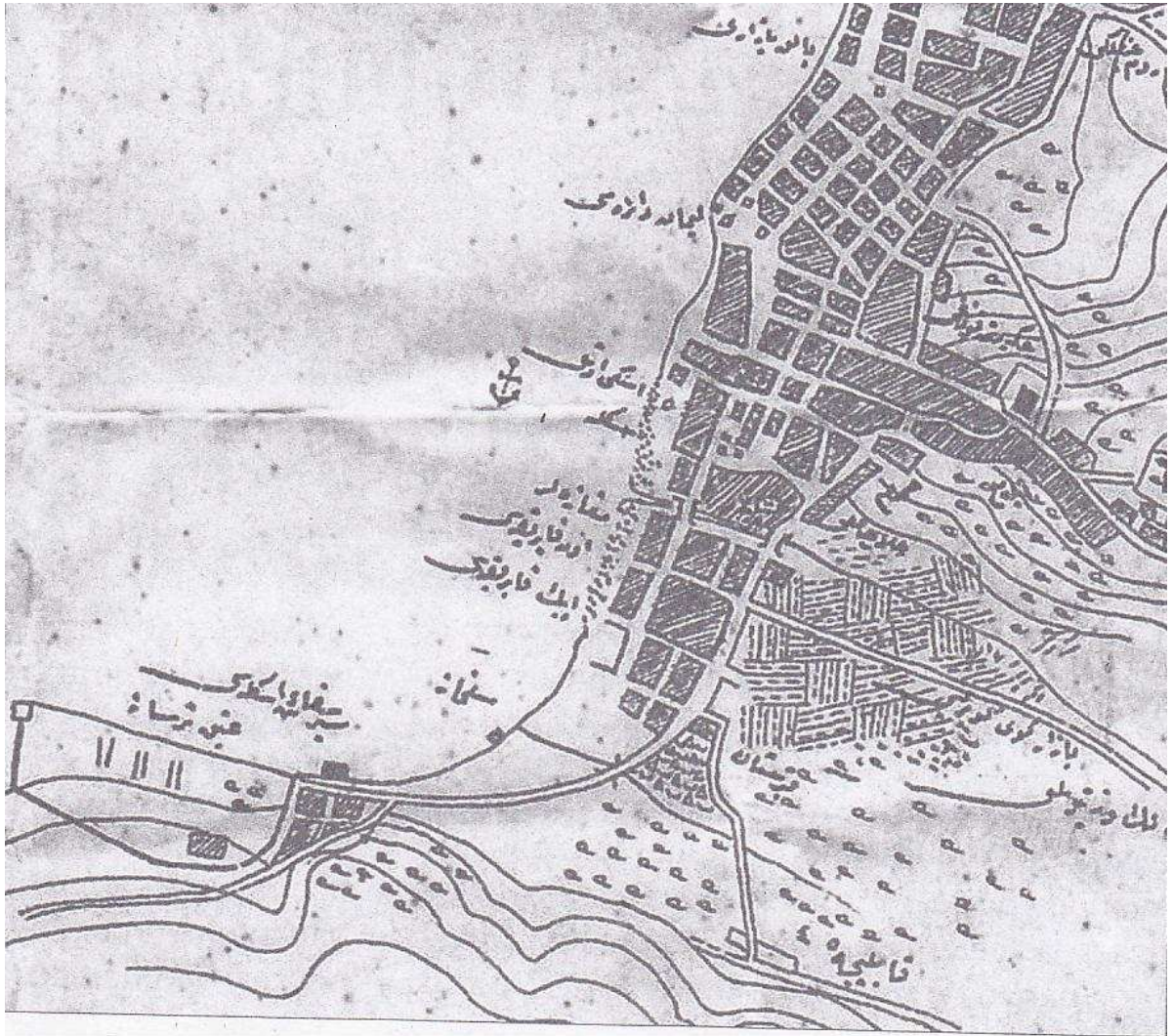
Ek 3

Mustafa Hoca tarafından yapılmış olan bir fırkateyn.

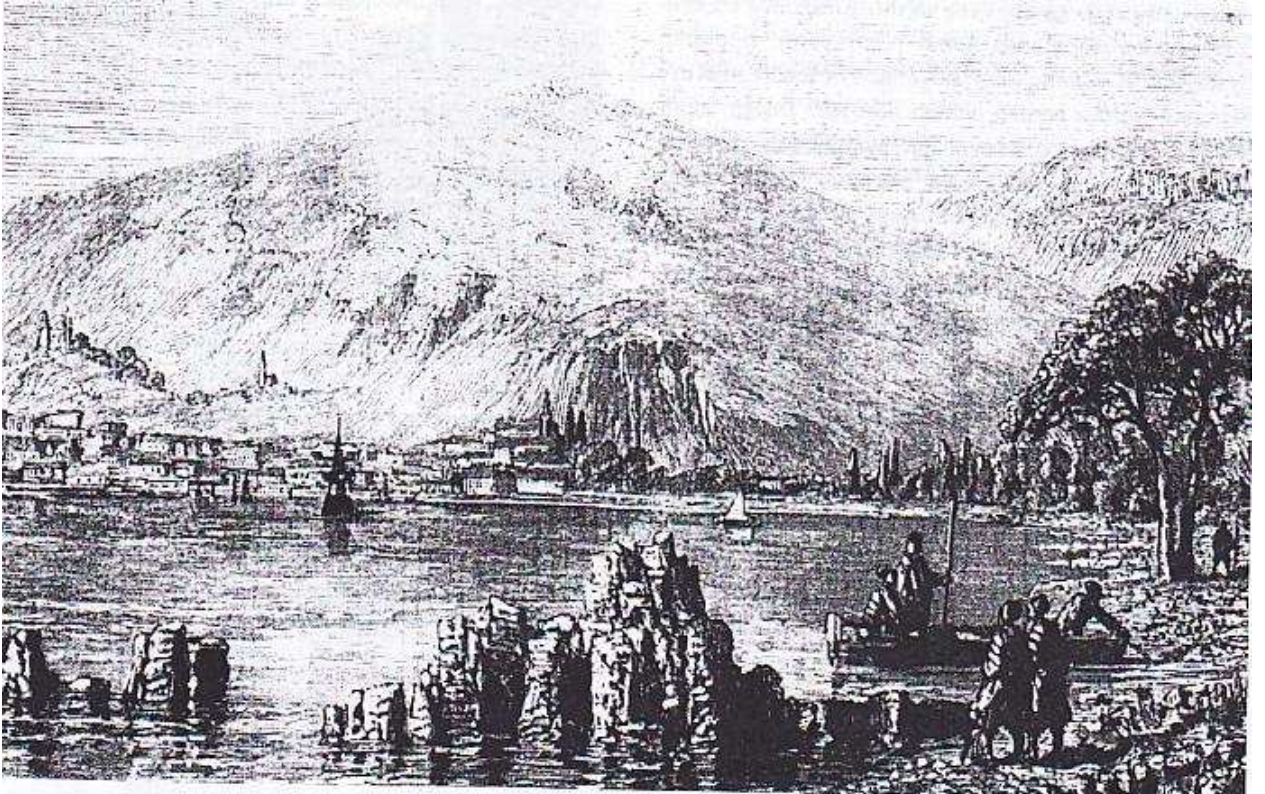
Ek 4

Ahmet Kaptan tarafından yaptırılmış olan bir muharebe hattı gemisi (vaisseau de ligne).

Ek 5

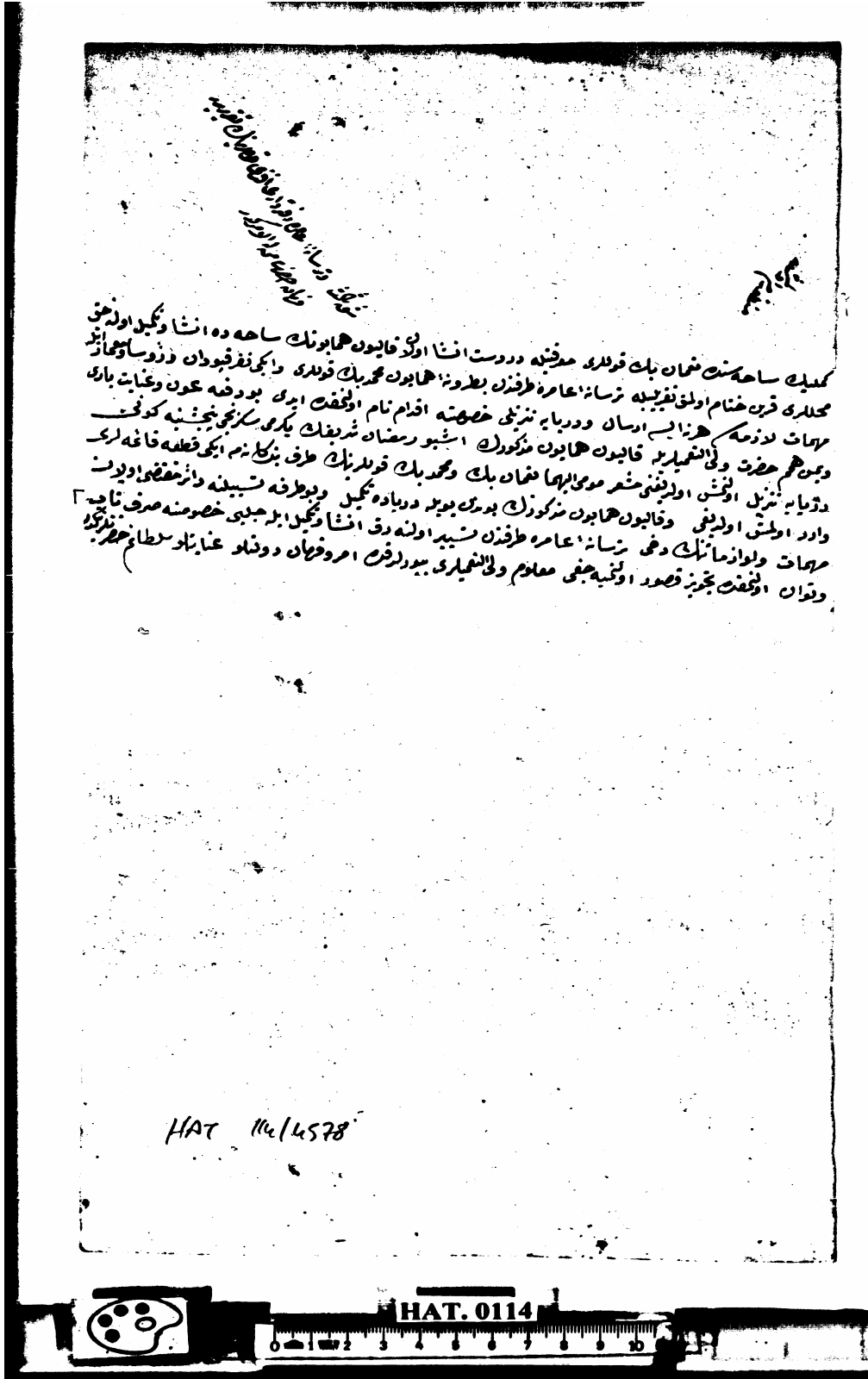

Gemlik.

Ek 6

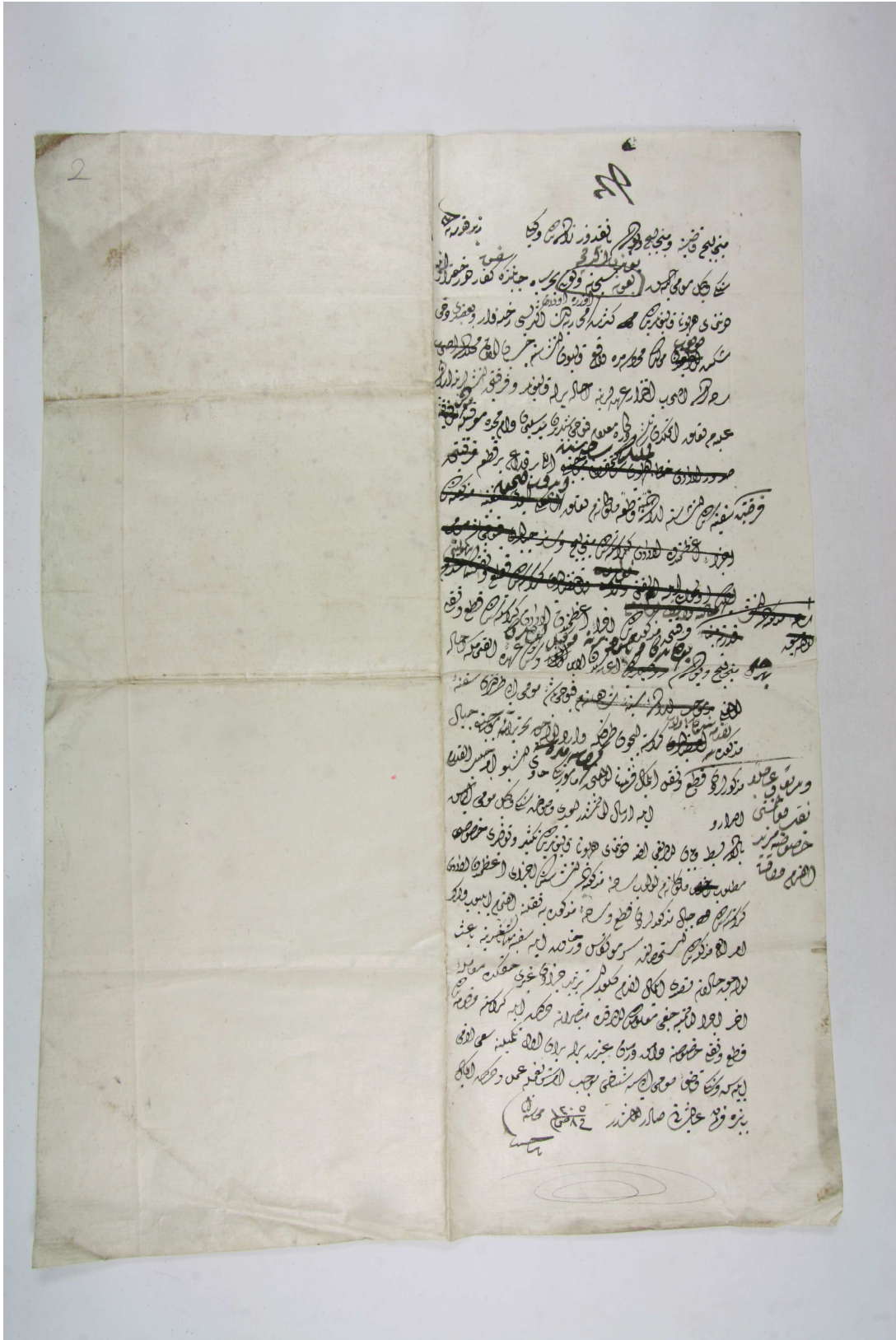
Gemlik.

EK 8

Gemlik'te Numan Bey'in yaptırdığı kalyonun denize indirildiği ve levazımın gönderildiğine dair Hat-tı Hümayun (HH. No: 4578)

EK 9

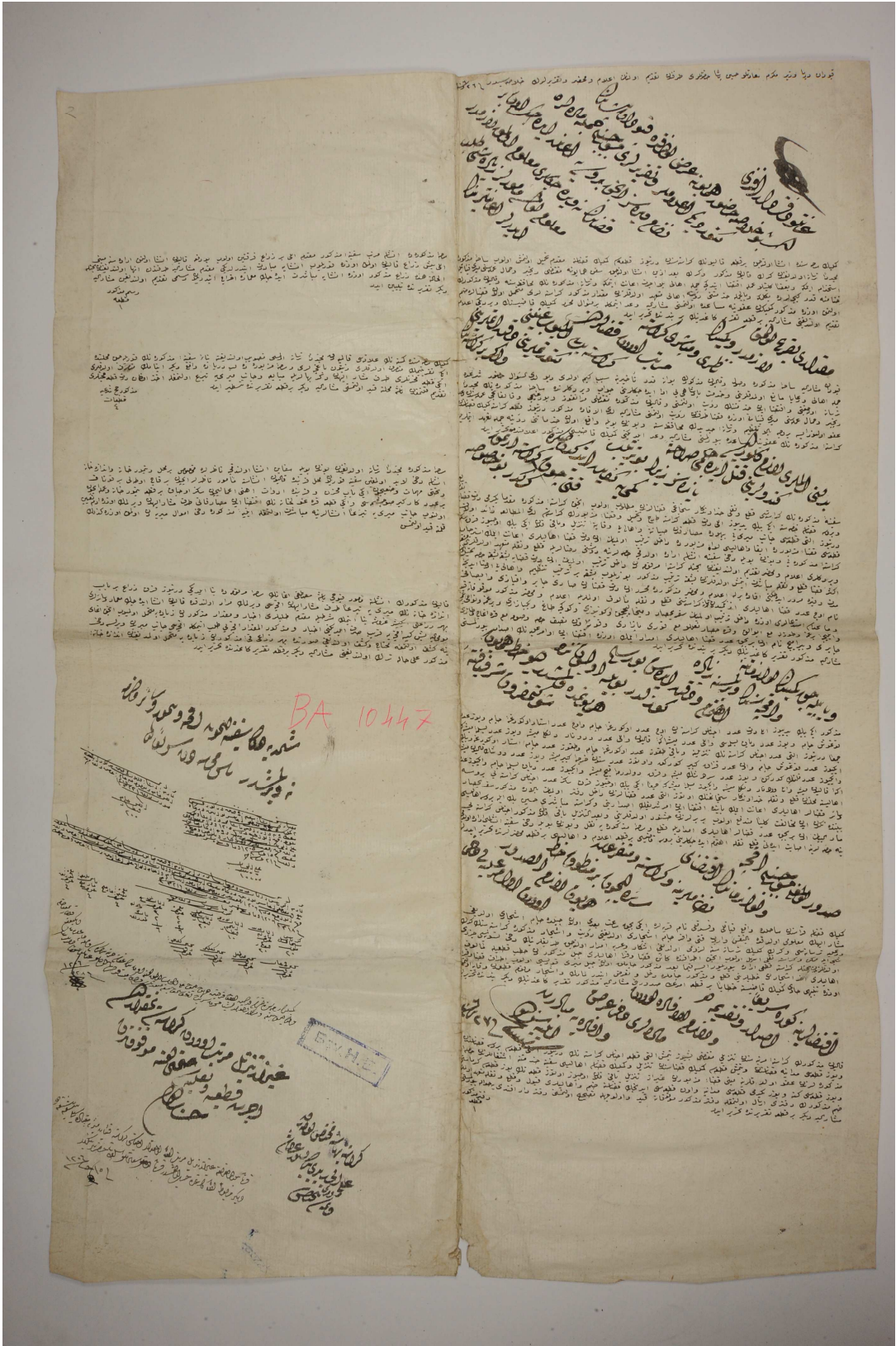

Gemlik'te yapılacak fırkateyn için kereste gönderilmesi (C.BH. No: 7626)

EK 10

Gemlik'te inşa olunan kalyon, demirhane ve han masraflarına dair takrir
(C.BH. No: 10446)

Gemlik'te Mustafa Ağa tarafından kalyon yapılması ve tersane için bazı arazi istimlakı, endesehane, demirhane vs. ait inşa defteri (C.BH. No:10447)

۲۱۰
۱

C-3H
= 10447

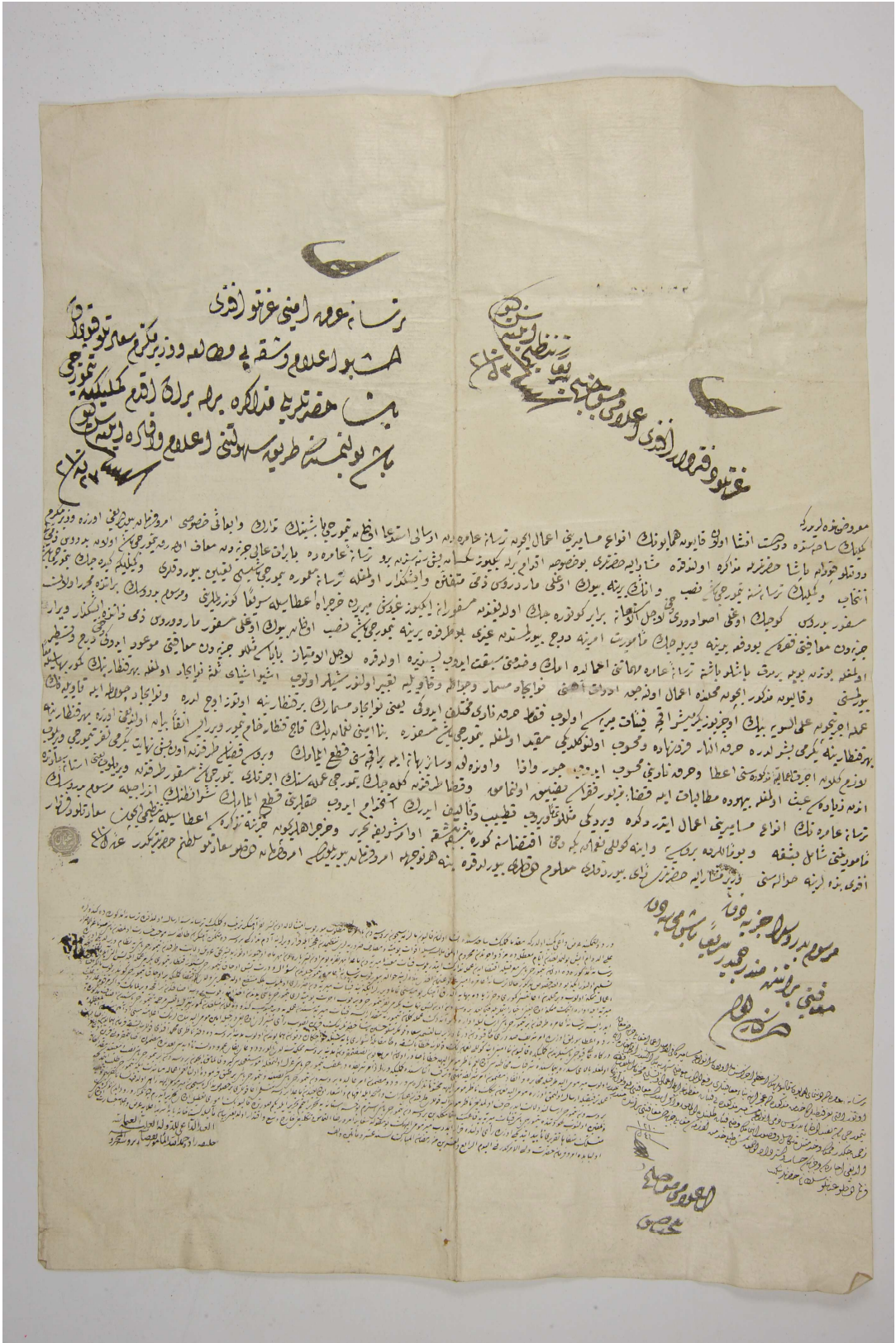
دو کلاه با شادمانی مستطی
فردی که در این کتاب
نویسند

عشق بود از همه
درگاه عالی شوق با شادمانی مستطی
فردی که در این کتاب
نویسند

فردی که در این کتاب
نویسند

۱۰۴۴۷

EK 12

Gemlik'te yapılmakta olan kanyon için muktezi çivilerin yapımı için tershaneden demirci başı gönderilmesi (C.BH. No: 970)

۱۷۹
۳۳۴
۳۲۰

۹۷۱
کتابخانه

توضیح جناب سید محمد بقدرت اقدس در بیان
دولتی و بی نظیر و غیره

عزیز لریکا

برسد قاضی ملک انوار علی و کالیف نانیانک برقعده مورخه...
همانکه از این مسامحه اعمال اینک رساله عامه...
بودند و در موم سعادت نوزادان با شادمانی...
عامه امین سابق عینو عفتان اونی بنده...
تجربگی با شایع تبارک و تبارک خدایت...
بیشتر است بر رساله عامه و بارک علی...
تجربگی که لقب دلتک برین یقنی علی...
و کلمه کیده جگ تجورگی بکن مسفور...
ایکروز عین مینت هجره اعطای سده...
و به جگ ساموتی اینه و در پی پیشین...
و تانگه کشند و در اوله بوزله بود...
اولدق لیس اولشاز با بانه منور...
اودت الهی نایب اسمار و جملله و قاری...
معاشه ارجحی علی اینه بلک اوج بود...
برقظا وینه اودت اوج لور و نایب...
مقدار و نقد تجورگی که مسفور بنا...
و بر کتف و قریه اول سن نایب لریکا...
تفتیق اولناتق و قضا بر بر لریکا...
ترسانه عامه بلک از این مسامحه...
قطع اوله بلک از طریق اندر جیده...
کوره بقده بقده اولرینه کمر و جملله...
و در خای هایدن قالی و نایب اولر...
نصف اوقان پرورس ذی انواع مسامحه...
تکاس و قصور ایلام و ضم قیاس...
الذین تظنه حقن لزمه جفا یقینه...
و کی و در اعلم اولرینی اوزره با...
و احاطا اولرینی با بانه امر و زمان...

توضیح جناب سید محمد بقدرت اقدس در بیان
دولتی و بی نظیر و غیره

۳۲۰

